

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók

Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók

MTA Politikai Tudományok Intézete
Nemzetközi Migráció Kutatócsoport
Évkönyve, 1991

Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók

Budapest, 1992

Ez a tanulmánykötet a BM Menekültügyi Hivatal támogatásával készült.

Sorozatszerkesztő: Sik Endre

© Dövényi Zoltán, Hárs Ágnes, Hunyadi Zsuzsa, L. Rédei Mária, Sik Endre,
Tóth Judit, Tóth Olga, Závecz Tibor, 1992

A kiadásért felel az MTA Politikai Tudományok Intézetének igazgatója, Budapest 1992

ISSN 1216-027X

Tartalom

Előszó	7
<i>Hárs Ágnes:</i> Migráció és munkaerőpiac	9
<i>Hunyadi Zsuzsa:</i> Vendégmunkások Erdélyből	23
<i>Hárs Ágnes:</i> Vendégmunkások Magyarországon	33
<i>Závecz Tibor:</i> Csökkenő rokonszenv	49
<i>Sik Endre:</i> A menekültekkel kapcsolatos előítéletesség növekedésének elkerülhetetlensége a mai Magyarországon	59
<i>Tóth Olga:</i> Erdélyi menekült nők Magyarországon 1989-ben	65
<i>L. Rédei Mária:</i> Magyarországon tartózkodási engedélyt kérők összetételének alakulása az elmúlt évtizedekben és a folyamat demográfiai következményei	75
<i>Dövényi Zoltán:</i> A menekültkérdés néhány területi aspektusa Magyarországon	83
<i>Tóth Judit:</i> Menekültügy és politika, menekültügyi politika	91
A nemzetközi vándorlás témakörével foglalkozó kutatók, szakértők listája	97

Előszó

1991 volt az MTA Politikai Tudományok Intézetében működő Nemzetközi Migráció Kutatócsoport első „teljes” munkaéve. A csoport tagjai közül többen korábban is végeztek a nemzetközi migrációhoz kapcsolódó kutatásokat. Az első állami megbízás, amelynek célja a menekültek szociológiai vizsgálata volt, 1989-ben köttetett meg a Tárcaközi Bizottság és a TÁRKI között. Azért tekintem mégis 1991-et az első „teljes” munkaévnek, mert ekkor vette kezdetét a nemzetközi migráció alaposabb megismerésére hivatott kutatássorozat oly módon, hogy ehhez a BM Menekültügyi Hivatala és az MTA Politikai Tudományok Intézete nem alkalmi megrendelést adott, hanem hosszú távra tervezhető pénzügyi és szervezeti kereteket hozott létre.

Célunk olyan alkalmazott kutatásokat végezni, amelyek a nemzetközi migráció folyamatainak jobb megértését segítik elő. Ennek során törekedni fogunk arra, hogy kutatásaink színvonala ne múlja alul a nem-alkalmazott kutatások színvonalát, sőt... Jóllehet tudatosan vállaltuk a politika szolgálólánya szerepét, ezen tevékenységünket a széles nyilvánosságnak (Parlament, pártok, menekültügyi szakigazgatás, nem kormányzati szervezetek, médiák) szánjuk.

A kötetben szereplő tanulmányok az 1991-ben megkezdett (és részben befejezett) kutatások termékei. Témájuk sokféle, alkalmazott módszereik eltérőek, kérdésfeltevéseik különbözők.

A kötet végén *L. Rédei Mária* szerkesztésében közreadjuk azt a listát, amit a BM Menekültügyi Hivatala állított össze a nemzetközi migráció bármely aspektusával foglalkozó kutatóhelyekről.

Budapest, 1992. február 16.

Sik Endre

Migráció és munkaerőpiac

Az alábbi tanulmányban először – utalásszerűen – áttekintjük (szerény) tudásunkat a hazai munkaerőpiacon jelen lévő külföldi munkaerőről, majd a tanulmány terjedelmesebb második részében a szakirodalom alapján vesszük számba a külföldiek munkaerőpiaci szerepét.

I. Külföldiek a magyar munkaerőpiacon

Szórványosak az ismereteink arról, milyen a munkaerőpiaci szerepe a hazánkban – nem kis számban – jelen lévő, különböző országokból érkezett külföldieknek. Ezek a külföldiek lehetnek menekültek, bevándorlók, időszakosan vagy tartósan hazánkban munkát vállalók, végezzék munkájukat legálisan avagy illegálisan.

A bevándorlóként, menekültként munkát keresők mellett a munkavállalási engedéllyel, hivatalosan (vendégmunkásként) Magyarországon dolgozó külföldiek csupán egy részét alkotják mindazoknak, akik nálunk „munkaerő-kínálati többletként” jelentkeznek. Ennél jelentősebb a turistaútlevelemmel Magyarországon munkát keresők nehezen becsülhető száma, valamint azoké, akik illegálisan (így például tartózkodási engedélyük lejártá után) tartózkodnak itt, s akik feltehetően szintén a munkát keresők táborát gyarapítják.¹

1.1. A Magyarországon tartózkodó külföldiekről

A Magyarországon tartózkodó (és dolgozó) külföldiekről kevés és szórványos szám-szerű ismerettel bírunk. A következőkben három számszerű forrás adatainak ismeretetésével kíséreljük meg, hogy – ha csak felszínesen, jelzésszerűen is – felvillantsuk a hazai munkaerőpiacon jelen lévő külföldiek néhány sajátosságát. Semelyik esetben sem tartoznak e vizsgált csoportokba azok, akik diákként, diplomataként, hivataluk egyéb módon való gyakorlása céljából vannak Magyarországon. Hasonlóképp nem tartalmazzák az adatok mindazokat, akik illegálisan érkeztek és/vagy így maradtak itt, avagy turistaként jöttek, ám nem turistacéllal tartózkodnak hazánkban.

¹ Hitelesnek elfogadható információ szerint Magyarországon menekültként 3 ezer fő, menedéket kérőként mintegy 20 ezer fő, áttelepedett külföldiként mintegy 80 ezer fő, vendégmunkásként pedig 20 ezer fő él. A legálisan itt-tartózkodók számának dupláját éri el – becslések szerint – az illegálisan itt-tartózkodók száma – közli dr. Tóth Judit [21].

Az Országos Munkaerőpiaci Központ félévenként közöl viszonylag részletes, összesített adatokat a munkaerőszolgálati irodákban külföldi munkavállalók részére kiadott munkavállalási engedélyekről.²

I. táblázat
Magyarországon tartózkodó külföldiek/munkavállalók száma

Külföldiek, munkavállalók	Összesen, fő	Ebből román állampolgár, fő	(%)
I. Munkavállalási engedélyek			
Össz. m. vállalási engedély 1991. I-II. n. év között	26364	19121	(73)
Össz. m. vállalási engedély 1991. I-III. n. év között*	36623	25580	(70)
Össz. m. vállalási engedély (1991. jún. 30-án)	29701	23211	(78)
II. Menekültek			
1988-1990. V. 31. között	31310	31216	(99,7)
III. 1 évnél hosszabb időre szóló tartózkodási engedélyek			
a) Bevándorlók (1980-1990)	38447	24205	(63)
b) Menekültek (1988-1990)	25102	24933	(99)
c) Együtt (1980-1990)	63549	49138	(77)

*1991. I-III. negyedéves időszakban Baranya megyei adatok nélkül.

Forrás I.: 1991. I-II. negyedéves adatok az Országos Munkaerőpiaci Központ adatközlése alapján; 1991.

I-III. negyedéves adatok a Heti Világgazdaság 1991. november 2.-88. oldalán közölt adatok alapján.

Forrás II: [1].

Forrás III: [18].

Rendelkezésünkre áll továbbá az 1988-tól 1990. május végéig érkezett menekülők adatait feldolgozó statisztikai kiadvány.³ Támaszkodtunk emellett – *L. Rédei Mária* tanulmánya alapján⁴ – az 1 éven túl, nem ideiglenesen, hanem letelepedési célból Magyarországon tartózkodók adatainak ismertetésére és feldolgozására, ami időben kevésbé behatárolt időszakra (1980-1990) és összetételében is tágabban definiált csoportra vonatkozik.

Mindenekelőtt vegyük számba az összes (adatszerűen nyilvántartott) külföldit. Az 1. táblázatban bemutatottak alapján az I. és a II., illetve az I. és a III. csoportok többé-

² Az 1991. október közepéig érvényes szabályozás szerint minden nem magyar állampolgár munkavállalónak munkaviszony létesítésekor (ideértve azt is, ha a munkavégzésre magánjogi szerződés alapján kerül sor) munkavállalási engedéllyel kell rendelkeznie. Kivételt jelent ez alól az államközi vagy kormányközi egyezmény megfelelő rendelkezése; diplomáciai, konzuli stb. tevékenységek; művészeti, oktatási és tudományos munkák; szervizelési, üzembe helyezési stb. munkák; állandó tartózkodásra jogosító személyi igazolvánnyal rendelkező menekült és bevándorolt, letelepedés céljából kiállított tartózkodási engedéllyel rendelkező, menekültté nyilváníttási eljárás alatt álló külföldi munkavállalása.

A kimutatás halmozódásokat tartalmazhat, amennyiben az adott időszak alatt ugyanazon ember többször is folyamodhat munkavállalási engedélyért, míg mások munkavállalási engedélyének hosszabbítása az adott időszakban éppen nem esedékes. Összehasonlításképpen az összeállítás az I. félév végi (június 30-án érvényes) munkavállalási engedélyekről is közöl értéket, részletesebb megoszlást azonban sajnos nem.

³ Ez a kiadvány [1] a Belügyminisztérium Országos Rendőrfőkapitányságának (BM ORFK) Külföldiekkel Ellenőrző Osztálya adatbázisa alapján készült.

⁴ Készült a BM ORFK Idegenrendészeti Osztályának adatbázisára támaszkodva [18].

kevésbé komplementerek (ideiglenesen, illetve állandóan itt-tartózkodók). Vélhetően ugyanakkor a II. csoport és a III/b alcsoport nagyjából egymást átfedő lehet (menekültek). Emellett további csoportot jelentenek a III/a csoport bevándorlói. A táblázatban kiemeltük a legjelentősebb létszámú, a migráció szempontjából számunkra kiemelt fontosságú, román állampolgárságú csoportot.⁵

2. táblázat
Külföldiek számára kiadott munkavállalási engedélyek

Időszak	Összesen, fő	Ebből: román, fő (%)	lengyel, fő (%)	egyéb, fő (%)
I-II. n. év.	26364	19121 (73)	3595 (14)	3648 (13)
I-III. n. év.*	36623	25580 (70)	3087 (8)	7956 (22)
Változás mértéke, %	139	134	86	218

*1991. I-III. negyedéves időszakban Baranya megyei adatok nélkül.

Forrás: 1991. I-II. negyedéves adatok az Országos Munkaerőpiaci Központ adatközlése alapján; 1991. I-III. negyedéves adatok a Heti Világgazdaság 1991. november 2. 88. oldalán közölt adatok alapján.

A menekültek lényegében kizárólagosan Romániából érkeztek.⁶ A III/a csoport, azaz a nem menekült külföldiek között a 80-as évek folyamán fokozatosan növekedő és a migráció szempontjából kritikus időszak kezdete, 1988-90 óta szintén meghatározó nagyságrendű a Romániából érkezettek aránya.⁷ További számottevő csoportot a szovjet és egyéb állampolgárok (a korábbiakban vélhetően zömében házasság miatti) bevándorlása alkotott.

Munkavállalási engedélyeket is döntő nagyságrendben román állampolgárok kaptak, ezenkívül számottevő még az itt dolgozó lengyel munkavállalók aránya. A 2. táblázat tanúsága szerint 1991. folyamán növekedett a munkavállalási engedélyek száma és a román állampolgárok munkavállalása. A lengyelek munkavállalásáról a számok alapján sokat nem mondhatunk (negyedévente nem kell ugyanis hosszabbítani az engedélyeket!). Nyilvánvalónak tűnik ugyanakkor az egyéb kiinduló-országokból érkező munkavállalók számottevő növekedése 1991. második felében. Vélhetően a nagyszámú érdeklődő kínai munkavállalóról – üzletkötők, vendéglátásban tevékenykedők – lehet itt szó.⁸

⁵ A Magyarországon dolgozó külföldiek számottevő, meghatározó része Romániából érkezik. Éspedig nem csupán a magyar nemzetiségűek! A tanulmány második részében ismertetett elméleti megközelítések alapján feltételezzük, hogy a migrációs folyamatokat működtető tényezők magyarázhatják ezt a jelenséget, ámbar ennek igazolása mélyebb kutatásokat igényel. A migráció munkaerőpiaci hatásainak vizsgálatakor ezért emeljük ki a Romániából érkezőket. Nem zárja ki természetesen ez a feltételezés, hogy egyéb kibocsátó országok is számottevő szerepet töltsenek be a közeli/távolabbi jövőben Magyarország számára.

⁶ Érdemes itt utalni arra, hogy a menekültek közel 3/4-e volt magyar nemzetiségű, míg több, mint 20 %-ban román nemzetiségűek voltak az érkezők (3,4 %-nyi német és töredék %-nyi cigány mellett). L. [1].

⁷ L. Rédei Mária [18] által közölt adatokból számítva: Romániából érkezettek aránya az összes bevándorlóból

Év	1990	1989	1988	1987	1986	1985	1984	1983	1982	1981	1980
%	90	84	88	45	43	30	30	13	9	6	6

⁸ Egyedül Budapesten – az engedélyeket kiadó iroda tájékoztatása alapján – az év első háromnegyed évében kiadott 23511 engedély közül 1717-et (7 %) kaptak kínaiak.

Az országban igen egyenlőtlen a munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldiek földrajzi eloszlása, egyértelműen Budapesten és Pest megyében, valamint egyéb ipari területeken koncentrálódnak. Jócskán eltérő sajátosságokat mutatnak ugyanakkor a bevándorlók és a menekültek az 1990. végi tartózkodási helyük alapján.

3. táblázat
A külföldiek területi eloszlása

Terület	Munkaváll. engedély 1991. I-II. n. év		Bevándoroltak		Menekültek	
	Összesen, fő	Ebből: romániai, (%)	1980-90, fő	1988-90, (%)	1988-90, fő	1988-90, (%)
Bp. és Pest megye	19340	(73)	15324	(80)	13709	(36)
K-i határszéli megyék a)	1303	(5)	725	(4)	9468	(25)
Egyéb K-Mo. b)	828	(3)	614	(3)	6220	(16)
Iparosodott Ny-Mo. c)	4445	(17)	2076	(11)	6053	(17)
Nem ipari Ny-Mo. d)	448	(2)	382	(2)	2618	(6)
Összesen	26364	(100)	19121	(100)	38454	(100)

a) Békés, Csongrád, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

b) Bács-Kiskun, Heves, Jász-Szolnok, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád megye

c) Fejér, Győr-Sopron, Komárom, Veszprém, Baranya megye

d) Somogy, Tolna, Vas, Zala megye

Forrás: v.ö. 1. táblázat.

A menekültek – az adatok tükrében – egyértelműen Budapestre és környékére, avagy a keleti határmenti területekre telepedtek le. A többi bevándorolt közül sajnos nem tudjuk különválasztani azt az előbbieken bemutatott csoportot, amely az utolsó három évben döntő részben romániai bevándorlókból állt.⁹ Ez is magyarázhatja a bevándorlók csoportjának szétszórtságát az országban. A számok alapján ezek az emberek kevésbé tartózkodnak Budapesten és környékén, ám jelentősebb mértékben az ország keleti részében és a határközeli területeken. A földrajzi jellegzetességeket a 3. táblázatban mutatjuk be.

1.2. A külföldiek gazdasági jellemzőiről

Az eddigieknél is fáradságosabb feladatnak tűnik, hogy „munkaerőpiaci alkalmazhatóságuk” legegyszerűbb mutatói alapján vegyük számba a külföldieket. Alapvetően az emberek kvalifikációjáról rendelkezünk valamelyes ismerettel. Tekintettel arra, hogy a használatos csoportosítások igen eltérőek, nem (vagy csak hozzávetőleg, az összehasonlításához alkalmatlan módon) feleltethetőek meg a FEOR kategóriáknak, csupán elnagyoltabb csoportosítások alapján történő összehasonlításokra van lehetőségünk.

⁹ Az 1988–1990 között Románia felől érkező bevándorlók egyébként a 10 év alatti teljes bevándorlólétszámnak több, mint 50 %-át teszik ki, az összes romániai bevándorló pedig a vizsgált minta 63 %-át.

4. táblázat
Az egyes külföldi csoportok kvalifikáltsága (%)

Időszak	I éven túli itt-tartózkodók			Menekültek	Munkavállalási engedélyek***
	Összesen	Bevándorlók* (III/a)	Menekültek** (III/b)	(II.) 1988-90	(I.) 1991. I.-II. n. év
1980-90		1988-90	1988-90		
Szellemi	44	35	15	12	9
Fizikai	56	65	85	88	91
Együtt	100	100	100	100	100
Felsőfok	20	17	6	n. a.	n. a.
Középfok	57	58	57	n. a.	n. a.
Képzetlen	22	25	37	n. a.	n. a.
Együtt	100	100	100		

* Az eltartottak aránya 35 %.

** Az eltartottak aránya 33 %.

*** Az inaktívak és az eltartottak aránya 16 %.

Az adatok értelemszerűen a három csoport egyikében sem vonatkoznak rájuk. Forrás: v.ö. 1. táblázat.

5. táblázat
Munkavállalási engedélyek ágazatonként

Ágazat	Országosan,		Ebből: román,		lengyel,		egyéb,	
	fő	(%)	fő	(%)	fő	(%)	fő	(%)
Ipar	9526	(36)	5625	(29)	2026	(56)	1875	(51)
Építőipar	9702	(37)	7575	(40)	1462	(41)	665	(18)
Mezőgazdaság	592	(2)	456	(2)	70	(2)	66	(2)
Kereskedelem	2610	(10)	2346	(12)	9	(0)	255	(7)
Egészségügy	2304	(9)	1659	(9)	2	(0)	643	(18)
Egyéb	1630	(6)	1460	(8)	26	(1)	144	(4)
Összesen	26364	(100)	19121	(100)	3595	(100)	3648	(100)

Forrás: Országos Munkaerőpiaci Központ, 1991. I-II. negyedévre vonatkozó adatközlés.

Így is szembeszökő azonban a fizikai tevékenységek meghatározó súlya minden olyan kategória esetében, amely az utóbbi évek erőteljes migrációs folyamataival szorosabb kapcsolatban áll. Ezt mutatja a 4. táblázat utolsó három oszlopa (III/b, II., I.). A legfontosabb információt a munkavállalási engedélyt kérők körében meghatározó súlyú fizikai tevékenységek jelentik. Nem valószínű ugyanis, hogy sokat tévedünk, ha feltételezzük, hogy a tevékenységek „krémjét” végzik engedéllyel – a számottevő fekete munka mellett. Kiegészítésképpen végül még bemutatjuk az engedélyek ágazatok közötti megoszlását is, a munkavállalók kibocsátó országai szerint (1. 5. táblázat).

II. A migráció munkaerőpiaci hatása – elméleten és nemzetközi tapasztalaton

A migrációs elméletekben a legújabb időkben meghatározó változások mentek végbe. Alig negyedszázada a migráció értelmezése még közel állt ahhoz a múlt századi megfo-

galmazáshoz, mely szerint a migráció az emberek területek közötti mozgását jelenti – országon belül vagy országok között. Ez a klasszikus migrációelmélet az egyéni mozgásokról szól és figyelmen kívül hagyta a határok meglétét és ennek hatását.

Ez a *push and pull* (húzó- és taszító-) erőkről szóló elemzés *Ravenstein* múlt századi brit statisztikus nevéhez fűződik.¹⁰ Ezen megfogalmazás szerint nincsen alapvető különbség a belső és a nemzetközi migráció között. A belső migrációról szóló – korábban íródott – cikkében állítja, hogy két pont között a migráció aránya fordítottan arányos a két pont közötti távolsággal, a migrálók egyértelműen nagy kereskedelmi vagy ipari centrumokat preferálnak, és a migrációban alapvető lépcsőzetesség tapasztalható. Kezdetben a közeli városok irányába mennek, majd ezután esetleg a leggyorsabban fejlődő városokba. *Ravenstein* végül a belső migrációról szólva megállapítja, hogy a városi lakosság kevésbé hajlamos a migrációra, mint a mezőgazdasági települések lakói.

A nemzetközi migrációról szólva *Ravenstein* arra a megállapításra jut, hogy a migrációs folyamatok növekedése szükségszerű a közlekedés, az ipar és a kereskedelem fejlődésének következtében. A húzó- és taszítóerők egymásra hatásában pedig a gazdasági motiváció fontosságát hangsúlyozza. A leendő migrálót a fogadó ország felé taszítják az otthoni gazdasági feltételek és oda húzza a vonzóbb környezet csábítása.

A kevés számú magyar nyelvű átfogó elemzés egyikében – a *push-pull* elméletek létjogosultságával vitatkozva – a munkaerő-áramlások keletkezéséről szólva *Portes* és *Böröcz* úgy fogalmaz, hogy az „nem annyira a résztvevők valamiféle kicsinyes gazdasági előnyémérséklésére, mint inkább a kibocsátó és a fogadó országok közötti korábbi kapcsolatok konkrét történetére vezethető vissza [...] A rendszeres, stabil és ismert irányú munkaerő-áramlások létrejöttének feltétele az erősebb fogadó állam intézményeinek behatolása (*penetration*) a gyengébb küldő állam struktúráiba.”¹¹

A *push-pull* elméletet azért bírálják, mert az a kérdéses áramlásokat megindulásukat követően írja le, és az elemzések két igen fontos háttérfeltételt tartalmaznak. Egyrészt azt, hogy „a legszegényebb társadalmak leghátrányosabb helyzetű csoportjai a legvalószínűbb résztvevői” a migrációnak, másrészt hogy „a migráció e típusa a globális egyenlőtlenségek pusztá létéből, mintegy automatikusan keletkezik.” Hangsúlyozzák, hogy ezek az előfeltételek ugyan sok szempontból nyilvánvalónak tűnnek, de nem magyarázzák meg, hogy „miért nem keletkeznek a kialakultakhoz hasonló munkás-áramlások a többi, a munkaskibocsátókkal azonos mértékben szegény országból, illetve hogy miért csak bizonyos fejlett országok a munkaerő-vándorlás célpontjai.”¹²

*

A nyugat-európai vendégmunkás-foglalkoztatásról írt „nekrológiában” *Castles* hat ország (Franciaország, Hollandia, Svájc, NSZK, Anglia és Belgium) példáján il-

¹⁰ *Passaris* [11] felhasználásával. *Passaris* bőséges idézeit veszem át *Ravenstein* két eredeti cikkéből. A két azonos című cikk közül az 1885-ből származó foglalkozik a belső [15], míg az 1889-ből származó a nemzetközi migrációval [16].

¹¹ *L. Portes, A. – Böröcz József* [15].

¹² *L.* [15] 12. o.

lusztrálja, milyen módon és milyen feltételekkel kerültek vendégmunkások nagy számban Nyugat-Európa egyes országaiba.¹³ A számbavett országok mindegyikébe jöttek vendégmunkások, menekültek, a gyarmatokról érkező munkások. Valamennyi országba a második világháborút közvetlenül követően (így Angliában, Belgiumban avagy Franciaországban) vagy a hatvanas évek gazdasági fellendülésének időszakában (Hollandia, NSZK) érkeztek a külföldiek. Míg például az NSZK-ban volt a legtökéletesebben szervezett az állami vendégmunkás-toborzás, más országok esetében nyilvánvaló példákat hozhatunk arról, hogy az államilag szervezett toborzás korántsem volt az egyetlen forrás a külföldi munkaerő megszerzéséhez. Így például Franciaország esetében 1968-ban 82 % volt azok aránya, akik turistaútlevelemmel vagy anélkül érkeztek az országba. A bevándorlási hivatal „...képtelennek bizonyult arra, hogy kielégítse a munkaadók igényét és spontán jellegű migráció alakult ki, először Spanyolországból és Portugáliából, később Jugoszláviából és Törökországból. Az Ibériai félsziget munkásainak rendszerint illegálisan kellett jönniük, mert az akkori diktatúrák nem támogatták a mozgásokat. Valójában sok munkás ugyanannyira politikai, mint gazdasági okokból jött.”¹⁴

Az országok egyikében sem gondolták, hogy ezek a vendégmunkások tartósan letelepednének. A toborzó ország munkaadói és kormánya érdekelték voltak a rugalmas, időszakos munkaerőforrás létében. A kibocsátó országban pedig elfogadták az ideiglenes migrációt, a munkanélküliség elleni egyik eszközként, valamint a vendégmunkások hazautalt jövedelmeiből származó kemény valuta reményében.

A hetvenes évek elejétől-közepétől, az országok közel egyszerre – egymással nem egyeztetve – lezárták határaikat. Ezekkel az intézkedésekkel a fejlett országok externalizálták a gazdasági visszaesést. A határok lezárásával az európai kormányok azt remélték, hogy véget vetnek az idegenek beáramlásának és csökkentik az országban élő idegen népességet. A politika mögött három olyan – lényegében a push-pull elméleten alapuló – feltételezés is rejtett, melyet a valóság nem igazolt. Egyrészt annak vélelme, hogy a migráció trendjét (mind a növekedését, mind a csökkenését) a megelőző időszakban alapvetően a fejlett országok húzóereje határozta meg. Másrészt az a feltevés, hogy a migrációs folyamatok jelentős részben a politikai intézkedéseknek tulajdoníthatók. Végül pedig az a várakozás, hogy a visszatérésre ösztönző politikák hatékonyak lesznek, mivel az országban élő bevándorlók és családjuk jelentős részének szándékában áll, hogy mindenképpen visszatérjen hazájába.

A foglalkoztatási feltételek meghatározóak voltak a határok lezárásában. Elméleti magyarázatként megfogalmazódott ugyan az a hagyományos (neoklasszikus) érvelés, hogy a külföldi munkavállalók alkalmazása helyett a technológia a tőkeintenzívebb technológiák felé tolódik el – a munkaerő-importáló országok feltételezett komparatív előnyeinek megfelelően. Hatásként a gazdaság és az export növekedésével számoltak. A tőkeintenzív technológiák okozta munkaerőkereslet-csökkenés a jövedelmek emelkedése révén pedig majd munkaerőkereslet-növekedéshez vezet – szól ez az érvelés. A

¹³ L. Castles [3].

¹⁴ L. Castles i.m. 764. o.

munkaerő-intenzív technológiák munkaerő-exportáló országokba való exportja pedig ott enyhítheti a munkanélküliséget és csökkentheti a migrációs hajlamot is.¹⁵

Valójában – hangsúlyozta *Tapinos*¹⁶ – míg a fogadó országok kormányai az új nemzetközi munkamegosztást úgy tekintették, mint a foglalkoztatási helyzet enyhítésében nyújtott segítséget és a fejlődő országok fizetési mérleg deficitjének a finanszírozását, ezt a racionális megközelítést a kibocsátó országok kormányai nem osztották. Nehezteltek a határok lezárása miatt és úgy vélték, hogy az alkalmazkodás terhe rájuk nehezedik. A konfliktus a fejlettebb európai országok deklarált célja – a határaik újbóli megnyitása előli elzárkózás – és a kevésbé fejlett országokban meglévő és növekvő munkaerő-export nyomása között felveti azt a kérdést, megfelelő-e az a fejlesztési-támogatási stratégia, melynek célja a munkaerő-export nyomásának csökkentése és az észak-dél (fejlett-fejlődő országok közötti) egyenlőtlenség enyhítése.

Végül a harmadik időszak *Tapinos* elemzésében a jelen szituáció, amikor a határok bezárulását követően a már bevándoroltaknak a fogadó országban maradását, valamilyen fajta integrációját tapasztalhatjuk. Ennek többféle modellje is megfigyelhető. A bevándorlók egy része többé-kevésbé integrálódik a befogadó társadalomba. Más csoportok esetében viszont – az integrálódás helyett – etnikai csoportokhoz kötődő tevékenységek vannak kialakulóban.

Végül a jövőben várható migrációs trendekről, *Tapinos* gondolatmenetét folytatva, a migráció eddigi tapasztalatait mintegy összegezve, a következőket vethetjük fel. Min alapul az a feltételezés, hogy a kevésbé fejlett országokból (az Európába irányuló vándorlás szempontjából az afrikai országokból, de ide értve Törökországot, Jugoszláviát is) migrációs nyomás irányul majd Európába? Egyrészt a kibocsátó országokban a várható munkaerő-kereslet az elkövetkező évtizedekben várhatóan messze alatta marad a várható munkaerő kínálatnak. A fejlett országokban ugyanakkor a munkaerő-kereslet 2000-től – amikortól a születéscsökkenés hatása érződik – meghaladja majd a hazai kínálatot. A két trend természetesen nem jelent szükségszerű migrációt, csupán annyit, hogy erős nyomás irányul a fejlett országok megszorító politikája ellen.

Bármilyen legyen is az európai növekedés előrelátható üteme, a potenciális migráció (akár Észak- vagy Egyenlítői Afrikából, akár az Európai Gazdasági Közösségen kívüli Dél-Európából, mint pl. Jugoszláviából avagy akár a kelet-európai országokból, vagy Elő-Ázsiából, pl. Törökországból) magas marad, és messze meghaladja az Európai Közösség felszívóképességét.

Tökéletesen irreális azt hinni, hogy ezt a kérdést csupán – avagy főképp – restriktív bevándorlási politika alkalmazásával (a vízumkötelezettség kiterjesztésével, a határellenőrzés megerősítésével, a kiutasítási eljárás egyszerűsítésével) meg lehet oldani. Semmi okunk nincs annak feltételezésére, hogy a jövőben nem működnek majd azok a piaci erők, melyek a hetvenes évek előtt és azóta a fogadó országok migrációs folyamatainak és a letelepedéseknek az alakításában bármilyen közérdekűnek tekintett politikánál jelentősebbeknek bizonyultak.

Az eddigi tapasztalatok szerint a határok lezárását követően is a legtöbb kibocsátó ország sokkal inkább a bevándorlás folytatását részesítette előnyben, mint a munkaerő

¹⁵ Ilyen gondolatmenetet fejtett ki pl. előadásában *Robert Lucas* (I. Hárs [6]).

¹⁶ L. *Tapinos* [20].

otthon tartását célzó fejlesztési-együttműködési kapcsolatokat. A „felesleges” munkások exportjából fakadó közvetlen pénzügyi és politikai haszon, valamint a befolyó átutalások messze ellensúlyozzák az alternatív fejlesztési stratégiák közvetett hasznát.

A migrációs áramlások erőssége – az eddigi tapasztalatok alapján – a fejlesztési programok beindulásával együtt is folytatódott, és a folyamat során a migrációs áramlás állandó maradt. Ezt magyarázhatja egyrészt a jövedelemkülönbségek alakulása. Ha feltételezzük is, hogy a migráció meghatározói a kibocsátó ország egyes csoportjai közötti, illetve a potenciális kibocsátó és fogadó országok közötti jövedelemkülönbségek, ahogyan azt a push-pull elmélet állítja, – az a növekedési sebesség, amire ahhoz van szükség, hogy ez a jövedelmek között meglévő rés belátható időn belül eltűnjék, messze meghalad minden hazai és nemzetközi fejlesztési stratégiát. Másrészt a fejlesztési-támogatási politikák természetüknél fogva nem érintik a fejlődési folyamat intézményi szempontjait, melyek a munkahelyfelszívó képesség és a migrációs hajlam szempontjából döntőek lehetnek. Nem helyettesíthetők tehát valamely ország hazai fejlesztési politikáját, és azon célok közé kell illeszkedniük, amelyeket a fejlődő ország maga tűzött ki. Így azon országok, melyek hosszú távon az importtámogatási politika hiányától szenvedtek, nem üdvözölhetnek olyan fejlesztési stratégiát, ami rövid távon munkaerő-felszívó, kockáztatva a gazdaság hosszú távú növekedési ütemének csökkenését.

Végül – ami a legfontosabb – a migrációs hajlam befolyásolására hivatott fejlesztési politikáknak a migrációhoz vezető döntéseket egy várható rövid távú migráció speciális szempontjából is figyelembe kell venniük. A migráció és a gazdasági fejlesztési stratégiák a háztartási jövedelem növelése két lehetőségének tekinthetők. A migráció mikroszintű válasz, ahol az egyén döntéséből közvetlenül következik az eredmény – a jólét várható emelkedése –, míg a nemzeti fejlődési folyamat eredményeképpen mindez közvetetten valósulhat meg. A migráció különbözik a népesség egy részének – vagy a népesség egészének – a fejlődési modellek révén történő előbbrejutásától. Ennek az individualista stratégiának biztos és racionális alapja lehet, hogy – a növekedési folyamatból fakadó előnyök nagyobb bizonytalanságán túl – a remélt jövedelmek rövidebb idő alatt érhetőek el. A migráció az egyén nézőpontjából kockázatsökkentő stratégia, avagy a nemzeti fejlődés helyettesítője. A fejlődési folyamat ugyanakkor érinti a migrációs hajlamot és ösztönzi a mozgást.

Olyankor, amikor a várhatóan rövid távú migráció lehetősége fennáll, ezek az ösztönzők számottevően felerősödnek. Egy *ex ante* rövid távú migráció, bármi legyen is az *ex post* valóságos tartózkodás időtartama, szükséges feltétele annak, hogy érdemes legyen mozogni. Ilyenkor ugyanis a migráció várt nyeresége nem csupán azokon a feltételeken múlik, amelyek a migráló számára adottak – relatív árak és relatív jövedelmek –, lévén ezek azok a kontrollváltozók, amelyeket a potenciális migráló bizonyos mértékig mani-pulálhat, amennyiben saját maga dönt a megtakarítások és az átutalások arányáról, ezzel maximálva jólétét, előnyt húzva a két ország árai közötti különbözőségeiből.

Habár a jövedelemkülönbségek meghatározóak maradnak, a kibocsátó és a fogadó országok közötti jövedelemkülönbségek csökkenése összefüggésbe hozható a migrációs hajlandósággal, amennyiben a rövid távú migráció lehetősége elérhetővé teszi a mozgást olyan emberek számára is, akiknek ez egyébként nem volna lehetséges.

Mindezek után – mintegy óvva a várható tendenciáktól – *Tapinos* előadása azokat a tényezőket vette számba, amelyek összekapcsolódása várhatóan az illegális migrációt ösztönzi majd. Ezek: egyrészt a restriktív belépési politika Európa minden országában, másrészt a nagy idegen közösségek múltban és jelenben létrejött kapcsolatainak fontossága, harmadrészt az európai piacok könnyű elérhetősége (alacsony közlekedési költségek), és végül az idegen munka iránti állandó igény egyes ágakban (különösképpen ruházati ipari bedolgozó vállalatok, személyi szolgáltatás és hasonlók esetében).

Összegzőképpen végül *Tapinos* arra a megállapításra jut, hogy a restriktív bevándorlási politikák és a fejlesztési támogatói stratégiák szükségképpen, és természetüknél fogva egymást kiegészítve sem lehetnek elegendőek arra, hogy az Európába irányuló mozgásokat csökkentsék – tűnjék ez a kormányok számára mégoly kívánatosnak is.

*

Áttekintő tanulmányában *Monica Boyd*¹⁷ hangsúlyozza, hogy a migráció trendjében végbement változásokra korántsem elegendő magyarázat a 70-es és 80-as évek recessziója. A változások a migrációs folyamatok „beérésével” is együtt járnak, amit a családi/háztartási, baráti és közösségi kötelékeken és kapcsolatokon alapuló társadalmi hálók ösztökélnek. A migrálókat és a nem-migrálókat összekötő háló közvetíti az információkat, valamint a társadalmi és pénzügyi segítséget is. Elemzésében *Boyd* többek között arra is utal, hogy a családi kapcsolatok hálója valójában az illegális migrációnak központi sajátossága.

Az illegális munkavégzésről szólva *Philip Martin*¹⁸ a mexikói és egyéb közép- és dél-amerikai országokból érkezők munkavállalásáról készített esettanulmányainak eredményei alapján számol be a (szezonális) munkavégzés jelenségéről, mindenekelőtt a kaliforniai mezőgazdaság illegális munkára épüléséről. Az amerikai farmgazdálkodás munkaigényes ágazataiban, mint amilyen a gyümölcs- és zöldségtermesztés, meghatározó az illegális idegen munkások foglalkoztatása. Az óriási bérszínvonal-különbségek miatt nehezen lehetne versenyképes az amerikai farmgazdálkodás, amennyiben nem alkalmazna idegen munkát. Másik lehetőség természetesen a tevékenységek gépesítése lehetne, ám a könnyen elérhető munkaerő erre nem ösztönöz. Általánosabban igaz az is, hogy az USA-ban munkaerő-helyettesítés ment végbe, a feketék helyét átvették a mexikóiak, ezzel elodázza a technikai modernizálódást. A mezőgazdaság lehetséges gépesítésére irányuló kísérleteket számbavéve *Martin* állítja, jó okunk van feltételezni, hogy ha nem lett volna egy ilyenfajta munkaerő-helyettesítés, akkor valamilyen innováció ment volna végbe.

Martin vizsgálatából a „toborzás” módjáról is kapunk információt. A fogadó ország munkaerőpiacához a vendégmunkás a kibocsátó országgal meglévő személyes hálón keresztül kapcsolódik. Nincsen hirdetés állás. A kibocsátó országból (a falvakból) látják el munkaerővel az egyes farmokat, az ismert munkahelyeket. Az állások szabad áramlása megy végbe a határon keresztül. Az USA-ban már letelepedett és ingázó

¹⁷ L. *Boyd* [2].

¹⁸ L. *Martin* [7], valamint szóbeli előadás alapján (l. *Hárs* [6]).

munkások hatékony információs hálót építenek ki. Ezen keresztül értesülnek a rokonok és a barátok az USA-ban lehetséges munkákról, kapják meg a szükséges tanácsokat és informálódnak arról, hogyan lehet illegálisan átkelni a határon. Valahányszor egy újabb merész vagy elszánt ember kel útra, mondjuk Mexikóból, és vállal munkát az USA-ban, ezzel egy új információs láncszem keletkezik...

*

Milyen munkaerőpiac az, vethetjük fel végül a kérdést, ahová a migráló munkaerő érkezik? Mely csoportokkal kell versenyeznie a befogadó ország munkaerőpiacán, és hogyan befolyásolja a hazai munkaerő foglalkoztatási kilátásait? Részletesen elemzi a kérdést *Michael Piore* könyve a „költözőmadarakról”.¹⁹ A kérdés alapvetően az, hogy a hazai munkaerő számára mennyiben jelent versenyt az idegen munkaerő.

Az ipari társadalmakban mindig létezik egy sor olyan állás, melyeket a hazai munkások egyáltalán nem, vagy csak rendkívül kiszolgáltatott helyzetükben fogadnak el. Rendszerint gondot jelent azoknak a szekunder munkahelyeknek a betöltése, amelyek idetartoznak (kvalifikálatlan ipari munka, alacsonyabb szintű szolgáltatások, mint mosogatás, cselédmunka, mezőgazdasági munkák egy része stb.), betöltésükre a marginális munkaerő áll rendelkezésre.²⁰ Ilyen a külföldi munkaerő is.

Mindenekelőtt megkülönbözteti *Piore* a külföldi munkások első generációjától azokat, akiknek gyerekei, amennyiben letelepedtek, a hazai munkaerő részét jelentik már. A migránsok első generációja, akik az ott-tartózkodás/munkavállalás szándékával maguk érkeztek egy másik országba, akikről mint bevándorló munkaerőről tehát valójában szó van.

A külföldiek átmeneti munkavállalása sok esetben tartóssá válhat, amennyiben megszeretik a munkát, hozzászoknak ahhoz, illetve a környezethez, esetleg a gyerekek révén kötődnek a fogadó országhoz, az ipari társadalomhoz. Mégisincsen semmilyen garancia arra, hogy a bevándorlók második generációja a munkaerőpiacon előbbre juthatna. Ez elégedetlenségeket okozhat, különböző formákban megnyilvánuló feszültségekhez vezethet.

Ezek a jelenségek talajt adhatnak a legkülönbözőbb félreértésekhez, így olyan magyarázatokhoz, hogy a bevándorlók által betöltött állások elveszik a belföldi munkások állásait. A valóságban a külföldiek által betöltött munkahelyek kétfélék lehetnek.

Az esetek egy részében ezek az állások kiegészítik, esetleg önmagukban lehetővé teszik a belföldiek által végzett jobb munkákat. (Például a leszállóágban lévő ágazatok elitmunkáit, mint a szabászok, gépkarbantartók stb. munkáit a ruha- vagy cipőiparban.) Máskor a keresleti csúcsok esetén alvállalkozókkal végeztetett munka jelent garanciát az egyéb foglalkoztatottak számára, melyet sok esetben szintén szezonális (külföldi vagy egyéb marginális) munkások végeznek.

¹⁹ L. *Piore* [17].

²⁰ A duális szegmentált munkaerőpiac jól ismert fogalom a magyar munkaerőpiaci elemzésekben. Részletesen l. erről *Galasi – Sik* [5].

Más esetekben nem segíti ugyan elő a hazai munkaerő foglalkoztatását a külföldiek foglalkoztatása, hozzájárul viszont jólétükhöz, az életszínvonaluk javulásához. Például háztartási alkalmazottak, éttermi kiszolgáló, kifutó foglalkozások.)

A külföldi munkát keresők a marginális helyzetű hazai munkavállalókkal tartoznak egy csoportba.²¹ Az összes marginális munkavállaló sajátossága pedig *Piore* megfogalmazásában, hogy „az ipari munkához való viszonyuk marginális. A munkához, gyakran a munkaerőpiachoz való viszonyukat is ideiglenesnek tekintik, és olyan más tevékenységekkel határozzák meg magukat, ahonnan személyes és társadalmi identitásukat is származtatják. A külföldiek számára a munkaerőpiacon versenyző egyéb – belföldi – marginális csoportokat a fiatalok, a nők és a parasztok alkotják. [...] Alapvetően ők jelentik a külföldieket helyettesítő munkaerőt.”²² A szekunder munkahelyeken megjelenő külföldi munkaerő a hazai marginális csoportokkal három dimenzió alapján mérhető össze: a munkaerő rugalmassága, tartóssága, manipulálhatósága és ellenőrizhetősége alapján. Az alapvető különbség a külföldiek és más marginális munkavállalói csoportok között az, hogy a külföldiek lényegesen rugalmasabbak és sokkal inkább készek a munkaerőpiac igényeihez alkalmazkodni. Legfőképpen földrajzilag rugalmasak, nem lévén családi kötöttségük, mint a családjuktól függő fiatalok, illetve a nők esetében, és a föld sem köti őket, mint a parasztokat. Munkaerőpiaci állandóságukat tekintve egyik csoportról sem állíthatjuk biztonsággal, hogy valóban tartósabb munkaerőnek tekinthető, mint a külföldiek, míg a harmadik jellemző esetében még nyilvánvalóbb, hogy a külföldiek ellenőrzése és manipulálása erőteljesebb lehet a többi csoporténál.

Irodalom

- [1] A Magyarországra menekülők demográfiai és foglalkozási adatai (1988–1990. V. 31.). Budapest, KSH, 1990.
- [2] *Boyd M.*: Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas. *International Migration Review*, Vol. XXIII, No. 3. pp. 638–670. [1989].
- [3] *Castles S.*: The Guest-Worker in Western Europe – An Obituary. *International Migration Review*, Vol. XX, No. 4. pp. 761–778. [1986].
- [4] *Fewcett J. T.*: Networks, Linkages, and Migration Systems. *International Migration Review*, Vol. XXIII, No. 3. pp. 671–680. [1989].
- [5] *Galasi Péter – Sik Endre*: Munkaerőpiac-elméletek. Kézirat, Budapest, Szakszervezetek Elméleti Kutatóintézete, 1978.
- [6] *Hárs Ágnes*: A nemzetközi migráció: kihívás az emberiség számára (Nemzetközi szeminárium, Salzburg, 1991. április 14–26), in *Európa Fórum*, Budapest, I. évf. 2. sz. [1991].
- [7] *Martin, P. L. – Miller, M. J.*: The quest for control: Illegal immigration to Western Europe. Kézirat, 1990.
- [8] *Martin, P. L.*: Labor-intensive Agriculture. *Scientific American*, No. 4. pp. 54–59. [1983].
- [9] *Osterman P.*: The Structure of the Labor Market for Young Men. In *Piore*, pp. 186–196. 1979.

²¹ Részletesebben elemzik az egyes csoportok munkaerőpiaci kötődését *Piore* [12] tanulmányai, L. különösen *Sabel* [19], *Osterman* [9], *Piore* [13].

²² L. i.m. 87. o. [13].

- [10] *Papademetriou, D. G. – Martin, P. L. (eds.): The Unsettled Relationship. Labor Migration and Economic Development. Greenwood Press, New York, Westport, Conn., London (előszava és bevezetője, pp. vii-xix.), 1991.*
- [11] *Passaris, C.: Immigration and the Evolution of Economic Theory. International Migration, Vol. XXVII, No. 4. [1989].*
- [12] *Piore M. J. (ed.). Unemployment and inflation. Institutional and structural views, M.E. Sharpe Inc., White Plains, 1979.*
- [13] *Piore M. J.: Foreign Workers. In Piore, pp. 207-219. 1979.*
- [14] *Piore M. J.: Birds of passage. Migrant labour and industrial society, Cambridge University Press, Cambridge, 1979.*
- [15] *Portes, A. – Böröcz József: Késérő kenyér: A munkaerő nemzetközi migrációjának szociológiai problémái. Szociológia, [1990]. Eredetileg: Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives On Its Determinants And Models Of Incorporation. International Migration Review, Vol. 23. Fall, [1989].*
- [16] *Ravenstein, E. G.: The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society, London, pp. 167-227. [1885].*
- [17] *Ravenstein, E. G.: The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society, London, pp. 241-301. [1889].*
- [18] *Rédei Mária: Magyarországon tartózkodási engedélyt kérők összetételének alakulása az elmúlt évtizedekben és ennek a folyamatnak a demográfiai következményei. Kézirat, 1991.*
- [19] *Sabel C. F.: Marginal Work in Industrial Society. In Piore, pp. 170-185. 1979.*
- [20] *Tapinos, G.: Development Assistance Strategies and Emigration Pressure in Europe and Africa. Comission for the Study of International Migration and Cooperative Economic Development, Working Paper, No. 56. [1990].*
- [21] *Tóth Judit: A politikai migrációtól a migrációs politikáig. Mozgó Világ, 11. sz. [1991].*

Vendégmunkások Erdélyből

Úgy emlékszem, az első erdélyi menekülthullám során a magyar lakosok kedvezően fogadták a menekülteket. Sokan siettek segítségükre élelemmel, ruhákkal, lakás- és munkalehetőséggel. Úgy emlékszem, mintha ebben az időben az a hír járta volna, hogy milyen remek, rendes, becsületes emberek az erdélyi magyarok. Úgy emlékszem, az a vélemény volt kialakulóban, hogy az erdélyi magyar nagyon jó, megbízható munkaerő, fegyelmezett, keményen dolgozik, a munkahelyeken remekül helytáll, és bárcsak a magyar magyaroknak is ilyen jó munkamoráljuk lenne. Így emlékszem, de lehet, hogy rosszul. Ma pedig úgy érzékelem, hogy eltűnt a korábbi lelkesedés, és inkább az intolerancia hangjai hallhatók. De lehet, hogy ezt is rosszul érzékelem. Mindenesetre, előlegezve interjúzásaim egyik eredményét, sajnos több olyan munkáltatót találtam, akiknél nyoma sem volt a felrajzolt rózsás képnek.

Interjúimat kétféle körben végeztem:

- a) az erdélyi, székely vendégmunkások és
- b) az őket foglalkoztató munkáltatók, olykor egyben szállásadók körében.

I. A vendégmunkások

A legegyszerűsebb kérdések, a „kik jönnek?“, „hová jönnek?“ és „miért jönnek Magyarországra Erdélyből?“¹.

Kik jönnek?

Elméletileg a „kik jönnek“ kérdésre az iskolai végzettség, a szakképzettség², az életkor, a társadalmi háttér vizsgálatával adhatunk választ, de ezek mellett fontos azt is tudni, hogy munkanélküliek vagy munkahellyel rendelkezők-e azok, akik Magyarországra jönnek vendégmunkát keresni.

Interjúalanyaim között talán mindegyiknek volt munkahelye, de volt olyan, aki mielőtt átjött volna, már három hónapja nem kapott egy fillér fizetést se, és akadtak többen is olyanok, akiket kényszerszabadságra küldött munkaadójuk. Sokuk esetében

¹ Természetesen érdekes lenne románokkal is interjúzni, de ilyenre nem akadtam, illetve csak az erdélyiek elmeséléséből hallottam róluk, miszerint nyelvi nehézségek miatt erdélyihez csapódva tudnak csak munkát vállalni.

² A szakképzettség nem feltétlenül iskolában szerzett tudást jelent, és sokszor nem is egy adott szakmára vonatkozik, hanem inkább egymáshoz közelálló szakmák körére.

elmondható, hogy formálisan ugyan volt munkahelyük, de munkát nem tudtak biztosítani számukra, vagyis a kapun belüli munkanélküliekhez tartoztak. Hiányuk feltehetően nem jelent nagy veszteséget a román munkaerőpiacon.

Akiknek stabil, romániai viszonylatban jó munkahelye van, azok szabadságukat töltötték Magyarországon pénzkereséssel, vagy pedig fizetés nélküli szabadságot vettek ki. Egyébként, kérdezetteim között a jó munkahely csak 1-2 emberre érvényes, és azok is inkább a középgenerációhoz tartozó emberek. Fiatalabb kérdezetteim között egy olyat találtam, aki „normális” munkahellyel rendelkezne odahaza.

Nézzünk néhány példát az eddigiekre!

Árpád: 24-25 év körüli fiatalember. A kötelező 10 osztály³ elvégzése után kereskedelmi iskolába jelentkezett, ahova csak többszöri próbálkozás után vették fel, és úgy, hogy elunva a szüntelen hiábavaló próbálkozást, textilipari iskolába is jelentkezett, ide végül sikerrel, és innen ment át a kereskedelmi iskolába. Végzés után csakis azért tudott elhelyezkedni, mert még az iskolában – a nagybátyja segítségével – szerződést tudott kötni egy vállalattal. A munkahely azonban rossznak bizonyult, otthagyta (a tanulmányi pénzt visszafizette), és testvérbátyja kocsmájába ment át bárosnak. Ezek után kicsit megtört a pályája, mert 1986-ban illegális határátlépés során elkapák, és ezután rendőri megfigyelés alá került. Elhelyezkedni ismét csak kapcsolatok révén tudott, egy tsz-elnök haverja alkalmazta pár hónapra éjjeliőrként. Innen, szintén ismeretség révén egy likörgyárba került, és 3 évig itt dolgozott targoncásként, amit ugyan utált, és keveset is keresett, viszont a gyárból ellopott alkoholból, „bögre csárda” működtetésével elég szépen ki tudta egészíteni keresetét. Árpi egyébként is a „jég hátán is megél” típusa.

Ervin: 20 éves, és eddigi életútját tekintve, interjúalanyaim leghátrányosabb sorsú egyede. A 10 osztály elvégzése után olyan iskolába keveredett, amelyik tanárok híján felbomlott, és a gyerekek ottmaradtak szakma nélkül. Ervint, aki még románul se tud, másfél évig sehova se vették fel. Végül óriási korrupció segítségével (kb. egyéves jövedelemnek megfelelő természetbeni juttatás; egy egész disznó, pálinka, kávé stb.) bekerült édesapja munkahelyére, egy exportra termelő bútorgyárba, segédmunkásnak. Munkát nemigen kapott, igaz, pénzt se sokat. A fizetése 1800 lej és negyed kiló kenyér volt naponta.

János: Ervin testvére, 21 éves. Szakközépiskolát végzett, esztergályos a szakmája. Nem tudott a szakmájában elhelyezkedni, 3 hónap hiábavaló keresés után ő is a már „jól bebetetett” bútorgyárban kötött ki, édesapja és testvére mellett, segédmunkásként. Bekerüléséért nem kellett a családnak újból külön kis vagyont feláldozni.

Kornél: 22 éves, érettségivel, szakképzettséggel rendelkezik, s mivel szerződése volt egy gyárral, az iskola befejezése után munkát is kapott. 6 hónapig dolgozott a szakmájában, majd a gyáron belül másik részleghez ment át, mivel ott kevesebbet kellett dolgozni, és az új részlegben leendő sógora lett a főnöke. A szerződése 5 évre kötötte a gyárhoz, de 3 év után otthagyta, ezért 2 évet vissza kellett fizetnie.

³ Ma már valamilyen 2 éves szakiskola elvégzése is kötelező.

Erzsi: Árpai sógornője, 20 éves, érettségivel és építész szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezik. Szakmájában egy percig se dolgozott, munkahelye egy kutatóintézet laboratóriumában volt. Erzsi az, aki 3 hónapig semmi fizetést nem kapott.

Ezek a fiúk, lányok végül is mind azért hagyták ott a munkahelyüket, mert Magyarországon akartak dolgozni.

Egy másik társaság, akiket a továbbiakban talán némi túlzással, de „elit csoportnak” nevezek, szakképzettek, munkahelyük van, s kényszerszabadságukat töltik nálunk. Igaz, van köztük olyan is, aki egy éves fizetés nélküli szabadságot vett ki, ami tulajdonképpen csak formailag különbözik a kényszerszabadságtól, engedték őt is könnyen, mert munkát úgyse tudtak neki adni.

András: 40 éves, 10 osztálya és szakmája van, otthon gépkocsivezetőként dolgozott.

Pista: 32 éves, végzettsége 10 osztály és lakatos szakma. Pista az egyik „mindenes”, nagyon ügyes, mindenhez ért, amibe belefog, azt biztos, hogy jól, lelkiismeretesen megcsinálja. Otthon háziyarban dolgozott, lakatosként.

Zoli: 23 éves kőműves szakmunkás, akit, mivel az üzemüket leállították, kényszer-szabadságra küldtek.

Árpád II.: 20 éves, 10 osztályt és asztalos szakiskolát végzett. Otthon kőfűrészelő üzemből dolgozott, munka híján őt is könnyen engedték el fizetés nélküli szabadságra.

E csoport minden tagja egy faluból való, rokonok, szomszédok, és jelenleg Magyarországon is ugyanannál a munkáltatónál dolgoznak.

Hová jönnek?

Hová jönnek a vendégmunkások? Hol keresnek, hol találhatnak, vállalnak munkát a magyar munkaerőpiacon?

Legtöbbjük ismerős, rokon buzdítására, tanácsaira, esetleg címeire indul el. Árpai először egy hétre jött körülnézni, majd falubéli ismerősöktől kapott cím alapján jött vissza dolgozni. Ez a cím végül nem működött, amit utólag nem is bánt, mert 60 Ft-os órabérrel vették fel az embereket, és nagyon keményen dolgoztatták őket. Miután kiderült, hogy a kapott címen nem jut neki munka, vett egy Express újságot, és az első hirdetés, amire jelentkezett, munkához is segítette. Igaz csak áttételesen, mert a meghirdetett munkahely ugyan már be volt töltve, de kapott egy telefonszámot, s miután ezt felhívta, munkát is egy építkezésen. Első menetben kb. 1 évig volt Magyarországon, majd 1-2 hónapos szünet után, februárban egy másik építkezésre jött vissza dolgozni. Itt kezdetben 80 Ft-os órabért kapott, amit később, az inflációra való hivatkozással, 90 Ft-ra emeltetett.⁴ Ezen az építkezésen segéd- és betanított munkákat végzett. Helyével nagyjából meg volt elégedve, bár néha morgott amiatt, hogy hétvégén a főnök kertjét kellett gazolnia. Igaz, a 90 Ft-os órabért akkor is megkapta, de nagyon kedve ellen való munka volt. Időnként összeszólalkoztak a főnökkel, aki kevésnek találta az elvégzett

⁴ Kicsit irigykedett az előző építkezésen megismert munkatársára, aki 150 Ft-os órabért kap, és szintén 80 Ft-tal kezdte. Ez a jelentős órabér-emelkedés annak volt köszönhető, hogy kezdetben egy vállalkozón keresztül dolgoztak, de az építető rávette őket, hogy lépjenek ki a vállalkozótól, és az ő alkalmazásában dolgozzanak közvetlenül, 150 Ft-ért.

munkát, és időnként a lányával is ellenőriztette őket, amit Árpai igencsak zokon vett. De ezek az 1-2 napos haragok mindig elcsitulak. Árpai öntudatosan hitte, hogy a főnök nagyon jól jár velük, mert pl. a tetőszerkezethez való faanyagot ők pár ezer forintért kenték le valamilyen gombaölő szerrel, amit ha már lekenve vett volna a főnök, akkor 70 ezer forintjába került volna. A viszonylag jó kapcsolat azért nem akadályozta meg Árpait abban, hogy egyik napról a másikra, minden előzetes bejelentés nélkül otthagyja ezt az építkezést. A nagybátyja hívására átment egy másik helyre 100 Ft-os órabérért, de amikor megdöbbenve kérdeztem, hogy miért ment el (előző nap beszéltem vele, és még szó se volt a távozásról), nem tudott válaszolni, illetve azt mondta, maga se tudja. Az új helyen nem vált be, úgy tudom, kirúgták, mert az addig szorgosan dolgozó nagybácsit is próbálta lazább munkatempóra biztatni. A kis intermezzo után visszakérte magát az előző építkezésre, majd 1-2 hét után ő is a korábban irigyelt 150 Ft-os munkahelyre került. Októberben hazament, akkori tervei szerint végleg, mert a család már nem szerette, hogy annyit volt távol. Azóta már értesültem róla, hogy mégis visszajött, karácsonyig még keres egy kis pénzt. Régebbi tervei arról szóltak, hogy Izraelbe is elmegy egy haverja apjához dolgozni valamit, mert ott még többet lehet keresni, ráadásul dollárban.

Árpinak egyébként 3 gyereke van. Kb. 2 hónapig a felesége és a legkisebb gyereke is vele volt Magyarországon. Ez Árpai szerint nem volt igazán kifizetődő, mert ebben a periódusban mindent feléltek, nem tudott egy fillért se félretenni. Igaz, az asszonyka bevásárolt a családnak.

A feleségének is talált munkahelyet a Keleti büféjében, ahol minden másnap kellett volna 7-től 22 h-ig dolgozni, 15000 Ft-ért, de mivel a gyereket nem tudták kire hagyni, nem kis sajnálkozására, nem tudott munkába állni a feleség.

Ervin és testvére János, akik egyébként egy 5 gyerekes, nagyon szegény család tagjai, együtt jöttek Magyarországra szerencsét próbálni. Először a MÁV-nál találtak munkát, betanított lakatosként, 44 Ft-os órabérért, ami kb. 8000 Ft-os havi bért jelentett. Ervin ezt a munkahelyet 3 hónap után otthagyta. Egy hétig állás nélkül volt, hirdetések alapján próbált munkát találni, de ez nem ment. Valakivel összefutott a postán, aki egy hétre felfogadta lambériázásra, és bár Ervin még életében soha nem csinált ilyen munkát, elvállalta. Ebből az a haszna is származott, hogy ez az ember ajánlotta következő munkahelyére, arra az építkezésre, ahol máig is van. János is építkezésekre került, 1-2 hónapokat dolgozott egy helyen 70 Ft-os órabérért. Végül ugyanazon a helyen kötött ki, ahol Ervin is van. Mindketten segéd- és betanított munkákat végeznek.

Erzsi akkor jött Magyarországra munkát keresni, amikor testvére Lola, Árpai felesége is itt tartózkodott. Idejövetelekor az egyetlen biztos pontot Árpaiék jelentették, náluk lakott, míg nem talált munkát. Az újságokat bújta, remélte, hogy lévén egy kis német nyelvtudása és géprászkodlata, titkárnőként el tud helyezkedni. Egy ilyen állásról amiatt csúszott le, mert nem volt bejelentett lakása, és addig munkavállalási engedélyt se kaphatott. Mire ezek az akadályok elhárultak, az állást már mással betöltötték, ő pedig egy patyolatfióknál helyezkedett el, segédmunkásként. Rongyot kellett válogatnia és szabdalnia, havi 9000 Ft-ért. Kezdetben tetszett neki a dolog, de most már tovább szeretne állni, mert messze van (Pasarétról jár Kőbányára hajnalban), fárasztó, és a pénz is kevés. Keresetét hétvégi takarításokkal egészíti ki.

Mivel a legtöbb munkahelyen magyarok és vendégmunkások együtt dolgoznak, felmerül az a kérdés, hogy vajon adódnak-e konfliktusok ebből, és ha igen, akkor mik ezek? Legkézenfekvőbb a bérfeszültségekből adódó konfliktus lehet, de sajnos nagyon kevés információt sikerült erre vonatkozóan gyűjtenem. Egyetlen esetben említett valamelyikük konkrét példát. Egyikük barátnője 39 Ft-os órabért kapott, míg ugyanezért a munkáért egy magyar 80 Ft-ot. Azt nem tudtam kideríteni, hogy vajon aki többet kapott, hány éves volt, hány éve dolgozott a munkahelyen stb., szóval kérdés, hogy tényleg egyező volt-e a helyzetük.

Ervin és János arról mesélt, hogy a MÁV-nál a magyarok és a nem magyarok ugyanannyi bért kapak, de úgy érezték, hogy nekik, az idegennek jobban kell hajtaniuk, a főnökök csak jobban húznak a magyarokhoz. Kérdeztem tőlük, hogy szerintük miért alakulhatott ki egyes munkaadók körében az a vélemény, miszerint az erdélyiekre az jellemző, hogy eleinte hajtanak rendesen, majd ellustulnak. Szerintük ez azzal magyarázható, hogy előbb-utóbb rájönnek: ők a mocskos melót kapják. Egyébként is tele vannak kisebbségi érzéssel, szerintük a magyarok eléggé lekezelik őket.

A „hová jönnek” kérdése mögött nemcsak az húzódik meg, hogy milyen helyet találnak maguknak a munkaerőpiacon, hanem az is, hogy milyen helyet találnak maguknak a lakáspiacon, pontosabban a bérlakáspiacon.

Egyik ismerősöm „Hotel Árpinak” hívja azt a készülő házat, ahol Árpi és rokonai, üzletfelei, barátai és ismerősei is bizton számíthattak szállásra. A „hotel” kategóriáját nehéz lenne csillagokban mérni, villanyon kívül kizárólag falat és tetőt tud a szállás nyújtani. Ablaknak is csak a helye van meg, igaz, ez papírral beborítva, hogy védjen az esetleg bejövő levegőtől, fénytől és az időjárás viszontagságaitól. A berendezés sem nagyon fényűző, de hála a lomtanitításnak, egy tv-re sikerült szert tenniük, és music center is volt, míg Árpi haza nem vitte. A konyhát egy villanyrezsó jelentette, az ágyat pedig egy téglalábakra keresztbe tett, falapra fektetett matrac. Tisztálkodási lehetőséget a kerti csap szolgáltatott. Az építőiparban munkát találók közt nem ritka az ilyen vagy ehhez hasonló szállás.

Volt aki albérletben kezdett, de miután rájött, hogy nem sok marad a havi fizetéséből az albérlet kifizetése után (1000–6000 Ft közötti bérleti díjakkal találkoztam), vagy ezt a megoldást választják, vagy olyan helyre mennek, ahol a munkáltató szállást is biztosít.

Ervinnél és testvérénél az első munkahely választásakor lényeges szempont volt, hogy tudtak nekik 400 Ft-ért a munkásszállón szállást biztosítani. A szálló azonban nem vált be, mert egyrészt túl zsúfolt volt, másrészt sokan keményen ittak. Ezért határoztak úgy, hogy inkább elmennek albérletbe. Ez viszont 3500 Ft + rezsibe került, amire az akkori 8000 Ft-os fizetésük kevés volt. Így aztán nemcsak szállást, de munkahelyet is kényszerültek váltani. Az új albérletben 4-5 hónapig bírták, a tulajdonos ekkor emelni akarta a bérleti díjakat, ezért innen is továbbálltak. Következő albérletükben további pár hónapot töltöttek, de amikor átmenetileg munka nélkül voltak, ezt is otthagyták. Igaz, az indokok között az is szerepelt, hogy a bérlemény nagyon kicsi volt. Végül ők is a „Hotel Árpiba” csúsztak le.

Az elit csoport egy része albérletben lakik (ötven fizetnek 5000 Ft-ot + rezsit), mások pedig a munkaadónál kapak szállást. Ha szükséges, munkaadójuk azoknak is biztosít

fürdési lehetőséget, akik nem nála laknak. Érdekes, hogy ugyanannyi munkabért fizet a nála lakóknak, mint a nem nála lakóknak, tehát a szállásért nem kér pénzt.

A szállás kérdése, túl azon, hogy a magyar lakástulajdonosok mennyit tudnak profitálni a vendégmunkások és az időnként megjelenő „tartozékaik” áradatából, talán annyiban lehet érdekes, hogy vajon kimutatható-e itt is valamilyen rétegspecifikus magatartás a vendégmunkások között? Találhatók-e olyan szociológiai jellemzők, melyek megmagyarázzák, hogy kik, milyen minőségű szálláson hajlandók lakni?

Miért jönnek?

Miért jönnek, milyen motívumok húzódnak meg a vendégmunkások Magyarországra való eljövetele mögött?

Alapvetően a pénzkeresés lehetősége a fő motívum. Szinte mindegyik interjúalanyom kifejezésre juttatta, hogy azért jött Magyarországra, mert az otthon megkereshetőnél lényegesen több pénzre szeretne szert tenni. A pénzkeresés szándéka mögött meghúzódó motívumok vizsgálata az előbbinél árnyaltabb kép negrajzolását teszi lehetővé. Van akinél a pénz rövid távú, kisebb beruházást igénylő célok elérésének az eszköze, míg másoknál esetleg egész további életük alakulásának megalapozását szolgálja.

Sokan magukat és családjukat szeretnék jobb, több élelmiszerral, ruhával, kisebb értékű műszaki cikkekkel, iparcikkekkel ellátni. Ez történhet úgy, hogy Magyarországon veszik meg a szükséges dolgokat, tehát a megkeresett pénzt itt költik el, de történhet úgy is, hogy az itt megkeresett forintokat a magyar vagy a román feketepiacon lejre váltják, és otthon ügyeskednek tovább. Természetesen a kettő kombinációja is lehetséges, s feltehetően ez is a gyakoribb. Lehet, hogy ez a viselkedés rövidebb munkavállalással jár együtt, addig tart, míg kicsit „feltankolnak”, de az is lehet, hogy több éves, illetve visszatérő munkavállalást, életformát eredményez ez a stratégia. (A „rövid” és a „hosszú” persze elég relatív fogalmak. A rövid időszakos munkavállaló itt-tartózkodását egy év körül határozom meg, beleértve azt is, hogy esetleg 2-3 hónapokra vissza-visszatérve vállal munkát nálunk. A hosszabb távúét ennél hosszabb és talán egybefüggőbb időre tenném.)

Sokuknak valamilyen nagyobb, konkrét beruházás lebeg a szemük előtt. Van akinek a nagyobb mennyiségű pénz összegyűjtése valamilyen holt tőke (pl. lakás, autó) megszerzését teszi lehetővé, és van, aki tőkebefektetésről, valamilyen vállalkozás beindításáról álmodozik.

Egy esetben találkoztam olyan emberrel, akinek céljai között a lakásvásárlás is szerepel. Tervei szerint, ha 100 ezer forintot össze tudna spórolni, akkor ezt az összeget feketén átváltva, már tudna otthon egy lakást venni. Igaz, a terv már a múltté, mert Ervin sorsa – merthogy róla van szó – máshogy alakult, de erről majd később.

Többen vannak, akik autóra gyűjtenek. Többségük vágya egyelőre valamilyen öreg, pár tízezer forintért megvehető, lerobbant keleti autó, de találkoztam olyannal is (Zoltán, az elit csoportból), aki nyugati autót szeretne.

A pénzüket vállalkozásba fektetni akarók az elit csoport tagjai. Otthoni jövőjüket akarják megalapozni az itt szerzett pénzből, tapasztalatból és kapcsolatokból otthoni vállalkozást szeretnének létrehozni.

A célok természetesen változhatnak is. Ezt jól mutatja Ervin esete, akit idejövetelekor főleg az életben való minél mélyebb elmerülés motivált, de később, mikor kiderült, hogy sikerült leendő családapává feltornáznia magát egy megejtett román lány oldalán, elkezdett takarékoskodni, és miután meggyőzte magát, hogy vissza kell majd mennie Erdélybe, a lakásra gyűjtés szempontja került előtérbe. Ervin eredetileg hosszú távra rendezkedett be, 10-15 évig szeretett volna itt maradni valamilyen formában. Már megszerezte a személyi igazolványt is, azon volt, hogy ennek alapján még a „világútlevelel” is hozzájusson. Otthoni helyzetét teljesen kilátástalannak ítélte. Túl azon, hogy minden áron el akarta kerülni az otthon rá váró katonaságot, úgy ítélte meg, hogy állást kapnia teljesen reménytelen. Ervin volt az egyetlen, aki azt is megfogalmazta, hogy képelen lenne abban a sötétségben élni, értve ez alatt a megvilágítatlan utcákat és a kulturálatlan, durva, lökdösődő, minden szem morzsán marakodni kényszerülő embereket egyaránt. A leendő család gondolata végül mégis más belátásra készítette, és csak abban reménykedik, hogy jövődöbeli felesége családja - lévén valamelyik vallásos szekta tagjai, akikre jellemző, hogy a hozzátartozókat nagyon erősen segítik, ha kell lakáshoz, munkahelyhez is juttatják - talán rajtuk is tud majd segíteni az önálló élet megteremtésében. Söt legmerészebb álmaiban a családi segítség még a katonaság megúsására is reményt nyújt.

Később Ervin mégis rábeszélte a lányt az abortuszra. Azóta összeköltöztek egy al-bérletbe, így az élet sokkal drágább, Ervinnek jelenleg nincs is megtakarított pénze. Pedig szüksége lenne rá, mert sikerült a kis hölgyet ismét teherbe ejtenie. Jelenlegi tervek szerint, pénz hiányában, Romániában fogják a gyereket (vagy ha ismét ikrek, a gyerekeket) elvetetni, ami azért különösen jó, mert ott nemcsak hogy altatás nélkül végzik az abortuszt, de a higiéniével se sokat vacakolnak. A kis hölgy a nem megfelelő nőgyógyászati ellátás miatt korábban már egy évig betegeskedett. Ezért is ellenzi kitartóan az újabb műtéti beavatkozást. Ervin szerint 10000 Ft-ra lenne szükségük ahhoz, hogy Magyarországon lehessen elvégeztetni az abortuszt. Ebben az összegben a műtét utáni fizetség és a kiesett kereset foglaltatik benne.

Ervin testvére, János még a boldogító herdálás állapotában van, felél minden pénzt, öltözködik, szórakozik.

Kornél feltehetően a rövid itt-tartózkodó egy típusa. Neki otthon viszonylag jó munkahelye lesz. Menyasszonyával együtt jött át. A hölgy a János kórházban volt ápolónő, ő ugyanítt az élelmezési raktárban kapott állást. Hét hónapot dolgoztak ezen a munkahelyen, majd hirdetés útján a Bükkbe kerültek egy hotelbe. A nőt pincérmőként, Kornélt pedig karbantartóként alkalmazták. Ketten 17000 Ft-ot kerestek, és mellé ingyen szállást, ellátást kapak. Három hónapot töltöttek itt, amikor kiderült, hogy a menyasszony terhes. Ekkor hazamentek, összeházasodtak, majd Kornél, Árpí biztatására, egyedül visszajött még két hónapra egy kis pénzt összeszedni. A jövőtől nem fél, mert apósa maszek kulcsos, nála el tud majd helyezkedni.

Árpí, Ervin, János és Kornél tervei között az is szerepel, hogy ha Magyarországon sikerül útlevelet szerezniük, akkor Ausztriában (vagy máshol nyugaton) vállalnának munkát, ahol még több pénz lehetne keresni.

Pista, Zoli, Árpád II. nagy beruházást terveznek. Pista Romániában patkószegek gyártásával foglalkozik, ehhez szeretne kovácsológépet venni.

Zoli már 2-3 éve van itt, és 200–300 ezer forintot sikerült eddig összespórolnia. Az ő vágya egy nyugati autó, és szintén önálló vállalkozásban gondolkodik. Jelenlegi magyar munkaadójával közösen szeretnének valamilyen faexport ügyletben vállalkozni.

Árpád II. már vett otthon egy csarnoképületet, amiben ipari tevékenységet, talán betonelemgyártást végezne. Ehhez betonkeverő gépet kellene vennie.

Természetesen ez a csoport is sok pénzt költött már el a KGST piacokon, magnórádiót, háti permetezőgépet, kávéfőzőt, sportcipőt és persze élelmiszert (fűszerek, levespor, kávé, cigi), babaholmit (pelenka, cumi), kozmetikumokat stb. vásároltak. Azt azért nagyon megnézik, hogy mire adják ki a pénzüket. Viselkedésük nagyon emlékeztet a magyarok ausztriai „bóvli” bevásárló körútjaira.

Mindegyik leendő vállalkozó úgy gondolkodik, hogy amíg a vállalkozás jól be nem indul, nem hagynák ott a munkahelyüket. A csoport tagjai zárt paraszti közösségből jöttek, a földmunkához és az ácsmunkához nagyon jól értenek „von haus aus”. Közös bennük, hogy egyik se akar paraszt maradni, annál is kevésbé, mert náluk az a szokás, hogy a legkisebb gyereké marad a föld és a ház. És ezek nem ők.

II. A munkaadók

Eddig a munkavállalók jellemzőit, motivációit ismertettem. De nézzük meg a másik oldalt is, vajon hogy vélekednek a munkaadók a vendégmunkásokról, milyen munkaerőnek tartják őket, miért alkalmaznak vendégmunkásokat?

Tapasztalataim két végletes álláspontot engednek megfogalmazni, nem gondolván persze, hogy csak ez a kettő létezik. A munkaadók egyik köre nagyon lesújtó véleményekkel van az erdélyi, a székely munkásokról. Szerintük az általuk végzett munka csapnivaló, és még ha olcsóbbak is lennének, amit a többségük tagadott, akkor is drágábbak, mert utánuk nemegyszer kell másik munkást fogadni, hogy az általuk okozott kárt vagy elrontott munkát, ha még egyáltalán lehetséges, rendbehozzák. Ez ügynben saját tapasztalataim is elég rosszak. Elfogyasztottam én is öt vendégmunkást. Az első kettő magyar szakmunkás áron vállalt fel kőműves munkát, amihez, mint kiderült, nem is értettek, és egyedül nem is tudtak elvégezni. A munkavállalás során magyar szállásadójuk volt a közvetítő, aki – lévén statikus – a művezetést is elvállalta (a lakás- és a munkaerőpiac összefonódásának újabb példája). Mivel azonban a „művezető” sem állt a helyzet magaslatán, és egészségügyi problémái is voltak, más irányító után kellett nézmem. S mivel e személyt édesapámban találtam meg, meggyőződhettem róla, mennyi energiája és ideje ment rá az „olcsó” munkaerőre. Minden munkafázisnál jelen kellett lennie, mert nem volt elég kétszer, háromszor elmondani a feladatot, nem lehettünk biztosak abban, hogy csakugyan megértették, és úgy is fogják csinálni, ahogyan kell. Az egyik akadály a nyelv volt, mert bár látszólag egy nyelvet beszélünk, mégsem egyszerű a kommunikálás. A szakkifejezéseket nem ismerik, de még ezen túl is „fordítani” kellett, amit kezdetben a szállásadónő-művezetőnő végzett. Munkásaim szakértelmét jellemzi, hogy volt olyan ablak, amit képesek voltak fordítva betenni. Bár ezáltal lehetővé vált az ablakok kertből való nyitogathatósága, aminek persze – nem tagadom – lehetnek előnyei, éppúgy mint annak, ha az új ajtóhoz való kulcsok beletöretnék a zárba, bevallom, nem ilyen újításokra vágytam. Ugyanakkor

minden általam alkalmazott korábbi munkaerőt felülmúltak abban, hogy példás rendet, tisztaságot hagytak maguk után, és tették ezt külön felszólítás nélkül. Tapasztalataim arra engedtek következtetni, hogy jobban járok, ha a kőműves munkában nem remekelt embereimet árokasással hízom meg, talán otthonosabban mozognak a földmunkában. Nem is csalatkoztam, gyorsan, gyönyörűen kiásták az árkot, igaz, fél méterrel mélyebben és egy méterrel kijebb, mint ahova kértem. Ezen a ponton úgy gondoltam, jobb lesz, ha elválnak útjaink, és még azt is gondoltam, hogy nem szeretnék fizetni a feleslegesen elvégzett munkáért, márcsak azért sem, mert az árok betemettetése úgylát pluszkiadást igényelt. Ezt valahogy nem tudtam velük megértetni, hiszen úgy reagáltak érvelésemre, hogy ők szívesen viszzatemetik az árkot, természetesen pluszpénzért. Tárgyalásaim sikertelenek voltak, mert bár azt sikerült megértetnem velük, hogy nem tartok igényt a munkájukra, a béralkuban alul maradtam, és végül kifizettem az árokasásért járó fizetséget. És ekkor tettem szert Árpira és Ervinre. Megkértem őket, temetnék be az árkot, ássanak újat, és még a többi elmaradt munkát is fejezzék be. Ezek között szerepelt kőműves munka is (járdakészítés), amit Árpi el is vállalt. Mint utóbb kiderült, még ő se csinált korábban ilyet, ami önmagában nem is lett volna baj, de az eredményt látva mégis az lett (bármikor tudom bizonyítani). A sztorit nem folytatom tovább, de még néhány mellékkörülményt megemlítenék. Amellett, hogy hiányzott a megfelelő szakértelem, embereimnek megfelelő szerszámaik (ecset, vakolókanál, vödör, létra stb.) sem voltak, mindenről nekünk kellett gondoskodni. Pontosabban Árpi esetében az történt, hogy nem felelt meg neki sem az általam adott lapát, sem a talicska, ragaszkodott a másik építkezésen használt lapáthoz és talicskához, aminek az lett a következménye, hogy nekem kellett gondoskodnom arról, hogy ezek a munkaszerszámok Árpival egyetemben a színhelyre kerüljenek. Vagyis autóval előálltam, és vittem a munkaerőt és a munkaszerszámot a munkahelyre. És hoztam is. És még ami közben adódott. Igaz, a munka végeztével Árpi nagyvonalúan nekünk adta főnöke talicskáját. Mindent összevetve, azt gondolom, az én esetemben drágább volt a vendégmunkás, de legalábbis nem volt olcsóbb.

Találkoztam olyan építési vállalkozóval, aki szerint a vendégmunkások jól ismerik a fekete munkabérek és kéri is azt. Eleinte meg is adta nekik, de később, mivel elégedetlen volt munkájukkal, kevesebbet adott.

Egyik interjúalanyom Szentendrén vezet vendéglőt. Szinte fröcsögött a gyűlöletből, és ma már ott tart, hogy megfogadta, soha többet nem alkalmaz vendégmunkást. Általános tapasztalata, hogy 2-3 hétig rendesen hajtanak, majd leállnak, „elszemtele-
nednek” és követelőzővé válnak. Kedvenc esete az a pincérfiú (egyébként még mindig a haverja, de nem dolgozik vele), aki 25 év körüli, főiskolát végzett, több nyelvet beszél (kicsit gyanús, szekusnak is tartja), és kezdetben tökéletes munkaerő volt. 15 órán keresztül hajtott, udvariasnak mutatkozott. Aztán egyszer a főnök valamiért rászólt, és ettől kezdve a fiú meghülyült. Ki kellett dobni. A vendéglős állítása szerint hasonló esetek történtek mosogatólányokkal, takarítókkal. A pincérfiúról szóló történet érvényességét kissé rontja, hogy az interjú egy más szakaszában az is kiderült, hogy a főnök magyar pincért se szeret sokáig alkalmazni. Úgy véli, ebben a szakmában „foglalkozási ártalom”, hogy az alkalmazottak kb. 3 hét alatt kitanulják, hogy lehet jól lopni, és felszolgálói „betegség”, hogy hiába keresnek sokat, mindig lopni is kell mellé, tehát – szól az érvelés – jobb is, ha váltott pincérekkel dolgozik az ember, mert

így kisebb az esély arra, hogy rájönnék a trükkökre. Ez a fiú egyébként korábban a Moulin Rouge-ban táncolt, majd Szentendrén dolgozott különböző éttermekben, s miután kérdeztem kirúgta, egy billiárdszalonba került pincérnek. Kérdezett nálam havi 68000 Ft-ot keresett. Kérdezett szerint nem származik semmilyen haszon vagy előny abból, ha erdélyieket alkalmaz, sőt, mivel a vendéglátós szakmák tilalmi listán vannak, még baja is lehet belőle.

A vélemények másik szélsőségét az a munkaadó képviseli, akinél az elit csoport dolgozik. Szerinte ezek az emberek sokkal megbízhatóbbak, mint a magyarok, nem hagyják soha cserben, hiszen nekik nagyon fontos, hogy keressenek. Igyekezők, hajtanak, napi 8–10–12 órát dolgoznak, attól függően, hogy meddig van világos. Vele is előfordult az, hogy nehezen tudta megértetni, mit hogy kell csinálni, de ez inkább csak olyan munkánál fordult elő, amiben az emberek nem voltak járatosak (pl. vasszerelés). Ha famunkáról volt szó, semmi probléma nem volt: a munkaadó vezénylete mellett szuper tetőt ácsoltak. Kérdezett szerint azért volt jó székelyekkel csináltatni az ácsmunkát, mert amellett, hogy a magyar ács szakmunka iszonyú drága, az ő székelyei, szemben a magyar szakemberekkel, nem okoskodtak, és mindent úgy csináltak, ahogy ő kérte. Egyébként is nagyon jól tud velük együttműködni, igaz, hogy kezdettől fogva keményen fogja őket, és minden nap méri, ki hány órát dolgozott. Az órabérek nála 70–100 Ft között mozognak. Általában 70 Ft-ot fizet kezdetben, és ha meg van elégedve, emel. A kőművesmunkát mindig teljesítménybérben fizeti, aminek csak az a hátránya, hogy a mellékes munkát (söprés, takarítás, rendrakás) nem végzik el.

Interjúalanyom egyetlen panasza az volt munkásaira, hogy a pontosság nem tartozik erényeik közé, volt, hogy negyed órát is késtek! A székelyeknek ugyanannyit fizet, mint a magyaroknak (kivéve, gondolom az ácsokat), illetve annyiban többbe kerülnek, hogy egész napos ellátást kapnak és mint láttuk, aki rászorul, annak ingyen szállást és/vagy fürdési lehetőséget is biztosít. Az 5 ember ellátására a feleségnek 15–20 ezer forintot ad havonta, ami az élelmezést fedezi. Kérdeztem roppant racionális kalkulátor, el kell neki hinnie, hogy még így is megéri székelyeket alkalmaznia.

Munkásaitól betanított munkás szintet követel, és megjegyzi, hogy a magyar szakmások többsége se tud kiviteli tervből dolgozni.

Az elit csoport esetében is elmondhatjuk, hogy egy hozzáértő, megfelelő szakismeretekkel rendelkező művezető irányító mellett tudnak jól, hatékonyan dolgozni. Ugyanez áll a „Hotel Árpí” munkásaira is, szakmunkákra általában magyarokat vettek fel, ők a segéd- és betanított munkákat végezték.

Vendégmunkások Magyarországon

(Két esettanulmány)

A magyar munkaerőpiacon az elmúlt néhány év során alapvető változások mentek végbe. Ezek egyike, hogy megszűnt a zárt – döntően hazai munkaerőre támaszkodó – munkaerőpiac védettsége a külföldi munkavállalókkal szemben. A nemzetközi munkaerő-áramlás hatása jól érzékelhetővé vált. Igen korlátozott ismeretünk van mégis arról, mit jelent valójában a migráció a magyar munkaerőpiac számára. Nincs megalapozott tudásunk arról, létezik-e összefüggés, és ha igen, milyen a munkanélküliség és a migráció alakulása között, van-e és milyen (munkaerőpiaci) kapcsolat a hazai és külföldi munkások munkavállalása között.

Vannak ismereteink arról, hogy a hazai munkaerőpiacon – nem kis számban – jelen vannak különböző országokból érkezett külföldiek: menekültek, bevándorlók, időszakosan hazánkban legálisan/illegálisan munkát vállalók. A menekültként munkát keresők avagy munkavállalási engedéllyel, hivatalosan Magyarországon dolgozó külföldiek csupán egy részét alkotják mindazoknak, akik nálunk „munkaerő-kínálati többletként” jelentkeznek.

Kutatásunk jelenlegi szakaszában a feketén munkát vállalók számottevőnek tűnő csoportját vizsgáltuk.

A kutatásunk során készített interjúkból választottunk az itt olvasható két jellemző esettanulmányt.

I. Az erdélyi építőbrigád

A történet lassan már jól ismert, modellértékű. Készülhetett volna szinte akárhol, ahol mostanság építkeznek. Történetünk helyszíne Budapestnek egyik budai kertes, családi házas negyede. A megrendelő hasonlóképp nem különleges: kétgyerekes, harmincas éveit végén járó, az anyagi jólétet kedvelő menedzser. Ami pedig felépült, egy elegáns, hamisítatlanul skandináv-design ház és melléképületei. És az üzleten mindenki jól járt.

A megrendelő

Egy ismerősömön keresztül jutottam hozzájuk. Tavaly nyáron dolgoztak ezeknél az ismerőseimnél, a Balatonon építettek nyaralót. Akkor láttam is, hogyan dolgoznak. Innen jött egyáltalán az ötlet, hogy építkezzünk. Azt láttam, hogy ennyi idő alatt ilyen jó munkát más nem tud végezni, hogy ez nem jár majd olyan konfliktusokkal – amiket lát az ember –, mint a családok szétzilálása meg anyagi csőd. Látszott, hogy nem

prostituálódtak még ... D-ről jöttek az emberek. Ez Szilágy megye, fél órára a határhoz, Váradhoz közel. Vonattal járnak. Összesen 20 óra a közlekedés, beleszámítva a csatlakozásokat, a buszozást, a határon való várakozást is.

Ősszel, úgy szeptember tájékán elküldtem a tervrajzot, hogy ez lenne a munka, vállalják-e és mennyiért? A kérdésre ájtott K. Béla, kb. októberben. Ez a K. Béla a főnök. Én csak vele tárgyalok, csak neki fizetek. Az árról is vele tárgyalok. Akkor megkérdeztem, vállalnák-e. Elvállalták, s a tervrajzzal stb. ellátva adott árajánlatot. Novemberben elkészítettem, elküldtem a tervrajzot, erre januárban adta meg K. Béla az árajánlatot. Február végére, március elejére vállalták a kezdést, és március 11-én volt meg az első kapavágás. Július végére lesz egészen kész a ház, úgy néz ki. Amikor erről beszéltünk, én – inkább viccesen – mondtam a júniust mint határidőt, és betartották. Azt mondták, csak rajtam múlik, mikor lesznek készen. Ezek az emberek anyagbeszerzéssel nem foglalkoztak. Csak kivitelezők voltak, nem is volt pénzük, hogy beszeressenek. Meg helyismeretük sincs, a magyar árakkal sincsenek tisztában, nem sok értelme lett volna. Meg az is idő, az alatt nem is dolgoztak volna. Találtam egy pasast, akinek van saját teherautója is, meg a TŰZÉP-ekkel kapcsolata is, ő intézte az anyagbeszerzést.

Alkumentesen zajlott le a dolog. Az ajánlat részletezés nélküli volt, egy összegben adták meg az árat. Ez úgy harmada-negyede lehet a magyar áraknak. Korábban már tárgyaltam másokkal – magyarokkal. Volt olyan is, akinél csak a tervezési költség önmagában fele lett volna az embereimnek kifizetett költségnek. Azt a magyar pasast egyébként becsületes, jó szakemberként ajánlották, csak azt felejtették el hozzátenni, hogy milliomosnak kellene hozzá lenni.

Az is kizárt, hogy ilyen rövid idő alatt el tudta volna végezni az a pasas. Magyarokkal tudna ugyanis dolgoztatni, és ez azt jelenti, hogy optimálisan 7–15 óráig dolgoztathatná őket. A legjobb magyar ajánlat is kb. kétszerese lett volna ennek a mostaninak. Az egy vidéki – Pest környéki – brigád lett volna, szállás nélkül ugyan, de hát a bejárás is egy csomó időt jelentett volna, amitől a munkanap persze rövidebb.

A koszt és a szállás, az a vállalási áron felül volt. Ez az összköltségnek talán egy huszadát jelentette. Ez nagyon nagy szerencse volt. A szomszédban lakik egy idős, egyedülálló, 86 éves néni, a Mári néni. Nála laknak az emberek. Igazán jutányos áron laknak, és kapnak napi háromszori ételt, ebből kétszer meleget. 100 forint egy főnek naponta a szállás és ugyanennyi – 100 forint fejenként és naponta – az egész napi koszt is. Én magam se értem, hogy éri ez meg a néninek, hogyan jön ez ki. És jobban főz, mint mi otthon. Mos is az emberekre, és tisztá ágyneműről is ő gondoskodik. A hálóhely ágyat jelent, ha sokan vannak, akkor matracot, mindehhez két szobát, valamint egy fedett verandát használhatnak az emberek. Ha elmennek máshova dolgozni, addig is ott lakhatnak, de arra az időre vagy ők maguk direktben fizetnek, vagy a másik megrendelő fizeti a szállásköltségüket. Persze ez csak addig van, amíg nálam dolgoznak.

Az az én jól felfogott érdekem, ha én gondoskodom a szállásról. Akkor az nem rövidíti a munkaidőt. Akkor nem vész el egy csomó idő a közlekedéssel. Így nálam most fél öttől körülbelül este nyolcig dolgoznak. Az emberek négy körül kelnek. Azután úgy fél öttől hatig-hétig dolgoznak. Hét óra körül van a reggeli, ekkora készíti el Mári néni. Ez amolyan villásreggeli-forma, kalóriás étel, sült szalonna, tojás, és

mindig van valami olyan – szalonna, hagyma stb. –, hogy aztán tudjanak dolgozni az emberek. Tizenkettőkor van az ebéd, ezt is Mária néni készíti. Minden nap van hús, kivéve pénteket, ez a néninek fontos, de van olyan, hogy az embereknek olyankor is ad húsos ebédet, a kedvétől függően. Vacsora este akkor van, amikor befejezték a munkát. Hét-nyolc óra felé. Azután fürdés, meg még elüldögélnek egy kicsit alvás előtt. Nem nagyon isznak, nem lehet mondani. Nem költenek rá. Sajnálják is rá a pénzt. Ha vittem nekik valamit, akkor persze örültek neki, szívesen vették. Nekem úgy tűnt – bár erről nem beszélnek – hogy idővel érződött a családtól való távolság, akkor talán egy kicsit többet kezdtek iddogálni. De akkor se isznak sokat, 4–5 sör maximum naponta, amit megisznak. A családról egyébként nem sokat beszélnek, maximum annyit mondanak, hogy sok otthon a munka, amit így most az asszonyok csinálnak, meg besegítenek a többiek, a szomszédok is a faluban. Van ezeknek az embereknek szőlőjük, krumplijuk, veteményes stb., no meg a „szarvasjóság” is ott van.

Számla nem volt, én nem adtam nekik, ők se kértek persze. Semmi frásos dolog tulajdonképpen nincsen a munkáról. Kivéve talán az első levelet, amit írtam nekik, meg az ő árajánlatuk. De senki nem bizonyíthatja, hogy ez itt fekete munka. Azt lehet mondani, hogy ez egy kalákában kivitelezett ház – és kész. Bejegyzett magyar építész tervezte, ez a terv megvan hozzá. És a tervező egyben a kivitelező is. Egyébként pedig a barátunk. Egy kivitelező pedig évente egy munkát baráti alapon művezethet is, ami adómentes. Ez a művezetés – ez a kalaka fedezete. Nekem ezt a tanácsot mondták, amikor az engedélyeket intéztem, hogy a használatbavételi engedélyhez, azaz a lakhatási engedélyhez kell egy kivitelezői nyilatkozat.

Az ilyen kalakamunka persze rizikó, de komolyan nem aggódtam. A szomszédok itt egy jó közösség, hogy bárki följelentsen, az fel sem merült. Az emberek meg persze azért ki lettek oktatva, hogy nem nagyon kell arról beszélniük, hogy ők erdélyiek. Persze azért ha itt lakik 8–9 ember a Mária néninél, hát azt nem is lehet letagadni, meg neki sem megtiltani, hogy a szomszédoknak el ne mesélje.

Azt el kell mondani, hogy a szakipari munkákat – a víz-, gáz-, villany- és csatornamunkákat – azt magyarok csinálták. Ők azok, akik ismerik a helyi normákat. Magyar mérnök volt, aki tervezte, hozta az engedélyt. Mindent, amihez papír, igazolás kell, azt magyarok csinálták. De persze kisiparosok dolgoztak és nem vállalat, ők is számla nélkül dolgoztak – nem volt mit egymás szemére vetniük. Összesen két hónapot dolgoztak itt. Az első etapban 6 fő volt, most többen vannak. Ennek főképpen az az oka, hogy mostan mindenfelé másutt is dolgoznak. Azért jöttek most többen.

Az biztos, hogy egy év alatt nincsen kész a ház, ha itteniek csinálják. Nagy szerencse volt maga a társaság meg az Mária néni is. Enélkül sokkal nehezebb lett volna a munka. Az emberek időben is tartották az előzetesen megbeszélést, és utólagos áralku sem volt. Pedig egy egész hónap kiesett, mert közbejött az esküvő. És azért, mert ez egy család, akik nálam dolgoznak, minden emberem elment haza. Csak maga a lagzi volt egy hét, meg az előkészületek, azért tartott olyan sokáig. És hát egyébként, ha nem ők csinálják, közel kétszeres bérköltséggel kellett volna számolnunk. De az időtényező is nagyon fontos. Az infláció mellett ez nem mindegy. Bár az anyagok nagy részét már tavaly, az áremelés előtt meg tudtam venni. De az időtényező a folyamatos áremelések szempontjából nem mindegy.

Hogy mindez mekkora nyereség volt számomra? A magyaroknak kifizetett munkabér durván 140 000 forint, míg az erdélyi brigádnak kifizetett munkabér 600 000 forint volt eddig. Ebből tisztán az építés „vörös tégláig” 400 000 forint, a többi ezenfelül kerítés-építés, járda stb. Összehasonlításképpen: a legolcsóbb magyar vállalási ár arra az építési munkára, amit az erdélyiek csináltak, nem volt benne az 1 000 000 forintban, szemben a 400 000 forinttal! Összesen – ha utánaszámolok – 3,5 milliót költöttünk el eddig. Azzal, hogy erdélyiek dolgoztak ... talán úgy jó félmilliót nyertünk eddig. De nekem eddig még nem is volt időm arra, hogy ezt kiszámoljam. Nem is nagyon van értelme közben számolgatni, hiszen ha elfogy a pénzünk, akkor úgyis le kell állni.

A brigád vezetője

Tavaly voltam először Magyarországon, 34 éves koromban. Jöttem, hogy megnézzem Budapestet, meg amit kell. Korábban nem volt, aki meghívjon, nem volt itt senkim. A feleségem nagybátyja jött át 1989-ban – legálisan – így most már van itt valakink. De most már jönni is lehet, az nem gond. Akkor dolgoztam is itt először. Volt egy munka, azért is jöttünk. Ezért is, meg azért is. Nem az egyetlenek vagyunk, akik átjárnak. Találkozunk, amikor jövünk a vonaton. Csak a faluból vagyunk – úgy gondolom – harminc-negyvenen itt, mindenfelé dolgoznak. Nem túl nagy falu a mienk, egészen magyar falu, 1300-an élnek benne. Tavaly óta jönnek csak. Van, aki rendszeresen átjön, a szabadságát itt tölti, aztán hazamegy. Úgy egy-másfél éve van ez, hogy az emberek jönnek ide. Sokféleképpen ...

A munkahelyen azt persze nemigen mondják az emberek, hogy ide jönnek át dolgozni, de azért valahogy kiderül. Sok munka a faluban nincsen. Igaz, mi a feleségemmel *N*-ben lakunk, de aki nem lakik benn a városban, annak utaznia kell, az építkezésre, akárhova. Eljárnak az emberek dolgozni. A faluban nem sok munkalehetőség van. Leginkább csak a mezőgazdaság. Volt korábban a kooperatíva, aztán volt még valami kert amellelt. Volt, hogy csak azért jártak az asszonyok a kooperatívába, hogy azt a kis földet el ne vegyék, amit kaptak, hogy kerti munkát végezhessenek. Most, hogy az év elején visszaadták a földeket, sok a munka. Az asszonyok most otthon kapálnak. Sok a dolog. Hát ... Nehéz munka az, kemény munka. A férfiak nem is nagyon szeretik csinálni. Az asszonyok meg már tavasz óta megszokták, hozzáerősödtek. Megélni épp lehet a földből, mint a hatvanas években. De az nem túl sok. Akkor volt a kollektivizálás. Azután a hetvenes években valahogy jobb volt, a nyolcvanas években meg azután megint nem túl jó.

Én építő almérnök vagyok. Az olyasféle, mint a mérnök, csak valamivel rövidebb ideig tart a képzés, de felsőfokú. Esti kurzuson végeztem, így négy évig tartott. Én magam akartam, hogy elvégezzem, nem a vállalat javasolta. Otthon 30 bácsi után amolyan irodai munkát végzek, papírmunkát. Kiírom az anyagot, mindent, bonra vagy minek mondják. Utalványt ... Igen, azt. Amikor meg elvégezték a munkát, akkor meg felmérem. Olyasmi munkákat csinállok, mint ami itt az IKV-munka. Az emberek inkább blokkházakat építenek otthon, ha van munkájuk. Építőtelepi munkát végeznek ezek az emberek, vagy minek is mondják. Építőipari munkát. Van köztük mindenféle.

Maszek munkát lehet még csinálni munka után, délután. Ilyen van. Azelőtt ezt nem lehetett csinálni, mostanában van, nem túl sok. Én mint almérnök, kevés ilyen fekete munkát végzek otthon. Inkább a mesterek, akiknek van ilyen lehetőségük. De nekik meg a fizetésük kevesebb. Azelőtt nem volt nagy a különbség. De most az én pénzem eléggé megnőtt, most már vannak különbségek. Nekem most olyan 10 000 lej körül van a fizetésem, ami nem olyan rossz. Ez a bruttó, levonások után olyan 7000 lej marad. De a munkásoknak ennél kevesebb a pénzük. Igazi mellékmunkák csak most kezdenek majd talán lenni. Nálunk nincsen anyag, nemigen lehet dolgozni. Akkor meg nincsen pénz se. Hát, inkább dolgoznék itt tovább. Ha az ember egyszer itt beindítja magát, az persze nem rossz. Ha jól megy a munka.

A munka hogyan kerül ... ? Hát csak úgy, egyik mondja a másiknak, úgy valahogy. Ismeretségeken keresztül. Például, hogy itt dolgoztunk, közben a szomszédnak is bepucoltuk a házat – látja. Mindenféle van. Szorgos emberek a mieink, és a szorgalmas ember munkáját meg is becsülik. Közvetítőnk nem, ilyen nincsen. Én legalább nem hallottam ilyenről. Nem hiszem, hogy ilyen van. Inkább ismeretségeken keresztül megy ez. Van olyan is, aki egész évre átjön.

Sokféle módja van ennek. Aki maszeknak dolgozik például ... Van, hogy valakinek van iparendélye, itteninek, és akkor aki kijön, az meg dolgozik neki. A másik meg csak az engedélyt váltja ki, nem is csinál semmit. Hogy hogyan látom ennek a dolognak a jövőjét? Az az igazság, hogy persze jobb lenne, ha meglenne ennek a dolognak a formája. Ha kivesz az ember kisipari engedélyt – az érvényes bel- és külföldre is –, akkor nincsen gond. Akkor az egész munka legális. Nálunk az adózás még nem akkora, hogy ne tudja az ember elviselni. Nem lenne attól a munka annyival drágább.

Aki kimegy dolgozni, mondjuk a németekhez, az ott megkeres 1500 márkát egy hónap alatt. Az persze sokkal jobb, mint aki idejön Magyarországra, és egy hónap alatt 30 000 forintot keres. Volt például egy kollégám Romániában, aki német volt, aki mindent otthagyt és kiment az NSZK-ba. Most 2000 márkát keres egy hónapban, és hallani se akar arról, hogy visszajöjjön.

Az otthoni keresetünknek 4-5-szöröse az a pénz, amit itt egy hónap alatt megkeresünk. Két hónap alatt az egy éves fizetésünket megkeressük. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a télen is hazaküldtek szabadságra, mert nem volt otthon munka, akkor az azért nem kevés pénz.

Persze azért nem mindenki komoly, nem mindenki állja meg a helyét. Van, aki átjön, kimegy a Moszkva térre, azután két nap múlva – mire elfogy a pénze – visszamegy. Ilyenek is vannak. Akik a Moszkva térre mennek, azok inkább segédmunkások ... Egy ismerős mesélte például – aki itt dolgozik egy magyar maszeknak –, hogy a maszek elküldi, hozzon a Moszkva térről 4-5 embert. De azok nincsenek megfizetve. Rengeteg a cigány is ... Ez lehet az itteniek munkájával a baj. Nincsenek megfizetve, és aki nem dolgozik jól, azt elküldik, akkor helyettük másnap másokat hoznak alkalmi munkásnak.

Munkára jönnek ide ki az emberek, kinek hol van. Van, aki vidékre is, de sokan jönnek nagyon Pestre. Akinek meg nincsen munkája, csak úgy jön, hát az meg csak a Moszkva térre megy. Főleg Pestről tudok, hogy az emberek ide jönnek. De nem csak erdélyiek vannak. Románok is jönnek, aki épp csak egy ici-picit is érti a nyelvet, az már jön is.

Amikor jövünk át a határon, semmit sem kérdeznek tőlünk. Ott van a munkaszerszám, vödör, kanál, minden, tudják, látják, hogy miért jövünk. Az van, hogy a vállalatnál nincsen is munka. Örölnének is, ha legalább egy embertől megszabadulnának. Nem is az, hogy éppen személy szerint tőlem, de ha nincsen munka, akkor egy emberrel kevesebb, akit el kell majd küldeni. Már gondoltam arra is, hogy lehet abban igazság, ha nincs munka, akkor a magyarokat kicsit rá is akarják talán szorítani, hogy inkább jöjjenek ki Magyarországra dolgozni?

Most sokan jönnek fiatal nyugdíjasok. Hoznak magukkal néhány fiataalt, így lehet. Sok a fiatal nyugdíjas azok között, akik jönnek. Most 50 éves korban nyugdíjazták azokat, akiknek 30 év munkaviszonyuk volt, vagy valahogy így. Most volt egy ilyen rendelet. Nekik könnyű eljönniük. Itt közöttünk most 4 ilyen nyugdíjas bácsi van. Ők még össze is szoktak, együtt dolgoztak, ez jó. Vannak a munkások között mesterek, akik nagyon jó szakemberek.

Akik most itt dolgoznak, a családból vannak. Magam mint almérnök, én inkább irányítok meg szervezek. Nekem praktikaileg meg technikaileg kell tudnom, hogy mit kell csinálni. Meg az anyagokat összeállítani, ilyesmiket meg mindent. Meg ha kell, be is segítek. De a maguk munkájában a szakembereknek sok mindent persze jobban kell tudni. Van az öcsém, aki lakatos meg hegesztő. Ő itt inkább besegít, segédmunkákat végez. Azután az apósom, aki ács. Bár nem igazából mester, mert nincsen meg a papírja, de 60-70 bácsit vezetett, amikor dolgozott, nagy a tapasztalata is. Ő egyike a fiatal nyugdíjasoknak. Azután van egy másik kőműves, aki szintén majdnem mester, nagyon jó szakember, a nagybátyám. Ő is nyugdíjas most. Itt van még a másik nagybátyám, aki festő és kőműves, aki szintén fiatal nyugdíjas. Őt a falazásnál, betonozásnál mindenütt lehet használni. Van még egy idősebb kőműves, aki a feleségem nagybátyja, az ács testvére, aki szintén nyugdíjas. És van most még két fiatalabb is, akik inkább besegítenek. A négy idősebb rokon meg az öcsém, ők jelentik a magot, a többiek meg, ha van munka, jönnek. Valahogy így van. Az, hogy mennyien jövünk, attól függ, mennyi a munka. Volt, hogy 11-en is voltunk.

Ilyen nagy munkát, mint ez az építkezés, nem tudom, mennyire tudunk megint vállalni. Annak akkor ki kell találni majd a formáját. Ehhez sok munka kell, meg sok tudásra is van szükség. Jelentkező lenne bőven, híre megy a dolognak. A munkától függ, kit hívok. Volt már, hogy azután megsértődtek emberek, hogy nem hívtam őket. Most is találkoztam kettővel, eljöttek, a Moszkva téren szerencsét próbáltak, azután hazamentek, amikor elfogyott a pénzük. Kicsit haragudtak, hogy én nem hívtam őket ...

4-5 jó ember kell, és akkor az egész házat meg tudom csinálni. Van minden mesterségben 2-3 jó szakember. Nálunk otthon vegyes brigádok vannak, mindenki csinálja a munkát, többféle szakmához ért. Segédmunkások nemigen voltak, mindenki csinálja, amit kell. Ahogy én látom, itt gyakori, hogy az egyik munkás megcsinálja a magáét, elmegy, akkor jön a következő. Ezek az én embereim a vállalatnál is ilyen munkatempóhoz szoktak, most se tudják másképp. Ilyen ütemben dolgoztak – míg volt munka. Eddig volt investíció, volt munka is. Azután a forradalmat követően, a változásokkal megszűntek a támogatások, nincsen investíció sem ... minden leült. És nem is nagyon van kilátás.

Valójában az keres igazán, aki továbbmegy, Ausztriába vagy Németországba. Ott sokkal több összejön. De hát nekünk az a lehetőségünk van meg, hogy Magyarországon dolgozzunk. Úgy nem lehet dolgozni, ha az ember nem érti a nyelvet. Legalábbis nem akármit ... Ha nem értem, hogy a megrendelő mit kér, hogyan gondolja ...

Azt tudjuk, hogy rengeteget dolgozunk ugyanazért a pénzért. 13-14 órát dolgozunk egy nap azért a pénzért, amiért az itteni munkás a felét dolgozza. De hajlandóak is vagyunk persze erre, mert azt lehet tudni, hogy ezért van munka. Meg sokszor, sokan hajtának is, hogy még több munka legyen egy nap, hogy gyorsabban mehessünk haza.

Dolgoztunk együtt magyarországi munkásokkal. Ők valahogy azt éreztették, hogy ők jobbak, ezt lehetett érezni ... Ők például olyan sok géppel dolgoznak, mi meg csak egy kalapáccsal meg egy kancsóval jöttünk. Persze amiről beszélek, az a vizesek munkája volt. Egy kőművesnél kevesebb gépesítés lehet talán. De ami különbség volt például, hogy nálunk a menetet kézzel vágná a mester, itt meg van hozzá egy kis háromlábú gép, anélkül hozzá se kezdenek – ilyesmik. Ezt éreztem.

Nekem ilyen szerszámokra nincs pénzem ... Ami célom, az most a házat befejezni otthon, meg akarnék egy kocsit, színes tv-t, ilyesmit. Leginkább most egy autót, talán egy rongy autót tudok most venni. Egy 10 éveset. A kocsival kicsit könnyebb lenne, a munkához is. Van, hogy veszünk itt ezt-azt, az jó. Változó, ki mit akar. Egy farmer vagy egy Adidas-cipő, azt érdemes itt venni, az itt azért olcsóbb. Most otthon nagy drágaság van. Egy ing fél havi fizetés ... Tv-t vagy kocsit ... Azt persze nem érdemes itt vennünk. Arra nem elég ez a pénz. Otthon hoznak a németektől régi színes tv-t, vagy egy rongy kocsit is lehet otthon venni talán már. De cukrot, ezt-azt csak innen kell vinni.

Van, aki aztán átviszi a pénzt feketén. És otthon eladja. Csak azért éri meg ez a dolog, mert ilyen az árfolyam most. Ha eladjuk feketén a forintot, az 1:5 átváltást jelent – az nem kevés. Persze van neki rizikója, de hát ... Mindennek van. Annyi minden történt már velünk ..., nincs már mitől félni.

Én talán nem is annyira hajtok a pénzért, mint a többiek. Van, aki képes még a 16 óra után is dolgozni ... Például felásni még fél óra alatt a kertet. Ha nem is pénzért, de két üveg sörért ... Meg van, aki még hajtana, hogy ugyanazt a pénzt még gyorsabban keressük meg, és azután menjünk. A többiek talán nálam inkább a pénzre hajtanak, hogy hazavigyék, átváltsák. Tisztán az anyagiakért jönnek.

Van rajtam egy kis nyomás is, hogy jöjjenek ki együtt a többiekkel, hogy legyen vezetőjük. Azért nem könnyű ennyi emberrel ... dolgozni se. Van, hogy az egyik azt mondja, hogy ne parancsolgass. De hát én nem parancsolgatok, de irányítani kell azért. A pénzek elosztásában nincsen vita. Vannak jobb munkások, meg rosszabbak, ezt mindenki tudja ... De ahhoz, hogy ez a fajta munka állandó legyen, ki kell találni valamit, vagy kilépni a munkahelyről. Én örülnék, ha mindenki kapna magának munkát, ha akár nélkülem is. De ez, hogy ide ki kell jönnünk, nem ez az igazi megoldás. Hogy látok-e más utat ... ? Az kellene talán, hogy a magyar állam megerősödik, és akkor a románoknak az egy példa lehetne. De tudom, hogy itt se olyan könnyű a dolog.

Ilyen emberekkel, ilyen körülmények között azért jól lehet együtt dolgozni. Az emberek becsületes, szófogadó munkásokat jelentenek, hisz a becsületes jó munkára

mindenütt szükség van. A *körülmények* főleg azt jelentik, hogy van anyag. Az, hogy milyen a szállás, meg milyen a koszt, az nem ennyira fontos. Én akár egy matracon is jól el tudnék lenni, az nem olyan nagy dolog. Hozzászoktak már ezek az emberek. Otthon se szokott ez könnyebb lenni. Ott is csak felkelnek korán reggel, egy-másfél órát utaznak a munkába, aztán haza, és mire hazaérnek, hát ledobják az aktatáskát, és már fogják is a kapát. Ez itt talán még egy kicsit könnyebb is. Hogy nem kell kapálni. Az biztos, hogy abban is van valami, az emberek nagyon nem szeretnek kapálni. Meghagyják azt az asszonyoknak ... Aztán meg az asszonyok azt meg is szokták ... De azért már mennének, most egy hónap után már sok. Honvágya is van az embernek. Mifelénk sok a hegy, itt azért nem olyan szép ...

(Epilógus)

Nemigen történt lényeges változás, mióta a nyár elején találkoztunk ... Akkor hazamentünk, és most, egy hete jöttünk újra. Most nyár végén, hogy a tulaj ismét tud fizetni. Hogy meddig maradunk? Hát az attól függ, mennyi lesz a munka. Most úgy néz ki, van. Hogy mit jelent ez mégis, milyen munka van most kilátásban? Itt nemsokára befejezzük a dolgot. Hát itt a negyedben van most ez-az. De azok inkább kisebb munkák. Talán egy hónapot maradunk. Nem is akarnánk most több munkát. Ha adódna sem. Most nem maradnánk túl sokáig. Ahhoz más formáját kellene ennek az itteni munkának találni. Nekem haza kell mennem a hónap végére.

Most otthon is lenne munka, arra nem is panaszkodnék. Meg azért is haza kell mennem, hogy átvegyem a munkákat, megnézzem, megfelelő-e, amit a bácsik csináltak a vállalatnál, átvegyem, aláírom a munkát stb. Egyszóval az nem megy, hogy egyfolytában itt dolgozzam, amíg van munka, ha lenne is. Otthon kell lenni, hogy a bácsikért, akikért felelek, hogy azt a munkámat is elrendezzem.

Voltak egynéhányan, akik eljöttek korábban, a többiek előtt, és találtak munkát maguknak. Azok közül, akik a nyár elején itt voltak velünk, és most korábban eljöttek. Összejött nekik valami. Miután már eljöttek, akkor, de megtudtam ... Az ő helyükre hívtam néhány embert. Így most kicsit mások vannak a csapatban. Amikor elindultunk, néhányan még így jöttek. Meg egy-két ember itt is került. A vonaton is találkozik az ember másokkal ... De az csak egy-egy napra van ... De most nincs itt mindenki, másutt dolgozik a társaság egy része, estére jönnek csak vissza ... Vagy holnapra ... Másilyen formát kellene kitalálni ehhez a dologhoz. Már meg is van a sértődés a családban, hogy ki jön, ki nem, ki önállóan ... De azért biztos jövünk, ha lesz munka.

Brigádtag (No. 1.)

Nagyon hazainduló hangulatban vagyunk már. Bizony, kicsit hosszú volt már, jó lesz otthon lenni. Holnapután megyünk, így holnap még vásárolunk. Megyünk a városba, Pestre. Most fogunk majd pénzt kapni. Még nem tudjuk, mennyi lesz, 'de reméljük, sok. Bár a pénz, az sose elég ... Azt, hogy mennyi lesz a pénz, azt nem tudjuk előre, Béla osztja el. Ebben eddig nem volt vita. Persze nem elég mindenre ...

Hogy mit veszek itt, egy kis apróságot, ajándékot a gyerekeknek, ami nincsen, csokoládét, ilyesmit ... De nem túl sokat, nehogy hozzászokjon, hogy olyan sokat kap.

Hogy hogyan tudjuk elintézni, hogy a munkahelyünkről eljöhessünk? ... Ki hogyan. Sokféle módja van annak. Meg lehet annak találni a módját ... Így-úgy ... Hát ... no, az orvossal kell elintézni. Fizetni, kinek mennyit. De nem keveset. Mondjuk, úgy 100 lej, van, akinek több százat. Így szokott ez lenni akkor is, ha otthon van munka. Ha nem Magyarországra jövünk, hanem otthon, a faluban van munka, amikor nyáron van dolog, vagy ha otthon építkezik az ember, akkor is. Nem nehéz elintézni pénzzel az ilyent.

Ha lesz munka ... persze jönnénk megint. ... Kinek miért éri meg. Mindenkinek kell valami. Mindenkinek más a célja. Nálunk például lagzi lesz. Nősül a fiam, kell hozzá a pénz. Aztán jön a következő gyermek sorra. Most volt egy másik lagzi, itt dolgozott a vőlegény is, az apja is, úgy mentek haza az esküvőre, aztán mindenki. Mifelénk a lagzi több hétig tart. Vagy be kell fejezni a házat ... Vagy akármí. Ahhoz el kellene jönnie a falunkba hozzánk, hogy lássa, milyenek a viszonyok, miért éri meg eljönni ide.

Hogy eljönnék-e ide hosszabb időre is, nem csak dolgozni? Nem, azt semmiképp. A mi helyünk otthon van. A faluból nem is nagyon mennek el az emberek. A fiatalok se. De így jönnénk, akármikor, ha van munka. Majd meglátjuk ... Most hazamegyünk, azután – ahogyan lesz munka, úgy egy hónap múlva, a nyáron még – jövünk vissza. De ilyenkor már hiányzik a család. A gyerek ... Még az asszony is hiányzik, ennyi idő után ... Tréfa nélkül.

Brigádtag (No. 2.)

Mielőtt eljöttem otthonról, bizony volt munka. És hát nem csak dolgoztam, hanem kaszáltam is. Nem is maradhatunk tovább, van otthon is munka elég. Ott van a szüret, meg a málé is ... a kukorica, sok dolog van most. És ott nincsen minden gépesítve, mint itt Magyarországon ... Csak hát a pénz, az nem sok. Ha csak azt mondom, hogy 1 kg hús 300 lej ... Nekem 10 000 lej az alapom egy hónapban. Ez nem rossz fizetésnek. Ha van. Mert most beszélnek valami gazdasági blokádnak nevezett dologról. Hogy azt mondják, nincsen a vállalatoknak pénzüik, és nem tudnak fizetni ...

Véletlenül jött össze ez a munka. Utólag kerültem bele a csapatha. Bár a tágabb családban benne vagyok. De azután most így alakult, hogy én is jöttem ... Jöttem volna eddig is ... Ha amiatt nem jöttem volna eddig, hogy valakivel nem akartam együtt jönni, hát ... aki a haragosom – ez hosszú történet –, az most is itt van. Másfele dolgozik, itt, a Béla csapatában. De most volt hely. Így jöttem most. Béla utólag^f szólt nekem, nem jönnék-e, mert van hely. Osztálytársak voltunk, onnan ismerjük egymást. De a tágabb családba is beletartozok, Béla édesanyja testvérének a lánya a feleségem. Igaz, együtt így még nem dolgoztunk. Nem ismertük így egymást.

Nem először vagyok itt. Tavaly is voltam már dolgozni Magyarországon, voltunk almát szüretelni, *Nyír*...n. Tavaly az volt, hogy kaptunk egy címet, hogy szüretelni kell. Odamentünk ... és akkor ott kiderült, hogy az a munka nem is lesz, csak ennyi és ennyi idő múlva. Mi azt nem tudtuk kívárni. Akkor visszaütön, amikor mentünk vissza, eléggé csalódottan, akkor találkoztunk valakivel, aki *Nyír*...ra hívott. Így lett a munka.

Más munkakönyvére dolgoztunk. Nem volt valami sok pénz, és nem is volt könnyű, de megcsináltuk a norma 200 százalékát, és akkor már megérte a dolog. Egy kicsit haragudtak ránk a többiek, de hát azért voltunk ott, hogy keressünk.

Most is vannak, akik odamentek dolgozni. Én már nem akarnék oda menni. Átengedtem a helyemet valaki másnak. Sokan jönnek a falunkból. Szilágy megyéből a mi falunk a második. A legtöbben B-ről jönnek, tőlünk a második legtöbben jönnek.

Mindenki jön, aki csak tud munkát remélni. Magyarok, de jönnek az oláhok is ... Megéri eljönni, főképp ha nincs is nagy munka otthon ... Meg lehet azt csinálni, szabadsággal, betegszabadsággal. Meg fizetés nélküli szabadságot is lehet kapni. Akkor még örülnek is neki a vállalatnál, ha épp nincsen munka, ha valaki szabadságot kér. Persze van ennek kockázata, hogy aztán amikor elbocsátásra kerül a sor, akkor arra esik a választás, aki így eljár dolgozni. Mert azt persze tudják, hogy ide jövünk. Az is igaz, hogy én nem hiszem, hogy az én állásom veszélyben lenne. De az is előfordulhat, de ezt a kockázatot megéri.

Hogy jó érzés-e, hogy itt dolgozok Magyarországon? Az, aki másutt dolgozik, aki tovább tud menni, annak jobb, annak sokkal több a pénze. De mi ide jöhetünk, hát ez van ... Az oláhok, ha egy kicsit beszélnek magyarul, jönnek azok is. Nem mondhatnám, hogy nem mindegy, hol dolgozok. Csak legyen pénz. Adjon pénzt a magyar állam, segítse a magyarokat ott Erdélyben, és akkor én maradnék otthon. Nem akarnék én ide jönni dolgozni. Dehogy jönnek. Csak sok ez itt, a családtól messze, meg aztán otthon, a faluban is sok a munka. Azt most mind az asszonyok végzik.

II. Román libapásztor Békésben

A történet helyszíne az Alföld, Békés megye egy jómódú, mind ez ideig (ipari) munkalehetőségekkel is rendelkező faluja. A gazdálkodó magyar család igénytelen, kvalifikálatlan tanyai munkára, libapásztornak fogad fel külföldit. Olyan embert keresnek, aki a munkát megbízhatóan tudja elvégezni. Az alkalmazó család az idegent szinte családtagként fogadja be. A szereplők mindegyike elégedettnek tűnik.

Aki az emberpiacon kiválasztotta a libapásztort

Olyan embert kellett kiválasztani, aki megfelelő. Megvolt már ennek az előzménye. Volt ott egy olyan ember, akít felfogadtunk, aki fiatal volt, otthagya a dolgot. Két erdélyi gyerek volt eredetileg, de nem volt nekik való a munka. Tudod, tartozik ehhez valami, amit nem gondolnak végig az emberek. Sokan, akik Erdélyből jönnek ide dolgozni, azok városból jönnek. És hát ők miért mennének falura dolgozni? Falusi erdélyi el se hagyja a faluját, az egyáltalán nem jön ide dolgozni, és erre sokan nem gondolnak. Azt mondják, ha munkát akar, hát jó lesz annak, ami adódik. Pedig nem egészen úgy van az. Aki városi, aki a városból jön ide, az természetesen azt szeretné, hogy legalább olyan legyen, mint otthon, legalább azt a szintet elérje. És amikor ide jönnek dolgozni, és munkát keresnek, akkor jön a nagy csalódás, hogy az a szint se megy, ami az otthoni.

Így hát nem is olyan könnyű falusi munkára embert találni. Persze ez egy olyan dolog, hogy az meg veszélyes lenne, hogyha azok költöznének a faluba, akiktől a falu fél. A cigányokra gondolok, mégpedig inkább a magyar cigányokra gondolok itt, mint a romániaiakra.

Ahhoz, hogy megértsd, milyen feltételekkel kerestünk embert, el kell mesélnem valamit. Voltunk egy másik családnál, ott nem messze a falutól, egy távoli rokonnál. Egy idősebb, nyugdíjas korú házaspár, akik most szereztek vissza valahogy földet, és most kezdik újra üzembe helyezni a farmot. Állatokat nevelnek stb. Nyugdíjkorú a pasas, az asszony munkanélküli lett. Úgy gondolták, szívesebben dolgoznak kinn a pusztán. Elég jó nagy az a föld, vagy 15 hold, jó helyen is van, főútvonalakhoz közel. Gazdálkodni kezdtek. Azután erdélyieket kezdtek alkalmazni. És hát ez a lényeg, hogy mennyiért. Azt mondták, mikor beszélgettünk velük, és megkérdeztük, mit fizetnek, hogy szállást és ellátást kapnak az emberek. Én láttam, hogy az hogyan nézett ki. Az a szállás tulajdonképpen egy nyomortanya volt. És akkor azt mondták, hogy mosnak, főznek rájuk, és azon felül fizettek nekik ... még összesen 3000 forintot havonta. Négy hónapig volt ott kinn az erdélyi srác a tanyán. Aztán elment máshová. Idegbeteg biztos, mondták akkor róla, pedig én azt hiszem, hogy 3000 forintból létezni, kinn a tanyán ... Biztos érzi a pénztelenséget is ... Egyedül volt, hát azt egy fiatal nem bírja ott ki. Azután jött egy másik erdélyi fiú hozzájuk. Az meg nem csinálta meg annyira a munkát, ráadásul megjött a családja is, és – emlékszem, úgy mondták róluk – „bevonultak a gazda lakásába is”. Én azt mondom, miért nem adtak inkább 6000 forintot a gatyamosás helyett, hiszen azt nem is kérték.

A családnak libapásztor kellett. Ez idényjellegű munka. Márciustól úgy őszig kell a libákkal foglalkozni, addig van szükség a munkájukra. Magyar libapásztor volt már több is, de volt velük gond elég. Március és június között nagyjából, volt egy munkanélküli házaspár, akik 24 ezer forintot kaptak egy hónapban – ketten együtt, plusz lakást. Úgy 50–55 év közöttiek lehettek. Tulajdonképpen az ember dolgozott, az asszony semmit se csinált. Megcsinálták a dolgot, de rendetlenül dolgoztak. Meg aztán kettőjüket vettük fel, és az asszony nem is dolgozott ...

Akkor júniustól felvettünk helyettük egy félszemű öregembert. Ez olyan szerencsétlen, otthontalan, elárvult ember volt. Rendesen dolgozott is. Libapásztornak épp jó volt. Nem volt az, mint a fiatalokkal, hogy valaki csak kell neki, és ha nincs a tanyán senki, hát elmegy, vagy elkóborog. Fizettünk ennek az embernek 6000 forintot meg ellátást. Ez az ember máig is megvan még, de egyedül maradt. Egyedül pedig nem elegendő.

Volt egy másik is, egy fiatalabb. Annak 9000 forintot fizettünk egy hónapra, meg ellátást. De aztán ez a fiatalabb egyszer bepíált. Szégyenében azután elment. Nagy jelenet volt az, részegen elkötött egy ARO-dzsipet, azzal ment el. Tulajdonképp csoda, de semmi bajt nem csinált. A rendőr szedte le a dzsipről. Ez az ember talán egy hónapig lehetett. És akkor ott volt egyedül a félszemű, és nagyon kellett még valaki.

És akkor azt gondoltuk, hogy menjünk és szedjük fel egy erdélyit. Jó, próbáljuk meg, elhatároztuk. De féltünk is egy kicsit, mert tavaly már voltak erdélyiek, és arra nagyon ráfáztunk. Azok fiatalok voltak, az nem jött be, nem nekik való hosszan kinn a tanyán, elkóborogtak. Idén mondtuk, hogy ez nem lesz jó, valami más kellene. Mondtuk, hogy inkább legyen egy részeges magyar, mint erdélyiek. De aztán

kimentünk Békéscsabára, az állomásra. Ott sokan szoktak lenni, akik munkára várnak. Átjönnek, maradnak, amíg futja a pénzük. Ülnek a parkban stb. A tavalyi tapasztalat alapján inkább idősebbet kerestünk. A tanyán is kell aludni, a munkához inkább igénytelen, idősebb embert kerestünk, aki nem megy el a szomszéd tanyára az ottani öregasszonyhoz. Hát ilyenekből nem volt nagy választék. Sok erdélyi cigány volt ott, azok tudtak magyarul, meg az az ember, akit végül felfogadtunk.

Elég öreg volt, amilyet akartunk. Láttuk rajta, hogy „mélyromán”, szikár, leromlott, fekete ember. Látszott rajta, hogy ez nem magyar. Jó, mondtuk, de hogyan lehet vele beszélni? Kiderült, hogy tudott magyarul. Ő a „Dzsuri”, mondta. Egészen jól tudott magyarul. Valahonnan Temesvár vagy Arad mellől származik. Hát valahogy, ahogy beszéltünk vele, hát szimpatikus volt.

7000 forintot és teljes ellátást ígértünk. Eredetileg 8000 forintot akartunk fizetni neki, de a család lebeszélte erről, hogy az már túl sok lesz... Akkor az öreg gondolkodott egy kicsit, aztán rámondta, hogy rendben. Érdekes volt, ahogyan kiderült, hogy ez nem volt egy rossz ajánlat. A cigányok rögtön odamentek hozzá, mondták, hogy ennyiért ne menjen el. Míg az öreg odébbállt egy kicsit, jöttek persze a cigányok azonnal, és mondták, hogy ha ilyen pénzért tudnánk nekik is munkát, az nagyon jó lenne nekik.

Meg is egyeztünk azonnal, hogy megyünk. Mondtuk az öregnek, hogy hozza a csomagját, de nem volt neki. Azt mondta, aznap reggel érkezett, gondolta, körülnéz, aztán ha van valami, majd visszamegy a dolgaiért. Először jött – azt mondta – körülnézni. Azután mindjárt el is vittük az öreget. Gondolkodtunk, honnan szerzünk majd neki ruhát. Azután otthon, ott adtunk neki először kaját meg pálinkát. Szívesen fogadta az ételt, anyáknál adtunk neki enni. Látszott rajta, hogy nem nagyon evett az utolsó napokban. Nem nagyon iszik pedig az öreg. Megisza a napi egy üveg sörét, azt is munkaidő után, ez minden. A cigi az nagyon fontos neki. A napi egy doboz cigi meglegyen... Nagyon rendesnek bizonyult. Az a fajta román, aki úgy szólítja a családot, hogy gazda meg gazdaasszony. Tudod, az az ideális román, akit a magyarok régen is szerettek alkalmazni. Azután mindjárt akkor került ruha is neki.

Az ő dolga, hogy az állatok alól kitisztítsa a piszkot, vizet adjon nekik, előkészítse a dolgokat. Igazán nem rossz a tapasztalat vele, igyekszik mindent megcsinálni. Ez a szezon rövidesen véget ér, elviszik a libákat... Épp azt gondoltuk, ha nem akar hazamenni, ha marad és találunk neki munkát, akkor télen is alkalmazhatnánk. A famunkában alkalmazhatnánk. A bölcsőkészítésben, tudod, ami egy másik vállalkozásunk. A bölcsőket is ott csinálják ugyanis, a faluban. És akkor majd tavasszal megint a libánál foglalkoztatnánk. Nagyon úgy tűnik, mint aki nem megy haza, amíg itt van munka. Állítólag van családja, de elég nehéz elhinni, meg nem is nagyon iparkodik hazamenni. Majd meglátjuk.

A munkaadó testvérek

Már évek óta nevelünk libákat, kinn a tanyán. Hárman élünk itt a testvérek közül a faluban, mi, testvérek csináljuk. A tanya már nem a régi. Tanyás vidék ez, és a mi tanyánkat, a régi tanyát elvették. Akkor ott a megyék határán volt a tanya. Vita volt,

hogy a két tsz területén hol is van a mi tanyánk. Ez odavezetett, hogy elvették, és helyette egy néhány száz méterrel messzebb kaptunk egy másik tanyát, nagyon düledezőt. Azt hoztuk rendbe, úgy-ahogy. Építettünk hozzá egy kis toldalékot. Vályogból, így-úgy, acélvázal megerősítettük a teret. Nem volt kis munka, két kezünkkel kapartuk ilyenre össze, munka után, esténként csináltuk. Még marad össze is egy adag, a légteret kell szigetelni, betapasztani a tetőt, hogy a kislibák ne fázzanak.

Van most már 3000 liba, ami nem kevés. Ehhez akkor van két ember ott kinn a nyárra. Ez kell egész nyáron. Aztán még fosztásra szerződtek asszonyokat, akiket úgy szerződünk, hogy kivisszük őket a tanyára, ezzel a rozoga Aro-dzsip mögé kötött kocsival. A családtagok is részt vesznek a munkában. Az asszonyok is. Nem is keveset. Hétfégen meg munka után csináljuk, segítünk. Szinte naponta kinn voltunk a tanyán. Úgy vittünk enni is ki, naponta vittünk ki meleg ételt az embereknek.

De mindenki úgy van, hogy munka után csináljuk ezt. Hogy hol dolgozunk? ... Hát mindannyian az olajvállalatnál dolgozunk, ... ott dolgozik itt mindenki. Talán ezért is olyan ez a falu, amilyen ... Nincsen a falunak egyetlen földes utcája ... Az asszonyok is dolgoznak a családban, irodán vagy a közgyűlésnél. Szóval ezt csak még a munkán túl csináljuk. Emellett – pihenésképpen – van még egy kevés állat a ház körül is, disznó, baromfi, ilyesmi, de hát az csak felüdülés.

Hogy mennyit hoznak a libák? Hát az elég változó, attól függően, mennyire sikerül jól eladni. A felvásárlás egy nagy maffia, cigányok vannak csak benne, egy egész cigánymaffia. Az ember tudja, hogy a mérés is csal, az átvevő is csal, de nincs mit tenni. Aztán hárman, testvérek csináljuk, hármunk között osztódik a haszon. De azért az biztos, hogy a fáradság vele, de hát megéri, mert valami plusz csak kell ...

Nehezen szántuk rá magunkat, hogy elmenjünk a pályaudvarhoz, hogy ott fogadjunk fel valakit. Hát, tudom is én. Valahogy nem szívesen megy oda az ember. De már évek óta próbálkozunk, és nem sikerült megfelelő embert találnunk. Hiába mondják, hogy munkanélküliség meg minden, hogy könnyű embert találni. Hát nem könnyű. Aki volt, hát nem volt megbízható. Nem is igen maradt meg, vagy nekünk kellett elküldeni.

Aztán végül is ez az ember szimpatikusnak tűnt, három nap próbaidőre felfogadtuk. Mondtuk, három napra jöjjön el, nézze meg, mi is a munka. Beültettük az autóba, hazavittük. Az első dolog az volt, hogy adtunk neki enni, amit láthatóan szívesen fogadott. Nyilván nem evett sokat, amióta átjött. Azután kerestünk neki ruhát is. Most vettem neki új cipőt is. Elég jó minőségű, meleg bőrcipő az. Most ez a Gyuri nagyon bevált. Igyekező ember, mindent megcsinál. És nem is iszik, semmi baj vele. Egyedül a gépeket, azokat kellett megtanítani neki. Ha egy fél napig megmutattuk neki, hát akkor azzal se volt már baj, akkor használta, addig nem. De azt is meg lehet tanítani neki, csak kis időt jelent. Például a traktort is, hogy hogyan kell a traktort használni, azt is majd megtaníttuk neki, meg mindenféle eszközök vannak ott. Mindenre szükség lenne, hogy tudja használni. Persze az nem a libákhoz kell főképp.

Hogy mi a nehéz a libáknál? Mire fontos figyelni? Hát ... A liba érzékeny jószág, főképpen a kicsik, azoknak mindig pontosan 32 fok kell. Szóval ezekre kell figyelni. Hiába voltak ott korábban olyanok, akik mondták, hogy hát persze, ők értenek a libákhoz, ők már mindent csináltak, hogy sok mezőgazdasági munkát csináltak már. Hiába mondják, ha mégsem tudnak arra figyelni, hogy a kislibáknak meglegyen az az éppen 32 fok ...

Hogy ez a Gyuri állandó ember marad-e? Hát majd meglátjuk. Ő azt mondja, tetszik neki itt, szívesen visszajönne majd tavasszal. Azt mondta, hogy talán ha egy társat hozhatna magával, az jó lenne. Szóval úgy néz most ki, hogy ha majd hazamegy, márciusra másodmagával, egy barátjával jönne vissza.

Most, hogy leadtuk a libákat, vége ennek a munkának, de most még nem megy haza, még marad. Még van bőven munka, amit csinálhat, amíg még marad. Aztán arra is gondoltunk, hogy esetleg aztán, ha a tanyán már hideg lesz, akkor a faluban is lenne esetleg valami dolog a számára. Most mindenesetre még marad egy darabig.

Eredetileg abban egyeztünk meg vele, hogy forintban kap fizetést, meg ellátást. 7000 forintban egyeztünk meg vele. Azután megkedveltük, tényleg bevált. Így hát nekünk mindegy tulajdonképpen, hát miért ne fizessünk neki márkában, ha az meg neki jobb, ha hazaviszi. Így nem kell kitennie magát annak, hogy a forintot kelljen a feketepiacon eladnia. És ezenkívül kap ellátást. Lényegében cigaretta, ami neki a legfontosabb. Azt is mi veszünk neki. Az fontos neki, hogy a napi egy doboz cigarettája meglegyen. Carpatit veszünk neki, ahhoz szokott, román cigaretta. Az a legolcsóbb dohány, a román piacon lehet kapni, Békéscsabán, meg másutt is. Neki meg úgyis mindegy, csak a napi egy dobozzal meglegyen. A napi élelmet meg úgy sikerült biztosítani, hogy minden nap vittünk neki ki a tanyára. Hát lényegében igen, minden nap mentünk ki amúgyis ... Szóval azt meg lehetett oldani.

Hogy jelent-e ez árban is különbséget? Hogy mennyit jelentene egy magyar embert fizetni, és hogy mit jelent a Gyuri árban? Hát ... nem ezen van itt a súly. Hanem hogy meg is csinálja a munkát, szóval azt mondanám inkább, hogy nem jelent különbséget.

A libapásztor

Hogyan is volt ... Épp ma van kettő és fél hónapja, hogy én kijött Magyarországra. Én akkor találkozta össze magukkal, a családdal. Hogyan is volt csak. Ez volt augusztus eleje. Egy szombati nap volt, én jól emlékszik. Ott volt én a pályaudvaron, hol is? Igen-igen, Békéscsaba, igen, én ott találkozta övelük. A gazdával. Vasárnap este, amikor az összetalálkozás lett. Én ott a parkban üldögél. Hát nem volt jegy a vonatra, csak addig, idefelé, az igaz. Visszaútra nincs jegy. Én gondol, majd csak lesz valahogy.

Én egyedül jött ki Rumania. Ott a pályaudvaron találkozik én össze emberek. Ott voltak mások is. Volt valami más munka is, többiek hívtak engem, szüretel valami, vagy nem is tudom. Mi, ott többekkel, de hát ... szóval nem mentem. Ott volt többi emberek, ők engem hívtak, én nem mentem. Nem is tudok, a munka vagy a pénz, vagy én miért nem ment. Alkalmi ismerősök azok. Hát igen, valahogy, hát nekem nem volt meg a bizalom. Szóval én nem ment. Akkor találkozta ez a család, hogy én a libákkal kellene dolgoz. És akkor én gondolta, majd én meglátja.

Amikor én eljött Rumania, gondolta, én bármi munkát megcsinál, ami van. Ha embernek nincs munka, mit csinálja? Megy kocsmá, issza, kártyáz ... Én azt nem szeret. Én otthon barátokkal elment a kocsmá, de most itt nincsen kivel. De én nem szeret sokat inni, azt én nem szeret annyira. Meglegyen – hogyan mondja magának – legyen üveg sör meg cigaretta, az elég is.

Most vége a nagy munka. Bizony hogy hiányoz. Egy-két nap pihenés. Az jó neki. Azután majd meglátja, mit is kell csinálja. Csak hát, addig tudja dolgozni az ember, míg van erő. Én már öreg, nem tudja annyit ... Dehogynem ... Én már van öreg. Az hát, én 55 éves. Én akkor volt munkás, amikor én még volt ilyen erős ember. Akkor én volt nyolcvan kiló, most meg ... én kisebb hetven kiló.

Én Arad mellett született, egy faluba. A faluba többség volt magyar, akkor jól beszélt magyar. Azóta nem beszél, nem nagyon tud. Magyar és román élte a faluban együtt. Beszélt magyar, minden volt rendbe. Asszony nem magyar. Ő van román. De nem éli együtt. Elválta tőle. Nekem gyerek van három. Van két fia meg egy lánya. Két fiú nem éli Rumania. Egyik van Wien, másik van Spanyolország. Fiú van Wien, ment, amikor volt revolutia. Jár valamilyen iskola. Hohígyan mondja magának, jár iskola a táborba, ott van, tábor. Nem dolgoz ő, tanul valami. Anyjának írja levél. Én nem írja, de én beszéli anyja, akkor mond. Másik fiú lenni benne valami dolog. Elmegy még revolutia előtt. A lányom maradt otthon.

Én most jött Ploestitől. Ahol én dolgozta, a vállalat, volt központja Bukarest. Én több helyen dolgozta, ahol én kapta munka. Én hol itt dolgozta, hol ott dolgozta. Én munkahelyen ismerte meg feleséget is. Ott dolgozta a feleségem. Én így ment Ploesti. Ploestibe már nem dolgozta asszony ... Nem is tudom, minek mondja magyarul ... Konstrukcia, igen, építkezés, ott dolgozta. Ezt is, azt is csinálta. Vitte mindenfélét. Segéd munkát csinálta a konstrukción. Amíg lenni munka, lenni erő is.

Most van kevés munka. Nem volt a revolutia, volt a munka. Most nincs munka a ... hogyan mondja, építkezés, énnekem nincsen munkája. Azért is gondolta én, hogy eljön Magyarország. Hát én gondolta, nincsen munka Rumania, majd talál valami. Mindenki keres munka Magyarország, ember hallja, megy, keres munka itt.

Én apám dolgozta a földje. Én fiatalon csinálta a mezőgazdaságban munka. Azután lett a kooperatíva. Akkor már nincs föld. Én nem dolgozta kooperatívába. Én volt építkezésen, nem a kooperatíva. De munkát földdel, azt csinálta már. Most én kapta földet Rumania. Inkább na, hogyan is mondja magának, hát nem kérte föld. Én kap minden hónap pénzt. Az jó, jön boríték, azt én kap otthon, Ploesti.

Én nem tudta libák. Gazda mond, nézi, mi lesz munka. Gazda mond, mit csinál én, én megtanul. Én tanul sok minden. Én járta négy osztály iskola, akkor faluba annyi. Apám nem gondol, hogy én többet jár. Én tud írni, olvasni, számol, minden, ami kell hozzá. Ez volt szokás, elég is ...

Amikor gazda mond, nincsen munka, akkor én megy haza. Most én marad még, csinál ez-az. Aztán én megy haza Rumania, Ploesti, és jön március vissza. Én jól érzi itt maga. A gazda küldi levelet, meghívja, akkor én megint jön. Én a pénzt megkapja, én elrak otthon. Legközelebbre én jön, pénz van határon megmutatni. Én akkor jön Magyarországra. Nincs problem, én kijön ide. Én nem hiszi, ez van gond.

Én majd most fog kapni pénz, ha vége a munka. De nem is kell miért, énnekem nem kellett itt pénz. Mi kell neki itten. Én nem jár kocsmá, nekem nincsen itt barát. Nincsen aki van kocsmá találkozik. Kocsmá nem hiányoz nekem. Én megkapta, ami kell. Én szeret tanya. Nekem van minden, ami kell.

Mutatja nekem gazda: „Látod, Gyuri, ez lesz majd a te pénz. Ad neki két százárka.” Az jó neki, márka ér, hogy is ér, hogyan ér márka Rumania ... Én otthon pénz berakja fiók. Én most elrak pénz tartálékhoz. Majd meglát, mi lesz otthon. Lesz-e

munka énneki ... Vagy van neki munka, vagy nem. Én nem tudja, van-e munka Rumania. Én most hazamegy. Nem dolgoz otthon. Nem hiszi, van munka, én most megy Ploesti, nem dolgoz. Dolgozta elég libák ... Pénz, az van kicsit sok. Én mire költ pénz? Nem hiszi, én elkölti mind. Én meglátogat én fiú ...? Nem tudja. Nem ... nem, majd meglát, mi lesz pénz. Én elrakja pénz, jön majd Magyarország, kell neki pénz. Én gondol, gazda ír levél, hív megint, tud jönni Magyarország, gazda hívja. Neki kell pénz, jön vissza.

Én megy most haza, Ploesti. Nekem él Ploesti nővér is, meg nővér családjá. Én visz neki, hát én mit vitt ...? Rumania van élelem. Az nem kell neki vinni. Én visz olyat, ami nincsen Rumania. Ott van ruházat is, ruha is olcsóbb. Én visz, ami nincs Rumania, csokoládé, játék, ilyesmi. Van gyerek, nővéremnek, én visz őneki ajándék.

Jön maga ide, én megmutat maga enyém lakás. Jó itt pusztá, minden van neki. Lát maga, látja, itt asztal, ágy, van neki minden. Igazán van minden jól. Én kiüldögél ide, néz körbe. Én szeret pusztá. Én szeret itt tanya, én nem szeret faluba. Gazda csinál majd még itt fürdő, de ami kell neki, van. Sok hely ... Csak van egy ... Hiányzik ... barát. Én jön majd vissza, hoz barát ide, marad itt sokat. Gazda mond ... asszony. Itt faluba keres neki asszony. Én van öreg ..., nem asszony. Én nem szeret benn falu. Én szeret itt kinn, tanya. Én hoz ide barát.

Csökkenő rokonszenv

(A magyar társadalom ítéletei, vélekedései a menekültekkel kapcsolatban)

Sajátos szerepkört vállalt magára Magyarország az elmúlt néhány esztendőben: menekültek befogadó országává vált. A folyamat kezdetét 1988-ra tehetjük, hiszen attól kezdve véget nem érő legális kivándorlás és illegális menekülés indult meg Romániából hazánkba. Véget nem érő, hiszen a Ceausescu-diktatúra bukása után sem igazán szüntek meg a korábban is menekülésre késztető okok: a magyarokat érő sérelmek, a nemzeti jogok gyakorlásának gátjai, a romániai helyzet instabilitása. A menekülők, a kivándorlók jókora része nem távozott harmadik államba – hazánkban kívánt letelepedni, lévén szó ugyanazon népnek a fiairól, a romániai magyarokról. Ám nekik is szembe kellett és kell nézniük a befogadás körülményeivel, mert ez nem olyan egyértelmű magyarok és magyarok között. Írásunkban azt a társadalmi közeget szeretnénk bemutatni, amelybe a menekülők érkeznek. Empirikus vizsgálatokra, közvéleménykutatási adatokra támaszkodva szeretnénk megvilágítani, hogy miként viszonyul a befogadó társadalom a menekültekhez, milyen fogadtatásban volt részük eddig, milyen változások történtek az elmúlt években a megítélésükben. (Azok a kutatások, amelynek az adatait közzétesszük, 1989 júliusában, valamint 1990 decemberében készültek, 1000 fős, Magyarország felnőtt lakosságát reprezentáló mintán.¹

Mint már említettük, a magyar társadalom első ízben 1988-ban találkozott a menekültproblémával. Ebben az esztendőben körülbelül 13 ezren menekültek Magyarországra, óriási többségükben Erdélyből érkező magyar nemzetiségűek. 1989 nyarán – az első kutatásunk idején – már közel húszezer menekült tartózkodott hazánkban.

A tömegkommunikációban rendszeresen foglalkoztak a problémákkal, kormányzati szinten fontos döntések születtek (300 millió forintos letelepedési alapot hoztak létre; megalakítottak egy tárcaközi koordinációs bizottságot), ám a befogadó ország polgárai és a menekültek közötti közvetlen kapcsolat 1989-ben nem volt igazán jellemző. Akkoriban a lakosság kétharmadának semmi köze nem volt a menekültekhez. Csupán egyötödnnyien ismertek személyesen valakit közülük, és nagyjából ugyanennyien nyújtottak segítséget valamilyen formában. 1990-re a kapcsolatok elterjedtebbé váltak, bár a lakosság fele nem került még semmilyen viszonyba a menekültekkel. Egyharmadnyian mondták el magukról, hogy vannak közöttük személyes ismerőseik, és szintén egyharmadnyian adtak már segítséget. A közvetlen kapcsolatok, ismeretségek hiánya azonban

¹ Az 1989-ben végzett vizsgálatot a Tárcaközi Koordinációs Bizottság megbízásából a TÁRKI-ban, az 1990-es kutatást a Menekültügyi Hivatal megbízásából az MTA Társadalomtudományi Intézetében végezték.

Köszönetet mondok Sik Endrének, hogy az 1990-es vizsgálat adatait rendelkezésemre bocsátotta, így hozzájárult a dolgozat elkészítéséhez.

egyáltalán nem jelenti azt, hogy ne lennének a menekültekkel kapcsolatban vélemények, értéktételek. Az emberek többségének vannak attitűdjei, nézetei ebben a témában, ami igazolja azt a szociálpszichológiai tételt, miszerint az értékelő elemek jelenlétéhez nem feltétlenül szükséges a tapasztalati bázis.

I. A menekültek befogadása – preferenciák és diszkriminációk

1989-ben a magyar lakosság többsége a szelektív befogadás pártján állt. Kétharmadnyian voltak azon az állásponton, hogy „meg kell válogatnunk azokat, akiknek megengedjük, hogy bejöjjenek”. Csak egy kisebbség, a megkérdezettek egynegyede vallotta azt, hogy „minden Romániából menekült be kell fogadnunk, bármennyien is jöjjenek”. Elenyésző számban (3 %) voltak olyanok, akik éppen az ellenkező véleményt osztották: „senkit nem engednénk be az országba”. A legtöbben a társadalom működőképességét nehezítő csoportokat tartották volna távol az országtól. Hét-tízennyien a közbiztonságot szem előtt tartva nemkívánatos személyekként említették a bűnözőket, a büntetett előéletűeket. Morális szempontokat érvényesítettek azok, akik a lumpeneket, a lógósokat nevezték meg, mint az országban nem szívesen látott csoportokat (35 %). A befogadás terén esetlegesen alkalmazandó nemzetiségi diszkrimináció az előbbieknél kevésbé volt felfedezhető a magyar lakosság vélekedéseiben. A szelekciót hangsúlyozók egyharmadánál – az összes megkérdezett egyötödénél – fogalmazódott meg a nemzetiségi alapon való válogatás gondolata: elsősorban a románokat és a cigányokat fordítanák vissza a határon.

Az 1990 végén végzett vizsgálat azt mutatja, hogy az emberek többsége a befogadás során továbbra is szükségesnek tartja a szelekciós szempontok érvényesítését. A legtöbben – csakúgy, mint másfél évvel korábban – a bűnözőktől óvnák meg az országot: a megkérdezettek kétharmada úgy véli, hogy nem szabad beengednünk őket. Valamelyest erőteljesebbé vált a nemzetiségi szempontok alapján történő válogatás elfogadása. 1990 végén a lakosság fele támogatna egy olyan elképzelést, miszerint csak a magyar származásúakat kellene az országnak befogadni. A megkülönböztetés felől vizsgálva a kérdést: a megkérdezettek 32 %-a nem fogadná be a cigányokat, 28 %-a az arabokat, 24 %-a a törököket, 22 %-a a románokat, 21-21 %-a az oroszokat és a négereket.

A nemzetiségek befogadását-elutasítását figyelembe véve a magyar társadalmat alapvetően négy csoportba sorolhatjuk. Egyharmadnyian tudatos befogadáspártiak, úgy gondolják, hogy nemcsak a magyarokat, hanem más nációkat is be kell fogadnunk. Ezen az állásponton főként a magasabb társadalmi státusúak, a fiatalabb korosztályok, a városok lakói vannak. A második csoportba a társadalom egynegyede sorolható: egyetértenek azzal az állítással, hogy csak magyarokat engedjünk be, de az általunk felsorolt nemzetiségek, népcsoportok befogadása elé sem gördítenének akadályokat. Ellentmondásosnak tűnik az álláspontjuk, hiszen a magyar származásúak befogadásának kizárólagossága nem jár együtt más nemzeti csoportok elutasításával – nem vállalják fel a diszkriminatív nézeteiket. Ezt a nézetrendszert *latens xenofóbiának* nevezhetnénk, s leginkább az alacsony státusú, középkorú embereket jellemzi. A társadalom egyötödére a *differenciált idegenellenesség* jellemző. Nem értenek egyet azzal, ha csak a magyarokat engednék letelepedni, viszont a cigányokat és az arabokat távol tartanák az

országtól. E csoportban a társadalom középső státusú polgárai vannak az átlagosnál nagyobb mértékben. A kérdezettek egynegyede *egyértelműen xenofóbnak* nevezhető. Álláspontjuk szerint csak a magyar nemzetiségűeknek szabad otthont adni, másoknak itt helye nincs. Ők már nemcsak a cigányok és az arabok befogadását ellenzik, hanem a többi nemzeti csoportét is. Az idegenekkel szembeni ellenszenv leginkább az idősebb, alacsony státusú emberek között elterjedt.

Vizsgáljuk meg a nemzetiségi alapon történő befogadást a másik oldalról, nem a diszkrimináció, hanem a preferenciák felől (1. táblázat).

1. táblázat
Mely csoportokat részesítené előnyben a befogadás terén?
(preferenciasorrend – átlagértékek)

Korábban Magyarországról eltávozott magyar	2,8
Romániai magyar	3,3
Nem szomszédos országból való magyar	3,4
Cseh-szlovákiai magyar	3,9
Jugoszláviai magyar	4
Szovjetunió-beli magyar	4,2
Nem magyar a szomszédos országból	6,3
Nem magyar távolabbi országból	7,1

Az átlagértékek kiszámításának módja: a leginkább preferált csoport 1-es értéket, a másodikként preferált csoport 2-es értéket kapott és így tovább. Ezután minden csoport esetében számtani átlagot számoltunk. Minél kisebb az átlagérték, annál inkább preferálják az adott csoport befogadását. A preferenciasorrendet, a táblázat adatait áttekintve négy lényeges megállapítást tehetünk.

a) A magyar lakosság a befogadás során a legkedvezőbb elbírálásban a romániai magyar menekülteket részesítené.

b) Összességében a magyar származású menekülteket szívesebben látnák az országban, mint más nemzetiségűeket.

c) A szomszédos országokból érkezőket inkább befogadnák, mint a távolabbi országokból menekülőket.

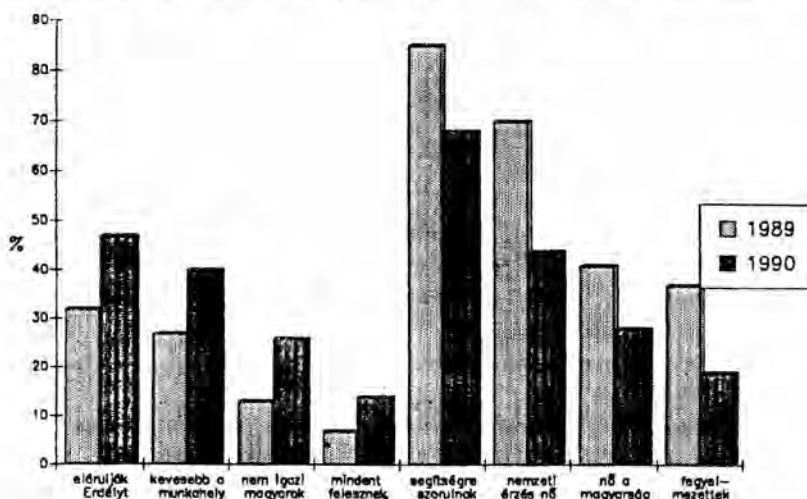
d) A környező országok magyar származású polgárai közül a legkevésbé a Szovjetunióból érkezőknek örülnének, s még kevésbé vennék szívesen, ha más nemzetiségek jönnének onnan.

Számba véve ezen megállapításainkat kijelenthetjük, hogy a magyar közvélemény számára a befogadásnál a leglényegesebb differenciáló szempontok a „magyar-nem magyar” és a „közeli országokból érkező-távoli országokból érkező” dimenzió. E tényezők a lakosság biztonságérzetéből fakadnak, a hozzájuk hasonlóknak – a szomszédos európaiakban, a magukfajta magyar emberekben – jobban bíznak. A történelmi sorsközösség, a hasonló vagy azonos kulturális gyökerek az „ismerős” kategóriába helyezik el a csoportokat, amely eléggé evidens módon, pozitív megítéléssel jár együtt. Az „ismerős” csoportok meghatározása, jellemzése az „idegen” csoportokról alkotott képet eleve negatívra színezi. Ez a kedvezőtlen kép, amely jelen esetben a „nem magyarokra” és a „távolról érkezőkre” vonatkozik, könnyen gerjeszthet ellenszenvet – *horribile dictu* – gyűlöletet.

II. A Romániából menekülő magyar nemzetiségű menekültekkel kapcsolatos vélekedések

Mint láttuk, a befogadást illetően a legkedvezőbb elbánásban a romániai magyarokat részesítenék az emberek Magyarországon. A továbbiakban a velük kapcsolatos ítéletek, vélekedések, attitűdök szerkezetét és változását vesszük szemügyre. Az attitűdöket, az előítéletesség elterjedtségét egy kijelentéssor segítségével vizsgáltuk, amelyek közül négy állítás a menekültekre nézve pozitív, négy pedig negatív tartalmat hordozott. Éppen azért, mert ezt a módszert alapvetően az attitűdök mérésére használjuk, kijelentéseink némely esetben túlzóak, szélsőségesek. Ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy az állítások nemcsak együttesen, az előítéletesség mérőeszközeként alkalmasak vizsgálódásra, hanem önmagukban, külön-külön is érdekesek.

1. ábra A magyarok érzései az erdélyi menekültekkel szemben 1989–1990

Előljáróban annyit elmondhatunk, hogy a két vizsgálat időpontja között (1989 közepéről 1990 végére) a menekültekre vonatkozó *pozitív tartalmú állítások elfogadottsága csökkent, a negatív tartalmúakkal való egyetértés nőtt* (1. ábra). A korábbi vizsgálatban a menekültpárti kijelentések mindegyike nagyobb helyeslésre talált, mint a negatív megfogalmazások bármelyike. 1989-ben a legnagyobb egyetértés azt az állítást fogadta, miszerint a „*menekültek szerencsétlenek, ezért segíteni kell rajtuk*”. Tény, hogy most már kevesebben helyeslik ezt a nézetet, de – a felsoroltak között – még mindig a legnagyobb támogatottsággal bír. Ez az érzelmi elemektől sem mentes állítás deklarálja a menekültek hátrányos helyzetét, s ebből következően tartalmazza a szociális gondoskodás szükségességét. Az állítással való egyetértés azonban sokkal inkább elvi, mint gyakorlati támogatást jelent, hiszen a menekülteknek közvetlen segítséget ennél sokkal kevesebben adtak.

1989-ben még több, mint kétharmadnyian fogadták egyetértéssel azt a kijelentést, hogy a „*menekültek erősítik az itteni magyarokban a nemzeti érzést*”. Másfél év el-

teltével már kevesebben osztják ezt a nézetet, a támogatók és ellenzők aránya lényegében azonos (44–39 %). 1989-ben a magyar felnőtt lakosság és a menekültek körében végzett vizsgálatok egyik tapasztalata az volt, hogy a nemzeti identitásnak különböző a súlya és eltérő a tartalma a menekült magyaroknál és az itteni magyaroknál. Az előbbiek számára magyarságuk megkérdőjelezhetetlen adottságként jelenik meg. Alapvetően etnocentrikus beállítottságúak, erős érzelmi kötődésekkel. Az itthoni magyarok valamivel kevésbé tartják fontosnak magyarságukat, mint a menekültek, nemzeti azonosságtudatukra a kiegyensúlyozottság jellemző, ami nem fordul át sem túlzóan pozitív, sem túlzóan negatív önképbe. Az 1989-es vizsgálatban még úgy tűnt, hogy ez a különbözőség egy kölcsönös elfogadásra épülő kapcsolatrendszerben jótékony hatású lehet, kiegészítheti egymást. Új fejlemény, hogy 1990-ben a magyar közvélemény már megosztott e tekintetben, nem fűz hozzá jelentős reményeket.

„A menekülteknek köszönhető, hogy nem fogy Magyarország lakossága” – ez a megfogalmazás egy Magyarországot jónéhány éve jellemző demográfiai folyamatot hoz összefüggésbe a menekültkérdéssel. Az összekapcsolás – szándékosan – túlságosan direkt, a menekülteknek nemzetmentő szerepet tulajdonít. Amíg a korábbi vizsgálatban ugyanannyian osztották e nézetet, mint amennyien ellenezték, addig a későbbi kutatás már azt mutatja, hogy csak egy kisebbség látja úgy, hogy a menekültek stabilizálják az ország népességszámát.

„A menekültek fegyelmezettebbek, mint az itthoni magyarok” – szölt a következő állítás, amely közvetlen összevetést tartalmazott a saját csoport (az itteni magyarok) és a másik csoport (az Erdélyből menekült magyarok) között. Itt a saját csoportról kellene kedvezőtlen, a másikról pedig kedvezőtlen állítani. 1989-ben ez a vélekedés jelentősen megosztotta a társadalmat – egyharmada elfogadta, egyharmada elvetette, egyharmada bizonytalan volt. 1990-re valamivel egyértelműbbé – a menekültekre nézve kedvezőtlenebbé – vált a kép, már csak egyötödnnyien fogadják el ezt az álláspontot, főként azok, akik már közvetlen kapcsolatba kerültek menekültekkel. Ők tehát tapasztalataik alapján igaznak tartják, hogy a menekültekre jellemzőbb a morális tartás, mint a honfitársaikra.

A negatív állítások egyike az árulást fogalmazta meg, mondván, „a menekültek cserbenhagyják az ottani magyarságot”. Az első vizsgálat időpontjában a megkérdezettek egyharmada, a másodikban a fele osztotta ezt a nézetet. Jelenleg a felsorolt nyolc állítást tekintve ennek van a második legnagyobb elfogadottsága. A változás hátterében az 1989-es, 1990-es év fordulójának romániai eseményei állnak, hiszen akkor hangoztak el – s kaptak a magyar tömegkommunikációban is nagy hangsúlyt – azok a felhívások, amelyek hazaszóltatták az elmenekült magyarokat Erdélybe. Mivel a hívó szavak az itthoni lakosság számára mértékadó személyiségektől (például Tőkés Lászlótól, a temesvári események főszereplőjétől) hangoztak el, ennek egyrészt közvetlen, „hazaküldő” hatása lehetett, másrészt közvetve is befolyásolta a menekültekről kialakult vélekedéseket.

1989-ben a lakosság egynegyede, másfél évvel később már négytizede osztja azt a nézetet, hogy „a menekültek elveszik az itteni magyaroktól a munkahelyeket”. Annak ismeretében, hogy az erdélyi menekültek többsége szakmunkás, említésre méltó, hogy az itthoni szakmunkások semmivel sem voltak hajlamosabbak 1989-ben elfogadni ezt az állítást, mint más foglalkozási csoportok. 1990-ben ez már nem mondható el, jobban

érzik a veszélyt, a munkanélküliség fenyegetését. Az állásukra vonatkozó féltékenység megjelenik a válaszokban is, főként a városokban élő szakképzett réteg körében.

A menekültek magyarságát, nemzeti identitását vonja kétségbe az a kijelentés, miszerint a „*menekültek nem is igazán magyarok*”. Összhangban ezzel, kevesebben érzik igaznak, hogy a menekültek erősítenék az itt élő magyarokban a nemzeti érzést. Ez esetben is a megítélés negatív irányú változásáról számolhatunk be. 1989-ben egytizednyien, 1990-ben már egynegyednyien helyezkednek arra az álláspontra, hogy a menekültek magyarsága kétségbe vonható. Fontosnak tartjuk azonban hangsúlyozni, hogy az Erdélyből érkező magyar menekültek nemzeti azonosságának megkérdőjelezése még mindig kisebbségi álláspont.

Az egyik állítás nagyon durva, szélsőséges formában fogalmazva az általános bűnbak szerepét szánja a menekülteknek. Azzal, hogy „*a menekültek felelősek mindent*„, az első vizsgálatban 7 % értett egyet, a másodikban viszont már kétszer ennyien, 14 %. A növekedés önmagában is kifejezi az előítéletek terjedését, de arra is utal, hogy a szélsőséges hangulati tényezőknek nincs igazán nagy tápora.

III. A Romániából menekülő magyar nemzetiségű menekültekre vonatkozó előítéletek típusai, erőssége

A továbbiakban a felsorolt állítások alapján az előítéletek elterjedtségéről, változásáról számolunk be. Mielőtt az elemzésre rátérnénk, különböztessünk meg az előítéleteknek két típusát: a *manifeszt* és a *látens* előítéletet. Az előbbi kinyilvánított, vállalt, az utóbbi elrejtett, nem vállalt. Vizsgálatainkban a manifeszt előítéleteket a negatív tartalmú kijelentések elfogadásával (2. táblázat), a látens előítéleteket a pozitív állítások tagadásával (3. táblázat) értelmezzük.

2. táblázat

A manifeszt előítéletek elterjedtsége

(a negatív állítások elfogadásának mértéke, százalékos arányok)

Hány negatív állítást fogad el	1989	1990
0	51	34
1	27	27
2	15	22
3	5	13
4	2	4

Mint a 2. táblázathból is látható, 1989-ben a lakosság fele egyetlen negatív állítást sem fogadott el, egyáltalán nem volt rá jellemző a manifeszt előítéletesség. A következő évben csökkent az arány, már csak a társadalom egyharmada volt mentes az előítéletességtől a típusától.

A látens előítéletek 1989-ben minden tíz emberből hatnál, 1990-ben pedig nyolcnál voltak megtalálhatók. Ha a 2. és a 3. táblázat adatait együttesen szemléljük, láthatjuk, hogy a magyar társadalom menekültekhez való viszonyában mindkét időpontban inkább a látens előítéletek voltak jellemzőek mint a manifeszt előítéletek.

3. táblázat

A látens előítéletek elterjedtsége

(pozitív állítások elutasításnak mértéke, százalékos arányok)

Hány pozitív állítást utasít el	1989	1990
0	41	19
1	33	26
2	18	27
3	6	19
4	2	9

Amíg 1989-ben a magyar társadalom egynegyedéről mondhattuk azt, hogy a romániai magyar menekültekkel szemben egyáltalán nincsenek előítéletei, addig 1990-ben már csak a lakosság egytizedéről állíthatjuk ugyanezt. A kizárólag látens előítéletekkel rendelkezők aránya nagyjából egynegyednyi maradt, a kifejezetten manifeszt előítéletek aránya pedig még csökkent is. Jelentősen nőtt viszont azoknak a száma, akikre egyaránt jellemző a manifeszt és a látens előítéletesség is (4. táblázat).

4. táblázat

Előítélet-típusok jelenléte a magyar társadalomban

(százalékos arányok)

	1989	1990
Előítéletmentesség	24	9
Csak látens előítélet	27	25
Csak manifeszt előítélet	17	10
Manifeszt és látens előítélet	32	56

A két vizsgálat között eltelt időszakban minden előítélet-típuson belül nagyobb lett az előítéletesség mértéke. 1989-ben mind a kizárólagosan latens, mind a kizárólagosan manifeszt előítéletességet gyengének minősíthettük. (Mindössze a megkérdezettek 7-8 %-a fogadta el a negatív állítások többségét vagy vetette el a pozitív állítások túlnyomó részét.) Akiknél mindkét típus megtalálhattuk, egyharmadrészt gyengén, felerészt közepesen, ötödrészt erősen előítéletesnek nevezhattuk. 1990-re különösen e csoportban nőtt az előítéletesség mértéke. Csak 14 %-ukra mondhatjuk, hogy gyengén előítéletes, 50 %-uk közepes, 36 %-uk pedig nagymértvű előítéletekkel viseltetik az erdélyi magyarokkal szemben. Mindent összevetve, s most már az egész társadalmat alapul véve azt állíthatjuk, hogy 1989-ben a magyar lakosság egytizedét, 1990-ben már egynegyedét az erdélyi menekültekkel szembeni nagymértékű előítéletek jellemzik. Az első időpontban azt tapasztaltuk, hogy a manifeszt előítéletesség a társadalmi státushierarchián felfelé haladva gyengül, a látens előítéletesség pedig egyre erősödik. Ez a jelenség együttesen egy társadalmi közép felé való kiegyenlítetttséget eredményezett, amelynek az a lényege, hogy az előítéletek leginkább a középrétegek – a középfokú végzettségű, diploma nélküli szellemi dolgozók – körében elterjedtek. A második időpontban a manifeszt előítéletek, ugyanúgy mint korábban, az alacsony státusúakra jellemzőek. A látens előítéletek viszont nem a magasabb státusúaknál, hanem a középrétegeknél – beleértve a kvalifikált szakmunkásokat is – erősebbek az átlagosnál. Ezzel a módosulással még

inkább jellemzővé vált, hogy a magyar társadalomban a középben elhelyezkedő csoportok viseltetnek a legnagyobb előítéletekkel az Erdélyből érkezett magyar menekültekkel szemben. A negatív attitűd erőteljes jelenléte ebben a körben azzal magyarázható, hogy Magyarországon ma a diploma nélküli szellemi foglalkozásúak számítanak talán gazdasági értelemben a leginkább veszélyeztetettnek. Konvertálható szaktudás hiányában meglehetősen gyenge a munkaerőpiaci helyzetük, s tartanak a menekültektől. A másik előítéletekkel teli csoportot, a szakmunkásokat is egyre inkább fenyegeti a gazdasági struktúraváltás következményeként a munkanélküliség.

Mivel magyarázható az előítéletek növekedése? Erre a kérdésre próbálunk válaszolni a következőkben.

1. Elsősorban a *belső, magyarországi változások* játszanak szerepet az előítéletek növekedésében. 1989-ben a magyar társadalom rendkívül nagy reményeket fűzött a parlamenti választásokhoz, talán túlzásokba is bocsátkozott, amikor a választások utáni korszakra gondolt. Nagyon sokan úgy vélték, hogy a választásokat követően hamarosan az ország gazdasági helyzete is javulni fog, s ezzel együtt a lakosság életszínvonala is nő. Várakozásaikban az emberek csalatkoztak, s 1990 végén, 1991 elején a helyzetet meglehetősen válságosnak tartották. Ennek alátámasztásának két adalékkal hadd szorgáljunk. Ebben az időszakban az emberek 74 %-a *aggodalommal*, 19 %-a *reményekkel* nézett az 1991-es esztendő elé.² Nemesak az ország helyzetét ítélték kritikusnak, hanem a saját életszférájukat is rendkívül problematikusnak tartották. Az emberek túlnyomó többsége rosszabbnak minősítette az anyagi életkörülményeit (42 % sokkal, 38 % kisebb mértékben), mint az egy évvel azelőttit. 15 % ugyanolyannak minősítette a helyzetét, s csak 4 % mondta azt, hogy egy kicsit jobb körülmények között él. Elenyésző (1 %) azoknak az aránya, akik úgy érezték, sokkal jobbak az anyagi lehetőségeik 1990-ben mint 1989-ben.³ Mindemellett a magas infláció, az egyre növekvő munkanélküliség is kritikussá tette a magyar társadalmat. Válságos szituációkban megindul a bűnbakképzési mechanizmus, a krízishelyzetért felelős ellenségek keresése. A bűnbakképzés során az ember a saját feszültségétől, problémáitól úgy szabadul meg, hogy másokon kéri számon azokat, őket hibáztatva, önmagát felmentve. Ebben a folyamatban találtak helyet sokan a menekülteknek is, akiket sokkal egyszerűbb és kényelmesebb felelősnek kikiáltani, mint a társadalom valamely integránsabb csoportját – legyenek azok akár még az ország vezetői.

2. Az előítéletek növekedéséhez hozzájárultak *külső, romániai események* is. Az emberek jó része úgy gondolhatta, az ottani változások következtében már kevésbé indokolt, hogy az erdélyi magyarok vándorbotot vegyenek kezükbe és elhagyják szülőföldjüket. Ezt a vélekedést felerősíthette a már említett hazaszólfó kampány, másrészt olyan személyiségek visszatérése Erdélybe, mint például Sütő Andrásé – aki annak ellenére vállalta újra az erdélyi magyarok szolgálatát *ott helyben*, hogy a marosvásárhelyi véres események egyik szenvedő alanyaként elvesztette egyik szemé világát.

² A vizsgálat a Magyar Közvéleménykutató Intézetben készült, 1000 fős, országos reprezentatív mintán.

³ A vizsgálat a SZONDA IPSOS Média-, Vélemény és Piackutató Intézetben készült 1991 elején, az eredményeit a Gazdasági barométer 1991/I. számában tették közzé – a kiadvány a Figyelő Rt. a Gazdaságkutató Intézet, a SZONDA IPSOS Média-, Vélemény és Piackutató Intézet gondozásában jelent meg.)

3. A
1989-be
miatt jó
gondolj
kültek,
eljönni,
méginká
69 %-a
külést e
negatív a
1989-
mérsékel
másfél é
negatív
vonatkoz
szándék,
Magyaror
romániai
tartózkod

Közép-
egyre ink
Valószínű,
ben. A tár
országgra
lehetőségek
társadalom
A válaszi
életfeltétele
ennél többé
többsége az
formációkat
számára. A
már kevésbé
szociális seg
vezményes lá

⁴ A közvélemény
reprezentatív m

3. A harmadik fontos tényezőként a *menekülési oktatájdönítást* nevezhetjük meg. 1989-ben az itteni lakosság elfogadta, hogy a menekültek a nemzetiségi diszkrimináció miatt jönnek hozzánk, az életüket mentik. 1990 végén viszont az emberek fele úgy gondolja, hogy a Romániából érkező magyar származású menekültek *gazdasági menekültek*, 20 %-uk szerint viszont a *hátrányos megkülönböztetés miatt* kényszerültek eljönni, 27 % pedig e két tényező együttes hatását emeli ki.⁴ A máshonnan menekülőket méginkább gazdasági menekülteknek tartják, mint a Romániából érkezőket (az emberek 69 %-a anyagi okokkal magyarázza idejövételüket). Az anyagi okokból történő menekülést egyébként az emberek kevésbé fogadják el, mint más indítékokat, így ez is a negatív attitűdök erősödésének, az előítéletek terjedésének irányába hat.

1989-ben a magyar társadalomban az erdélyi magyar menekültekkel kapcsolatban a mérsékelt pozitív attitűdök voltak jelen, óvatos szimpátiával tekintettek rájuk, míg másfél év elteltével erőteljesebbé vált az ambivalens közelítésmód, teret nyertek a negatív ítéletek. Mégis, 1990-ben a Romániából érkező magyar menekültek vonatkozásában fogalmazódott meg a legkedvezőbb elbírálási, legnagyobb befogadási szándék. Ezek után nem nehéz megkockáztatnunk azt a kijelentést, hogy a jövőben a Magyarországra menekülők – akik között vélhetően egyre kisebb arányban lesznek a romániai magyarok – letelepedése, beilleszkedése, vagy esetleg csak ideiglenes itt-tartózkodása is nagy feszültségeket kelthet, súlyos problémákat okozhat.

IV. Mire számíthatnak a menekültek Magyarországon?

Közép-Kelet Európában felizzott az eddig szunnyadó parázs. Az etnikai konfliktusok egyre inkább fizikai erőszakként, megsemmisítésre törekvésként jelentkeznek. Valószínű, hogy a menekülés, az emigráció továbbra is gyakori jelenség lesz a térségben. A társadalom többsége (72 %-a) úgy véli, hogy a jövőben nőni fog a Magyarországra menekülők aránya. Mekkora a szolidaritás az emberekben, milyen lehetőségeket biztosítana ennek a tízezres (százezres?) nagyságrendű tömegnek a magyar társadalom?

A válaszokat két csoportba sorolhatjuk, megkülönböztethetünk *létfeltételeket* és *életfeltételeket*. Az előbbi alatt a minimális megélhetési színvonalat értjük, az utóbbi ennél többet hordoz: a társadalom elosztási rendszerébe való tagozódást. Az emberek többsége az alapvető létfeltételeket (a menekülttábori elhelyezést, átmeneti szállást, információkat a letelepedéshez, napi háromszori meleg étkezést) biztosítaná a menekültek számára. A beilleszkedést, az integrációt elősegítő *életfeltételek* megteremtését azonban már kevésbé tartják központilag támogatandónak. Csak egy kisebbség híve a pénzbeli szociális segélyezésnek, s kiváltképp kevesen adnának gyermekgondozási segélyt, kedvezményes lakást, munkanélküli segélyt a menekülteknek.

⁴ A közvéleménykutatást a SZONDA IPSOS végezte 1990 decemberében, 1000 fős, országos reprezentatív mintán.

Végezetül

A nemzeti előítéletek erős érzelmi potenciálra támaszkodva, túláltalánosított, leegyszerűsített képzeteket, képeket tartalmaznak. Mindemellett cselekvésre indító erővel is hathatnak, s ekként diszkriminatív viselkedésre hajlamosítanak. A diszkriminatív viselkedésnek erőssége szerint többféle változata is van⁵: szóbeli előítéletesség, elkerülés, hátrányos megkülönböztetés, testi erőszak, kiirtás. Ezek a diszkriminációk bármilyen csoport vonatkozásában, így a társadalmi nagycsoportokra, például nemzetekre, nemzeti kisebbségekre is alkalmazhatók. A skála a kisebbségek, más nemzetek negatív megítélésétől a diszkriminatív törvénykezésen, joggyakorlaton át a nemzeti-nemzetiségi pogromokig terjed. Arról, hogy a közhangulat milyen mértékben tolerálja majd a menekülteket, a befogadó társadalom polgárai mennyire képesek együttélni velük, több tényezőtől is függ. A közép-kelet európai helyzet alakulása jelentős mértékben meghatározhatja, hogy a menekülés folytatódik-e a térségben. A magyarországi változások pedig nagy hatással lehetnek a menekültekkel kapcsolatos vélemények kialakulására, világossá teszik, hogy az előítéletek, a negatív attitűdök nőnek-e a majd következő időszakban. Amennyiben nem a szakértők gazdasági prognózisaira alapozunk, hanem a magyar közvélemény előrejelzését vesszük alapul, akkor feltétlenül az ország helyzetének javulására számíthatunk. Egy vizsgálat szerint⁶ a magyarok, bár rendkívül kritikusan értékelik jelenlegi helyzetüket, de látnak maguk előtt perspektívát. Úgy vélik, hogy – elsősorban a nyugati országok támogatásával – néhány éven belül sikerül kilábalni a mostani válságos gazdasági helyzetből, s lehetségesnek tartják, hogy a közepesen fejlett országok közé tartozzon Magyarország. Egy esetleges magasabb életszínvonal növelné a társadalmi elégedettséget, s ez esetben egy menekülési hullámot is könnyebben viselnének az ország polgárai.

⁵ Allport: Az előítélet. Bp., Gondolat, 1977.

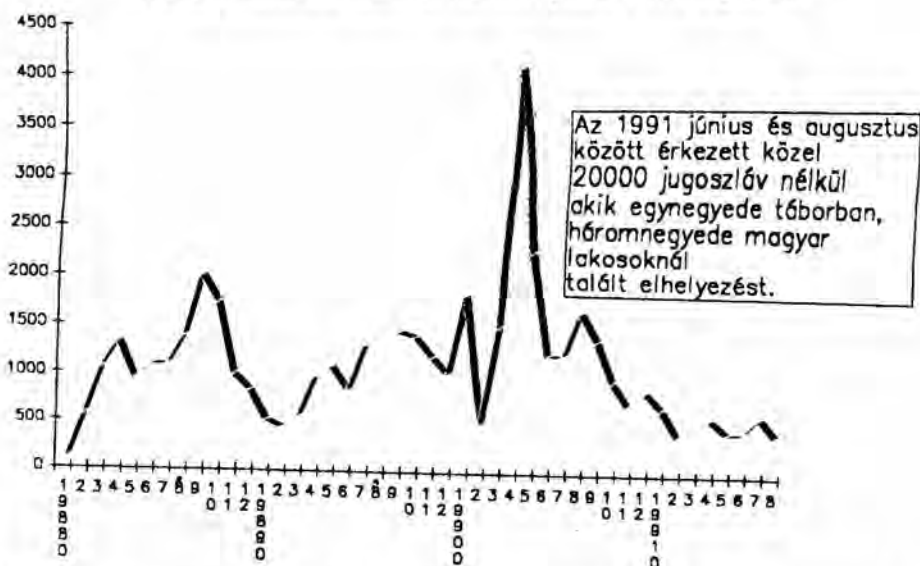
⁶ Egy nemzetközi vizsgálat eredménye, amelyet Magyarországon, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Litvániában és Oroszországban végeztek.

A menekültekkel kapcsolatos előítéletesség növekedésének elkerülhetetlensége a mai Magyarországon

(Tézisek)

1. Az erdélyi magyar származású menekültekkel szembeni előítéletesség mértéke növekedett 1989 és 1990 között (l. Závecz Tibor tanulmányának 1. ábrája). Mint a következő ábra mutatja, ennek nem lehet oka a menekültek számának gyors ütemű növekedése (1. ábra), hiszen 1990 elején a menekültek száma csökkenőfélben volt.

1. ábra A menekültek száma havonta (1988 január – 1991 augusztus)

2. Ha viszont nem volt objektív alapja annak a félelemnek, hogy a menekültek komolyan ronthatják az állampolgárok életszínvonalát, akkor mi magyarázza a növekvő ellenérzéseket a menekültekkel kapcsolatban?

A magyarázat szerintem a mindennapi ítéletalkotás sajátos modelljében rejlik. Ez röviden a következőképpen fest. Az emberek a hétköznapiakat nem sokváltozós és dinamikus modellek, hanem „jó-rossz” típusú sztereotípiák alkalmazásával igyekeznek maguk számára érthetővé tenni. Az ilyen egyszerű modellnek értelemszerűen nem célja hosszú távú, többdimenziós és dinamikus jövőkép felvázolása, ehelyett rövid távon, egyszerű magyarázatot igyekszik adni a történésekre.

3. Hogyan működik ez a sztereotíp gondolkodási modell a menekültekkel kapcsolatos vélemények formálása során?

Elemzésem kiindulópontja az a feltételezés, hogy az állampolgár előbb vagy utóbb felteszi magának a kérdést: „Jó vagy rossz nekem az, hogy menekülteket fogad be az ország?”

Azt, hogy a kérdés megfogalmazódik az emberekben (annak „természetességén” túlmenően) az teszi valószínűvé, hogy a megélhetési gondok szaporodása érzékenyíti az állampolgárokat az ilyen és hasonló potenciális konfliktusok felismerésére. Ugyanakkor, ha igaz az a feltételezésem, hogy a sztereotíp gondolkodás dominálja a gondolkodást, akkor a kérdés duális (jó-rossz) megfogalmazású, rövid távú és leegyszerűsítő is lesz. Másként, a mindennapi gondolkodás a menekültek megjelenésének rövid távú és kézzelfogható hatásait veszi csak figyelembe a válaszadás során.

4. Márpedig rövid távon és közgazdasági szempontból a menekültek az állampolgár számára nemtermelő fogyasztót jelentenek.

Hogyan fest a mindennapi gondolkodásban az a közgazdasági (input-output) modell, amely a menekültet nemtermelő fogyasztóként látja?

Vegyünk egy időpontot (I_1), amelyben menekültek jelennek meg egy adott országban. Ebben az időpontban az adott ország GDP-je X_1 értékkel egyenlő, amit az I_1 időpontot megelőző P_1 időszakban állítottak elő. A menekültek értelemszerűen nem vehettek részt X_1 előállításában, hiszen P_1 megelőzi I_1 -et. Ugyanakkor az I_1 időponttól kezdődő P_2 időszakban a menekültek is fogyasztani fogják az adott ország javait, amely magában foglalja X_1 -et és a P_2 időszakban megtermelt GDP-t (X_2). Mármint az I_1 időpontban és a P_2 időszak kezdeti szakaszában a menekültek fogyasztása minden valószínűség szerint meghaladja GDP-növelő tevékenységüket (feltételezve, hogy fogyasztásukat nem nemzetközi alapok finanszírozzák, illetve, hogy nem gazdasági tehetőség alapján szelektált (hongkongi) bevándorlókról van szó).

Következésképpen rövid távon a menekültek veszteséget jelentenek a GDP-t megtermelt hazai népesség számára.¹

5. Úgy tűnik tehát, hogy rövid távon és csak a közvetlen gazdasági hatásokat figyelembe véve a mindennapi gondolkodás input-output modellje helyesen képezi le a valóságban végbemenő folyamatot.

Márpedig e modell kellően egyszerű ahhoz, hogy a hétköznapi gondolkodás számára „magától értetődőnek” tetszen, illetve kellően sarkított ahhoz, hogy a duális ítéletalkotásnak megfeleljen.

6. Természetes, hogy elemezve a sztereotíp gondolkodás előbbieken ismertetett input-output modelljét, hamar rájövünk arra, hogy a modell csak a maga korlátait között (tehát minden menekültet egyformának tételezve, a menekültek jelenlétének csak egydimenziós – a GDP-ra gyakorolt – és rövid távú hatását figyelembe véve) igaz.

Ám e korlátok nem léteznek a mindennapi gondolkodás számára, hiszen ennek lényege, hogy nem képes felismerni: ez a modell csak megszorításokkal és csak rövid távon igaz.

¹ Részletesebben l. Sik Endre: Menekülésről, vándorlásról. Mozgó Világ, 1. sz. 103–109, [1991].

7. Hosszú távon és nem csupán a közvetlen anyagi outputokat figyelembe véve **lehetséges** (de nem biztos²), hogy a menekültek visszaadják (akár kamatostul is) a fogadó társadalomnak, amit kezdetben kapak tőlük.

A hosszú távú modellszámítás eredménye akár az is lehet, hogy a fogadó társadalom kizsákmányolja a menekülteket, amennyiben hosszú távon lehetséges, hogy a menekültek sokkal többet termelnek, mint amennyit valaha is kapak a fogadó társadalomtól.

Bonyolítja a dolgot egyfelől, hogy a menekültek nem a fogadó országnak, hanem maguknak termelnek, csak ez a fogadó országnak is hasznot hajt (a teljes mértékben meg nem fizetett bér munkán, az adón, az innovációkon, a vállalkozókedven stb. keresztül), ami azonban kevésbé látványos (és sokkal nehezebben becsülhető), mint az I_1 időpontban történő látványosan ellentételezetlen fogyasztás. Márpedig a látható fogyasztás és a láthatatlan termelés paradoxona is a statikus modell hamis igazának fennmaradása irányába hat.

Másfelől, ha a dinamikus és hosszú távú modellt ki akarjuk egészíteni a közvetlen gazdasági hasznosságot meghaladó társadalmi hatások elemzésével is, akkor a dolgunk még nehezebb. Ekkor ugyanis az időtáv meghosszabbodhat (hiszen olykor akár generációkon túlnyúló hatásokat is számításba kell venni), illetve a becslés bizonytalanabbá válik, hiszen alig mérhető és egymással bonyolultan egymásba kapcsolódó tényezőket kell modellünkbe illeszteni, így például feltételezhető, hogy a menekültek megjelenése kihat a lakosság demográfiai magatartására, a nemzettudatra, az idegenekkel kapcsolatos viselkedésre, az elosztási viszonyokra stb. Ezek mind visszahatnak a GDP alakulására, de ennek mikéntjét még a legoptimistább társadalomtudós (még a leginkább modellezhető demográfiai változások esetében is) csak félve merheti megbecsülni.

8. Növeli a előítéletesség növekedésének esélyét az is, hogy bár a menekültek folyamatosan érkeznek, a fogadó ország közvéleményében ez nem folyamatként, hanem egymásra rétegződő statikus modellek sorozataként jelenik meg, mivel a sztereotíp gondolkodás nem alkalmas dinamikus modellálásra. Az egymást követő statikus modellek viszont egymást erősítve hatnak, következésképpen növelik az előítéletesség mértékét.

9. Ha igazam van abban, ahogy a közvélemény menekültekkel kapcsolatos viszonyát jellemzem, akkor azon tétellem alátámasztásához, hogy a mai Magyarországon rövid távon elkerülhetetlen az előítéletesség erősödése, már csak azt kell igaznak elfogadni, hogy a fenti folyamat különösen erősen és nagy tehetetlenségi erővel bír akkor, ha a fogadó ország lakosságának életszínvonala romlik és ha nincs az előítéletesség ellen „védelmet” nyújtó értékrend vagy politika, illetve, hogy a mai Magyarországra mindkét jellemző érvényes.

10. Az életszínvonal romlásának és a menekültekkel szembeni előítéletesség növekedésének az összefüggését mutatja az, hogy azok a társadalmi csoportok hajlamosabbak inkább előítéletességre, akik életszínvonala gyorsan romlik, illetve akik közvetlenül érzik magukat veszélyeztetve a menekültek által.

Az 1990-es adatok azt mutatják, hogy azok tartanak leginkább attól, hogy a menekültek elveszik a hazai lakosoktól a munkahelyeket, akiknek életszínvonala az átlagosnál gyorsabban romlik. Ezt sejteti az 1. táblázat, amely a legmagasabb iskolai

² Ez a fajta bizonytalanság végképp kezelhetetlen a sztereotíp gondolkodás számára, amely egyszerű, egyértelmű és határozott választ képes csak kezelni.

végzettség szerint mutatja be a menekültektől mint munkaerőpiaci versenytársaktól való félelem mértékét.

I. táblázat

Az „Elveszik a magyaroktól a munkahelyeket” kijelentéssel egyetértők aránya a legmagasabb iskolai végzettség szerint (%)

	-5 oszt.	6-7 oszt.	8 oszt.	Szaktanulás	Középiskola	Felsőfok	Minta
Elemzés	44	75	192	212	214	135	872
Nem ért egyet	34,1	46,7	50,0	46,2	57,9	84,4	55,3
Egyetért	65,9	53,3	50,0	53,8	42,1	15,6	44,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

11. A viszonylag magasabb életszínvonalnak a menekültügyi közhangulatra és politikai előítéletesség-csökkentő hatására az erdélyi menekültek első hullámának elemzése alkalmas. Az előítéletesség alacsony szintjét, amely az erdélyi menekültek 1987. évi végi tömeges megjelenése idején mutatkozott, azzal magyarázhatjuk, hogy ez idő tájt egyfelől nem volt még munkanélküliség, továbbá az életszínvonal is csak a már (és még) megszokott ütemben romlott. Az 1989 tavaszi TÁRKI adatfelvétel az erdélyi magyar származású menekültek körében is azt mutatta, hogy minden menekült heteken belül talált magának állást³. Másfelől a kezdeti lelkesültség, a nemzeti érzés felpörgetése, tabuból a legális politikai mezőbe való kerülése, a politikai változások friss szele, valamint az a tény, hogy a menekültek magyar nemzetiségűek, illetve egy elnyomó rendszer áldozatai voltak, a segíteni akarás, a szolidaritásvallás és a nemzeti azonosulás formájában elnyomták (ha volt), illetve késleltették (ha akkor még nem létezett) az előítéletesség elterjedését⁴.

12. A gazdasági helyzet gyorsuló romlása, illetve az előbb említett előítéletesség-ellenes közérzeti elemek gyengülése együttesen okai annak, hogy a kövélemény sztereotíp modelljének megfelelően 1989 után megjelent (ha azt tételezzük fel, hogy addig nem volt), illetve felerősödött (ha azt tételezzük fel, hogy bár láthatatlanul, de létezett menekültellenesség) a menekültekkel szembeni előítéletesség mértéke a magyar társadalomban.

13. A média ezt a folyamatot a következők miatt erősíti – akkor is, ha nem akarja. Ha az „Átkosban” a média színtelen volt, az „Áldottban” (?) ma harsány és sokszínű. Súly a médiában csak a nagy hírértékű eseménynek van. Mármost milyen eseménynek van a menekültekkel kapcsolatban nagy hírértéke? A nagy hír egyik típusa a menekültek nagy száma vagy fenyegető közelsége, illetve szerepe az informális gazdaságban, ennek nemzetköziesítésében (csempészés, embercsempészés stb.), másik típusa az értük tett áldozatok, s a menekültek jótéteményeket meg nem háláló magatartása.

³ Az első menekült hullámról l. Sik Endre: Erdélyi menekültek Magyarországon. Társadalmi Róport 1990. Szerk.: Andorka-Kolosi-Vukovich TÁRKI, 516-533. 1990.

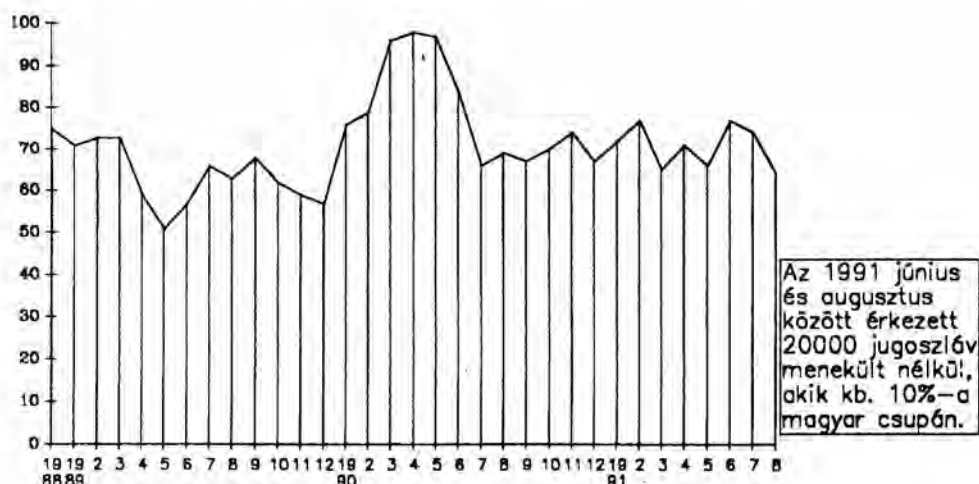
⁴ Részletesen l. Sik Endre: Az erdélyi menekültekkel foglalkozó szociális intézményrendszerről. Mozgó Világ 12. sz. 32-45. [1989] és Sik Endre: Az Érdektelenség és a Komorodás Kora. Beszélő, Új folyam 10. sz. 8-9. [1991].

Ezek a hírek nem hazudnak, de legalábbis az igazság sok elemét tartalmazzák. Ugyanakkor lássuk be, hogy ezek a hírek növelik a közvélemény veszélyérzetét a menekültekkel szemben, vagyis az előítéletesség mértékét.

14. Mármost ami a jövőt illeti, mivel a sztereotíp gondolkodás fent leírt input-output modellje „örök”, továbbá mivel sem a gazdasági helyzet javulása, sem a közhangulat gyökeres megváltozása (lásd a hírhedt Gallup-jelentést) nem várható rövid távon, így fel kell tételeznem, hogy a menekültekkel szembeni előítéletesség is nőni fog.

Annál is inkább, mert mint az az 1. és 2. ábrából kitűnik, az 1990. évi adatfelvétel óta megnőtt a menekültek száma és közöttük a nem magyar menekültek aránya⁵.

2. ábra A magyarok aránya a menekültek között (1988 január — 1991 augusztus) (%)

Mi több, 1991-ben mind a menekültek, mind a vendégmunkások (tartózkodási vagy munkavállalási engedélyért folyamodók) száma, mind az illegális munkavállalás mértéke gyors ütemben nőtt⁶. Márpedig a sztereotíp gondolkodás számára nem léteznek az előbbi „finom” kategóriák. Ami számítt, az a gazdasági helyzet romlásának és az „idegenek” szaporodásának ténye, és e kettő egyidejűsége.

⁵ Az, hogy a magyar származásúakhoz képest a nem magyar származású menekültekkel szembeni előítéletesség erősebb, következik az 1990. évi adatfelvétel olyan adataiból, miszerint a magyar közvélemény fele csak magyarokat menekülteket engedne be Magyarországra. (L. Závecz Tibor cikkét a Mozgó Világ 1991. novemberi számában.)

⁶ Az 1991. novemberi adatok szerint november 20-ig 44 860 menekült érkezett Magyarországra (kétszer annyi, mint 1990-ben) és a magyar származásúak aránya 31 % csupán a előző évi 83 %-kal szemben. A június 30-ig kiadott munkavállalási engedélyek száma is a előző évi rekord megismétlését ígéri (26 364 az előző évi 48 751-hez képest), a letelepedési engedélyért folyamodók száma pedig szeptemberben már meghaladta a előző évi értéket (23 968 a 17 129-el szemben).

Ami a média szerepét illeti, ebben sem várok változást. S mivel megrögzött híve vagyok a média szabadságának, nem mondhatom, hogy ne jelenjenek meg menekültekkel kapcsolatos hírek, illetve hogy jelenjenek meg olyan hírek is, amelyek nem ezeket az aspektusait emelik ki a menekültügynek. Az előbbi ugyanis cenzúrázást, az utóbbi pedig manipulálást jelentene. Amennyiben azonban a mai témák maradnak uralkodók a menekültüggyel foglalkozó médiában, úgy a hatás is változatlan marad – s a menekültellenesség tovább nő Magyarországon.

Összefoglalás: A menekültekkel szembeni előítéletesség mértéke nő. Ennek oka az, hogy a mindennapi gondolkodás sztereotíp input-output modelljének részgazságán alapuló közvélemény a romló gazdasági viszonyok, továbbá az előítéletességet gátló közhangulat és politika hiánya miatt fokozódó mértékben válik menekültellenessé.

Erdélyi menekült nők Magyarországon 1989-ben

A nők migrációját, gazdasági vagy politikai menekültté válását a szakirodalomban általában a férfiakétól eltérőnek írják le. Gyakori, hogy a férfiak hagyják el először hazájukat, akár mint munkavállalók, akár mint legálisan vagy illegálisan menekülők, majd a nők (feleségek) követik őket. Ilyenkor a férfiak vállalják egyedül a beilleszkedés első szakaszának nehézségeit. A nők kissé passzív szerepet betöltve az otthoni „hátszínre” teremtik meg, majd egy idő után követik a férfiakat. Úgy vélem azonban, hogy az Erdélyből Magyarországra menekült nők esete eltér ettől a sémától, hiszen a menekülésben ugyanolyan aktív szerepet játszottak, mint a férfiak. Szociológiai ismervekkel leírható jellemzőik, menekülésük körülményei és beilleszkedésük sok ponton eltér a férfiakétól, de sok ponton azzal teljesen megegyező. Vegyük hát sorra, mik a női jellegzetességek ebben a mintában!

I. A vizsgálat és a minta

A vizsgálatra a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok ügyeivel foglalkozó állami tárcaközi bizottság megbízásából került sor 1989 márciusában. A kutatás lebonyolítását a TÁRKI végezte. A vizsgálat a Romániából menekült magyar nemzetiségű román állampolgárok körére terjedt ki. A vizsgálat célja a menekülés hátterének, körülményeinek, a menekültek társadalmi jellemzőinek és beilleszkedésének alaposabb megismerése volt. A hatóságok által rendelkezésre bocsátott kb. 10 000 fős címlistából a kutatók egy 1000–2000 fős mintát akartak venni. Ez igen nehéznek bizonyult, mivel a megadott címek nagy része már megváltozott, a megkérdezendők már nem laktak ott. Végül a minta nagysága 1367 fős lett, ebből 557 fő (azaz 40,7 %) volt nő.

II. A menekültek szociológiai jellemzői

Az egész minta életkora fiatal, 31 év, ezen belül a férfiak átlagéletkora kissé alacsonyabb, a nők pedig kissé magasabb. A menekült férfiak és nők átlagéletkora összefüggésben áll családi állapotukkal is, hiszen míg a férfiak 45,4 %-a nőtlen, addig a nőknek csak 37,3 %-a hajadon. A házasság aránya kb. egyforma, de a nők körében lényegesen magasabb az elváltak és az özvegyek aránya.

Az iskolai végzettség szempontjából igen hasonló a nők és férfiak megoszlása. A 31–40 évesek a legmagasabb iskolázottságúak, többségük közép-, illetve felsőfokú végzettségű (52 % + 13 %). A 21–30 évesekre a középfokú végzettség a jellemző (65 %). A 20 év alattiak és a 40 év fölöttiek leginkább alacsony fokú végzettségűek.

Eredeti foglalkozás szerint a férfiak 71 %-a, a nők fele szakmunkás volt. A nők 20 %-a nem dolgozott Erdélyben, ami a minta alacsony átlagéletkora miatt magas aránynak tekinthető. Ennek oka nem igazán magyarázható, főleg azért, mert a nők nagyobb része (77 %-a) városi lakos volt. (A városiak aránya a férfiaknál csak 68,7 %-ot ért el.)

III. A menekülés

A szociológia jellemzők után térjünk rá a menekülés konkrét körülményeire, illetve a menekülés személyes hátterére! A megkérdezettek 2/3-a útlevelel, a másik 1/3-ad része útlevelel nélkül, illegálisan érkezett az országba. A férfiak 37,3 %-ára, a nők 20,8 %-ára jellemző az illegális határátlépés. Az illegális menekülők többsége alacsony iskolai végzettségű, fiatal, az országhatár közelében élő férfi (az illegális menekülők 72 %-a). Ők többnyire egyedülálló, független emberek, akik barátaikkal csoportosan érkeztek. Az illegálisan menekülő családok férfiak körében gyakori, hogy családjukat hátrahagyva egyedül jönnek. Ez a menekülési mód a nőknél ritka. A kisebb számú illegálisan érkező nő kétféle típusba sorolható: vagy családjukkal és gyerekükkel jönnek, vagy olyan önálló fiatalok, akiknek még nincs családjuk és gyerekük.

Az Erdélyből való elmenekülést a férfiak 46,7 %-a, a nők 59,3 %-a a családjával közösen határozta el. A nők vélhetőleg nagyobb arányban érkeztek azokkal a családtagjaikkal, akik egyáltalán át akartak telepedni Magyarországra, mivel az otthon maradt családtagjaik közül kevesebb szándékozik Magyarországra jönni, mint a férfiak otthon maradt családtagjai közül.

Arra kérdésre, hogy konkrétan kivel menekült, egyforma arányban (41 %) választák a férfiak és nők, hogy egyedül. A továbbiakban azonban jelentős eltérések vannak a férfiak és nők között, hiszen a nők 43 %-a közvetlen vagy távolabbi családtagjaival érkezett (ez az arány a férfiaknál 30 %). A nőknek viszont csak 11 %-a jött barátokkal, míg a férfiak esetében ez az arány eléri a 26 %-ot. A férfiak 17 %-a hozta magával a gyermekét, 21 %-a otthon hagyta, 63 %-ának nem is volt gyereke. A nők 28 %-a hozta, 17 %-a otthon hagyta gyermekét, 55 %-ának pedig nem volt gyereke.

Érdekes, hogy a nők a férfiaknál kisebb arányban tettek előkészületeket hazájuk elhagyására. 56 %-uk nem számol be semmilyen előkészületről, míg ez az arány a férfiaknál 50,7 %. Anyagi előkészületet egyforma arányban (11 %) tettek, a családdal kapcsolatban inkább a nők, a munkahellyel kapcsolatban és pszichikailag inkább a férfiak készültek. Megnyilvánul ez a különbség abban is, hogy a szakképzettséget bizonyító papírjait a férfiak 64,5 %-a, a nőknek csak 35,5 %-a hozta magával.

Arra, hogy a nőknek ilyen alacsony aránya hozta magával dokumentumait, nehéz magyarázatot találni. Noha a nőkre nagyobb arányban jellemző, hogy már csak Magyarországon döntötték el, hogy itt maradnak (20,8 % a férfiak 11,9 %-ával szemben), de többségük mégiscsak otthon határozta ezt el. Talán jobban féltek attól, hogy a határon való (akár legális, akár illegális) átjutásnál „lebuknak”, ha megtalálják náluk bizonyítványaikat.

Az Erdélyből való elmenekülés konkrét okainak kutatása kikerülhetetlen, de nem különösebben hálás téma. Nem mintha a megkérdezettek tudatosan eltorzították volna a valóságot, de ennek a sorsdöntő elhatározásnak oka sokszor maguknak a menekülteknek

sem világos. A felmérés idején gyakran lehetett arról is hallani, hogy visszatoloncolják azokat az illegális határátlépőket, akik kifejezetten gazdasági menekültnek tekinthetők. Ezzel is magyarázható, hogy milyen csekély mértékű az ezt felvállalók aránya. Nyilvánvaló, hogy a menekülés okainak mélyebb feltárása egy intenzívebb technikát használó vizsgálatban eredményesebb lehet. Ezzel együtt érdemes szemügyre vennünk a különböző menekülési motívumokat említők arányát (1. táblázat).

1. táblázat
Menekülési motívumok

Menekülési motívumok	Férfiak, %	Nők, %
Diszkrimináció a magyar nemzetiségűekkel szemben	42,8	39,0
A romániai helyzettel kapcsolatos okok (anyagi, politikai stb.)	23,7	19,2
Magánokok (családegyesítés, házasság, gyógykezelés stb.)	8,1	11,4
Letelepedési lehetőség	1,6	1,5
Anyagi jellegű elvárások	0,7	0,7
Nem anyagi jellegű elvárások	9,7	12,3
Nem mond semmilyen okot	10,3	13,7
Egyéb okok	3,1	2,2

Mindezek alapján a menekültek (mind a férfiak, mind a nők) a következő fő típusokba sorolhatók:

1. Fiatal, nem házas emberek, az átlagnál alacsonyabb iskolai végzettséggel, általában barátaikkal együtt csoportosan, illegálisan érkeztek.

2. Olyan családos emberek, akik családjukkal, gyerekükkel együtt illegálisan érkeztek, általában alapfokú iskolai végzettségűek.

3. Családos emberek alap- vagy középfokú iskolai végzettséggel, akik legálisan, családjukkal együtt érkeztek.

4. Elvált, özvegy, a minta átlagánál idősebb emberek (elsősorban nők), akik legálisan érkeztek.

5. Olyan fiatalok, akik alap- vagy középfokú iskolai végzettségűek, és legálisan érkeztek.

6. Legálisan érkezett magasan kvalifikált emberek, akik különféle családi állapotúak.

Az egyes típusokba tartozó férfiak és nők arányát a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat
Az egyes típusokba tartozó férfiak és nők aránya

Típus	Férfiak, %	Nők, %
1. Egyedülálló illegális	20,5	6,6
2. Családos illegális	12,7	11,1
3. Családos legális	30,3	35,5
4. Elvált, özvegy legális	3,3	10,4
5. Egyedülálló legális	22,5	27,6
6. Magasan kvalifikáltak	11,0	8,8

A táblázatból is látható, hogy a menekült férfiak és nők igen eltérően oszlanak meg a különböző típusok között. Az egyedülálló nők inkább legálisan, útlevelel vágtak neki a határnak, igen kevés közülük a férfiakra oly jellemző illegálisan, barátaival együtt érkező, a határ közelében lakó fiatal.

Jellemzőbb a családjával együtt érkező nő, illetve az elváltként, özvegyként függetlenné lett nő. Ha a nőknek volt otthon családjuk, kisebb arányban hagyták otthon őket, mint a férfiak. Úgy tűnik, ha a férjük otthon maradt, akkor a házastársi kapcsolat valójában már nem funkcionált. Kevésbé található meg az a női menekült típus, aki férje után jött volna. Ennek oka lehet a menekülthullám megindulásától eltelt idő rövidsége, a hivatalos családjegyesítés lehetetlensége és az, hogy a felmérés időszakában még fennállt a diktatúra, ahol a már emigrált emberek családtagjai a gyanakvás középpontjában álltak.

IV. A beilleszkedés sikeressége

A menekültek Magyarországra való beilleszkedésének sikerességét csak bizonyos korlátok között vizsgálhatjuk meg. Hiszen míg szociális háttérükről, vagy a menekülés kiváltó okairól és körülményeiről gyűjtött információk életútjuk egy-egy lezárt szakaszára vonatkoznak, a beilleszkedés folyamata a felmérés időpontjában éppen csak elkezdődött. A menekülés és a vizsgálat között igen rövid idő telt csak el, ami a sikeres beilleszkedésnek gátat szab. Ugyanakkor – mint a bevezetésben utaltam rá – Magyarország gazdasági, politikai helyzete, a lakosság pozitív attitűdjei a gyors beilleszkedést segítették elő. Meggyőződésem, hogy egy hasonló vizsgálat ma a beilleszkedést kevésbé sikeresnek mutathatná be.

További komoly probléma, hogy min mérjük a beilleszkedés sikerét, hiszen ez is többtényezős, mint a *life-course* fordulatok mindegyike. Az adatok elemzése során a következő területeket vettem szemügyre sikeresség szempontjából.

A) A munka

A megkérdezettek lényegében teljes számban elhelyezkedtek, találtak munkát magunknak Magyarországon. (Ez azért is figyelemre méltó, mert mint korábban említettem, a nők közül minden ötödik háztartásbeli volt Romániában. Tehát Magyarországra érkezve ők is el tudtak, akartak helyezkedni.) A munka területén tehát azt tekintettem sikeresnek, aki eredeti (Erdélyben folytatott) foglalkozásához képest Magyarországon immobil, illetve felfelé mobil volt. Másképpen fogalmazva, azok kerültek ide, akik képzettségüket figyelembe véve jobb vagy ugyanolyan munkaerőpiaci helyzetet értek el, mint eredetileg volt nekik.

Figyelemre méltó, hogy a nők negyede felfelé mobil eredeti foglalkozásához képest, noha – mint az előzőekben jeleztem – igen kevesen hozták magukkal szakképzettségüket igazoló papírjaikat (3. táblázat). Ez a jelenség több tényezőtől is fakadhat, melyekre itt csak utalni lehet. Az Erdélyből menekült nők a férfiaknál előnyösebb helyzetben voltak a magyarországi munkaerőpiacon. Ezt megerősíteni látszik az a – más forrásból szár-

mázó – információ, hogy ma, 1991 végén is olyan vállalkozások indulnak vidéken, melyek elsősorban nőket tudnak foglalkoztatni. Másik lehetséges ok az, hogy az Erdélyi gazdasági struktúra a 80-as évek végén eltért a magyar gazdaság struktúrájától. A szocialista gazdaságnak néhány évvel, évtizeddel régebbi szakaszában volt, amelyik a nehéziparra és elsősorban a szakmunkás férfi munkaerőre támaszkodott. Elképzelhető az is, hogy a magyarokkal szembeni munkahelyi diszkrimináció jobban sújtotta Romániában a nőket, mint a férfiakat.

3. táblázat
Foglalkozási mobilitás a férfiak és nők körében

Foglalkozási mobilitás	Férfiak, %	Nők, %
Nem dolgozott Romániában	9,0	21,5
Immobil	64,2	40,9
Felfelé mobil	19,0	24,1
Lefelé mobil	7,8	13,5

A munka területén elért sikerességnél még figyelembe vettem azt is, hogy hány munkahelye volt az illetőnek. Mivel a Magyarországon töltött idő a vizsgálatba bevon-
tak jelentős részénél 1 év alatt volt és általában nem azonnal helyezkedtek el, az egynél
több munkahelyet a speciális körülményekre való tekintettel sikertelenségnek tekintet-
tem. (Ebből a szempontból a férfiak 68,3 %-a, a nők 72,4 %-a volt sikeres.)

B) A lakás

Magyarországon a lakáshoz jutás nehézsége volt az a szociális probléma, amivel
kevés kivétellel mindenki szembekerült életében. Az önálló otthon a fiatalok számára
leggyakrabban több évig tartó szülőkkel való együttlakást, albérltet, saját kezű
építkezést jelentett. Ezért igen lényeges szempont volt a menekültek sikeres vagy si-
kertelen beilleszkedése szempontjából, hogy milyen lakásban laktak a felvétel idején. Itt
nem komfortosságra gondolok, hiszen egy vállalati munkásszálló, ahol 4–8 idegen lakik
egy szobában, az egyik legkomfortosabb lakásfajta, de a *privacy*-ra a minimális
lehetőség sincs meg. Ezért annak lakáshelyzetét tekintettem sikeresnek, aki önálló
lakásban/házban, új partnere lakásában, illetve munkahelye által bérelt lakásban, a mun-
kahelyhez tartozó szolgálati lakásban lakik. Látható, hogy a legfőbb szempont volt a
menekült és családja számára elérhető *privacy* mennyisége. Ilyen szempontból a férfiak
23,6 %-a, a nők 25,9 %-a tekinthető sikeresnek.

C) A partnerkapcsolat

Partnerkapcsolat szempontjából azt tekintettem sikeresnek, aki vagy eredeti ház-
társával él együtt, vagy már itt Magyarországon sikerült új, stabil partnerkapcsolatra
akadnia. Ez a szempont azt feltételezi, hogy a *life-course* váltás során rendkívül fontos

az a fajta érzelmi támogatás, amit egy stabil partnerkapcsolat nyújtani tud a menekülést átélő emberek számára. Ebből a szempontból a férfiak 58,8 %-a, a nők 68,9 %-a tekinthető sikeresnek. Ez egyrészt azt jelzi, hogy a nők a férfiaknál nagyobb arányban érkeztek (és maradtak együtt) eredeti házastársukkal, másrészt, hogy a menekült nők esélyei a házassági (és a partner-) piacon jobbak, mint a menekült férfiaké.

D) *Lelki egészség*

A kérdőív tartalmazott egy neurózis mérésére kidolgozott állítássort, s ezek alapján végeztem el a lelki egészség sikerességének megállapítását. A megszokott feldolgozási módtól eltérően itt azokat, akik a kérdések több, mint felét nem vallották magukra jellemzőnek, sikeresnek tekintettem. Ilyen alapon a férfiak 75,8 %-a, a nők 44,2 %-a tekinthető sikeresnek. Ez a jelentős eltérés a nemek között utalhat arra, hogy a nők valóban érzékenyebb idegrendszerrel éltek át a menekülés és a beilleszkedés folyamatát. Erre utal az is, hogy a férfiak a nőknél nagyobb arányban jelezték, hogy indulásuk előtt lelkileg „rákészültek” a menekülésre. Ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk arról a tényről sem, hogy a társadalom a férfiaknak elég határozottan „előírja”, hogy lelki problémáikat ne tárják a nyilvánosság elé.

Ezek után vegyük sorra, hogy az egyes területeken az előzőekben vázolt különböző menekülttípusok mennyire tekinthetők sikeresnek!

A) *A munka*

4. táblázat
A foglalkozási mobilitás típusonként

Típus	Férfiak		Nők	
	Immobil	Mobil felfelé	Immobil	Mobil felfelé
1. Illegális, egyedülálló	59	17	35	24
2. Illegális házas	67	21	26	19
3. Legális házas	68	20	44	25
4. Legális elvált	59	22	48	28
5. Legális egyedülálló	62	18	40	21
6. Magasan kvalifikáltak	66	18	47	31

Mint a 4. táblázatból látható, a férfiak elsősorban eredeti foglalkozásuknak megfelelő szintű elhelyezkedésük miatt tekinthetők a munka területén sikeres beilleszkedésűnek, a felfelé mobilitás kevésbé jellemző rájuk, mint a nőkre. Az 1. típust leszámítva mindenütt a férfiak beilleszkedése volt sikeresebb. A férfiak és nők közti különbség e téren különösen a 2. típus esetében számottevő. Mind a legalacsonyabb, mind a legmagasabb iskolai végzettségű csoportoknál (1. és 6.) jellemző, hogy a nők eredeti foglalkozásukhoz képest nagyobb arányban voltak felfelé mobilak.

5. táblázat
A munkahelyek száma típusonként

Típus	Férfiak, %	Nők, %
1. Illegális, egyedülálló	63	70
2. Illegális házaspár	75	76
3. Legális házaspár	69	74
4. Legális elvált	74	76
5. Legális egyedülálló	68	68
6. Magasan kvalifikáltak	69	76

A férfiak a nőknél nagyobb arányban váltogatták munkahelyüket a menekülés óta (5. táblázat). A nők minden típusban viszonylag egységes képet mutatnak e téren, az egyedülállók azok, akik a többiekénél kevésbé maradtak meg az első munkahelyükön. Ha az előző táblázatra gondolunk, megállapíthatjuk, hogy a 1. típusba tartozó nők viszonylag magas arányban voltak mobilak felfelé, ugyanakkor kevés munkahelyük volt, tehát rögtön elég jó pozíciót találtak a munkaerőpiacon. Aki többször váltogatta munkahelyét, nem talált nagyobb eséllyel magasabb szintű állást. A férfiak esetében érdekes összefüggés mutatható ki, amennyiben a több munkahely elsősorban a lefelé mobilitással kapcsolódik össze.

B) A lakás

6. táblázat
Sikeresség a lakáshelyzet alapján típusonként

Típus	Férfiak, %	Nők, %
1. Illegális, egyedülálló	20	19
2. Illegális házaspár	35	36
3. Legális házaspár	25	32
4. Legális elvált	30	21
5. Legális egyedülálló	13	17
6. Magasan kvalifikáltak	34	31

Látható, hogy lakáshelyzet szempontjából a menekültek „adaptálódása” a magyar helyzethez tökéletes volt, amennyiben az egyedülállók a házaspároknál lényegesen rosszabb lehetőségeket kapnak az önálló lakás megszerzésére (6. táblázat). Mind a férfiaknál, mind a nőknél két csoport tagjai azok, akik a többiekénél nagyobb eséllyel jutottak önálló lakáshoz. Az egyik az illegálisan családotól érkezők, akik rurális családi háttérrel és viszonylag alacsony iskolai végzettséggel elvállalták, hogy általában komfort nélküli, de mégis önálló falusi házakba költözzenek. A másik a magasan kvalifikáltak csoportja, akik magas képzettségükkel fogva a többiekénél nagyobb eséllyel jutottak szolgálati lakáshoz, vagy rendelkeztek elég pénzzel a lakásvásárláshoz. A lakáshelyzet talán a leggyorsabban változó eleme a menekültek beilleszkedésének, hiszen akik

valamilyen átmeneti vagy menekült szálláson tartózkodtak a felmérés idején, nagy eséllyel máshol laknak azóta. Ezért ez csak egy pillanatfelvételnak tekinthető.

C) Partnerkapcsolat

7. táblázat
Sikeresség a partnerkapcsolat alapján típusonként

Típus	Férfiak, %	Nők, %
1. Illegális, egyedülálló	48	76
2. Illegális házas	73	90
3. Legális házas	68	82
4. Legális elvált	56	36
5. Legális egyedülálló	50	60
6. Magasan kvalifikáltak	57	53

Ebben a kérdéskörben a nők a 4. és a 6. típust leszámítva előnyösebb helyzetben vannak, mint a férfiak (7. táblázat). Az elvált, illetve özvegy férfiak helyzete a partnerkapcsolatok terén kedvezőbb, mint az ugyanilyen családi állapotú nőké, de elmarad a házasokétól. Érdekes, hogy az egyedülálló férfiak akár legálisan, akár illegálisan érkeztek, egyforma helyzetben vannak, ugyanakkor az illegálisan érkezett egyedülálló nők a legálisan érkezettekénél nagyobb arányban találtak partnert maguknak. Különbőség mutatkozik a családosan érkező férfiak és nők között is. A nők a férfiaknál lényegesen nagyobb arányban maradtak együtt házastársukkal (akivel menekültek), illetve találtak új partnert. Ezen belül az illegálisan érkezettek nagyobb arányban maradtak együtt, mint a legálisan érkezők.

D) Lelki egészség

8. táblázat
Sikeresség a lelki egészség alapján típusonként

Típus	Férfiak, %	Nők, %
1. Illegális, egyedülálló	77	60
2. Illegális házas	76	42
3. Legális házas	75	44
4. Legális elvált	74	36
5. Legális egyedülálló	74	42
6. Magasan kvalifikáltak	81	55

Figyelemre méltó, hogy a férfiak mennyire egységesek a lelki egészség szempontjából (8. táblázat). Ugyanakkor a női típusok között lényeges különbségek találhatók.

Legkiegyensúlyozottabbak az illegálisan érkező egyedülálló nők, legneurotikusabbak az elváltak, özvegyek. Ez az eltérés összefügghet az életkorral is, hiszen az 1. típus tagjai a legfiatalabbak, akiknek legkönnyebben mehet az alkalmazkodás, a 4. típus tagjai pedig a legidősebbek a mintában, akik partnerkapcsolataikat sem tudták még a felmérés idejére rendezni.

Ehhez a témakörhöz kapcsolódik az a kérdés, hogy a megkérdezettek milyen mértékűnek érzik önbizalmukat. Az átlag a férfiak esetében 7,75, a nők esetében 6,94 (9. táblázat). (A változó maximális értéke 10 volt.)

9. táblázat
Az egyes típusok önbizalmának átlaga

Típus	Férfiak, %	Nők, %
1. Illegális, egyedülálló	7,70	7,38
2. Illegális házaspár	8,27	7,08
3. Legális házaspár	7,85	6,98
4. Legális elvált	7,92	6,92
5. Legális egyedülálló	7,41	6,71
6. Magasan kvalifikáltak	7,75	7,08

A férfiak közül a legmagasabb önbizalommal a 2. típus, az illegálisan érkezett házaspár rendelkezik. Feltűnő, hogy a nők esetében éppen ez a típus az, amelyiknek a legalacsonyabb az önbizalma. Hasonló jelenség figyelhető meg a lelki egészség területén is. Úgy tűnik, hogy az illegálisan családotól érkezett nők az egyik olyan csoport, akiknek a beilleszkedés a felvétel idején még legkevésbé sikerült. Munkahelyük nem különösebben magas szintű, s bár legnagyobb arányban van stabil partnerük és rendelkeznek önálló lakással, elvárásaik nem teljesültek teljes mértékben. Valószínűleg ők alkudtak meg a legnagyobb számban helyzetükkel. Ugyanakkor ennek a típusnak a férfi tagjai éppenséggel az egyik legelégedettebb, a legjobban beilleszkedő csoportot képezik.

V. Néhány szó a menekültek jövőjéről

Mint a bevezetőben kifejtettem, az empirikus felvétel idején a Romániából érkezett magyar menekülteket egyértelmű rokonszenv és segítőkészség kísérte. A meneküléssel, az áttelepüléssel óhatatlanul együttjáró *life-course* váltást viszonylag zökkenőmentesen élhették át. Így is vannak olyan csoportok, akik számára életüknek ez a fordulópontja nehezen feldolgozható. Alapvetően mégis azt állíthatjuk, hogy a megkérdezettek többsége optimistán látja saját jövőjét. Nemi és egyéb különbségek nélkül szinte teljes számban bíznak benne, hogy anyagi helyzetük 5 év múlva a mainál jobb lesz. Legtöbbször határozott terveket szőnek lakásszerzési lehetőségeik, magánéletük, továbbtanulásuk terén. Terveik megvalósításában többé-kevésbé bíznak saját erejükben, tehetségükben. Legerősebb ez az érzés a továbbtanulással kapcsolatban. 1-től 5-ig terjedhet annak erőssége, hogy valaki milyen mértékben tartja a cél megvalósulását saját magától füg-

gőnek. A nők átlaga 3,84, a férfiaké pedig 4,09 volt. Ez tehát azt jelenti, hogy bár mindkét nem erősen bízik magában, a férfiakban ez a meggyőződés erősebb, mint a nőkben. Magánéletük alakításával kapcsolatban igen egyforma átlagok jöttek ki, azaz a férfiak átlaga 2,58, a nőké pedig 2,54 volt. A lakáshelyzet megítélésével kapcsolatban már lényegesen pesszimistábbak mind a nők, mind a férfiak. A nők átlaga 2,06, a férfiaké pedig 2,57 volt. Tehát ezen a téren is a férfiak bizonyultak optimistábbaknak.

A felvétel óta eltelt 2 és fél-3 évben bizonyára sokat változott a megkérdezettek helyzete. Ma már ők segíthetik az újonnan érkezett Erdélyi menekülteket. Helyzetük, sorsuk további alakulását egy későbbi követéses vizsgálat írhatná le megfelelően.

Magyarországon tartózkodási engedélyt kérők összetételének alakulása az elmúlt évtizedekben és a folyamat demográfiai következményei

Az országhatárokat átlépő népességmozgásokat összefoglalóan *nemzetközi vándorlás* címszó alatt emlegetjük. A népességmozgásoknak még a regisztrálásra kerülő része is különböző fogalmakkal, intézkedésekkel és jogcím szerinti tartózkodással definiálja az érkezőket. A használt fogalmak időben és országoként rendkívül különbözőek, így az összehasonlítás céljából végzett értelmezésük nehézkes.

Munkánk szempontjából a fogalmak kérdése azért volt meghatározó, mert a Belügyminisztérium által rendelkezésre bocsátott adattár tartalmazza azokat a személyeket is, akik egy éven túl, az esetek egy részében meghatározott ideig, hivatásgyakorlás céljából tartózkodnak Magyarországon mint diákok, diplomaták, követségi alkalmazottak stb. Vizsgálatunk szempontjából ezért a felhasznált almintába azokat válogattuk ki, akik letelepedési céllal kértek tartózkodási engedélyt.

A rendelkezésünkre álló adatbázis azoknak a személyeknek az adatait tartalmazza, akik 1980. január 1. és 1990. december 31. között a BM Idegenrendészeti Hatóságától tartózkodási engedélyt kértek.

I. A népességmozgások demográfiai következményei

Az adatbázis 108 706 fő tartózkodási engedélyt kérő jellemzőit tartalmazza. Közülük leválasztottuk azokat, akik a letelepedési engedélyt megszerezték 1980 előtt, a számuk mintegy 45 000 fő (1. táblázat).

Az így megmaradó 63 564 főt tekintettük a teljes mintának, amit két meghatározó alnépességre bontottunk. Azokra a személyekre, akik 1980–90 között bevándorlóként érkeztek és azokra, akik – főleg 1988 óta – menekültként érkeztek. A szétválasztásra (2. táblázat) azért volt szükség, mert 1988 után új típusú népességmozgások váltak valóra, ami a résztvevők eltérő összetételében is megnyilvánul (3. táblázat).

A bevándorlóként érkezettek átlagéletkora, nemenkénti aránya, foglalkozási és iskolai végzettsége különbözött a menekültékétől (4. táblázat).

Megállapítható, hogy a bevándorlók átlagéletkora alacsonyabb a magyar lakosságénál. Az országon belüli letelepedésük egyenletes, mind végzettségi, mind a foglalkozás szerinti összetételük kedvező. A bevándorlókéhoz viszonyítva a menekülték

összetétele több szélsőséget mutat. A menekültként érkezők lényegesen fiatalabbak. A menekültként érkezők a fővárost vagy a könnyebb letelepedést ígérő, az otthonukhoz közelebbi dél-alföldi térséget preferálják.

Az ideérkezők az 1980–90 közötti időszakban határozott nem és kor szerinti különbséget mutattak. A teljes minta férfi–nő aránya 49,4 % és 50,6 % volt, a bevándorlóké 46,4–53,6 % és a menekülteké 68,7–31,3 %, ami a hazai népességhez képest (48,1 % és 51,9 %) alapos eltérést mutat. Az arány részben arra utal, hogy a vándorlásban a családfőt követte a család többi tagja, részben a formális ideházasodások mérséklődtek a más lehetőségek feltárulásával egyidejűleg. Ugyanakkor a menekültek esetében, a kockázatos útra többségében a 20–25 éves férfiak vállalkoztak.

1. táblázat

Az 1990. év végéig tartózkodási engedély kérők száma

A belépés éve	Fő	Összesen, %	1980–90 között, %
1980 előtt	45107	41,5	–
1980	1328	1,2	2,1
1981	1254	1,2	2,0
1982	1469	1,4	2,3
1983	1607	1,5	2,5
1984	2227	2,0	3,5
1985	2128	2,0	3,3
1986	2509	2,3	3,9
1987	2968	2,7	4,7
1988	18465	17,0	29,0
1989	23411	21,5	36,8
1990	6233	5,7	9,8
Összesen	108706	100,0	100,0

2. táblázat

A bevándorlók és a menekültek számának alakulása 1980–90 között

Év	Bevándorló		Menekült	
	Fő	%	Fő	%
1980	1326	3,4		
1981	1254	3,3		
1982	1467	3,8		
1983	1606	4,2	1	0,0
1984	2221	5,8	1	0,0
1985	2122	5,5	1	0,0
1986	2505	6,5	1	0,0
1987	2835	7,4	126	0,5
1988	12652	32,9	5803	23,1
1989	8176	21,3	15234	60,7
1990	2290	6,0	3943	15,7
Összesen	38454	100,0	25110	100,0

A korcsoporti eloszlásoknak az az általános jellemzője, hogy a fiatalabb korosztályok határozzák el magukat a vándorlásra. Mindkét nemnél a 20–40 évesek aránya a magas, ami demográfiai szempontból hatással van a termékenységre, a házassági piacra, a munkaerőpiac forrásoldalára.

3. táblázat

A tartózkodási engedélyt kérők számának megoszlása a kérelem célja szerint (1991. I. I. állapot)

A kérelem célja	Összesen	%	1980–90	%
Magáncélú egy éven túli itt-tartózkodó	921	0,8	816	1,3
Letelepedés céljából kiadott tartózkodási engedély	7537	6,9	7365	11,6
Letelepedett	44424	40,9	25087	39,5
Letelepedés céljából vízumkérelmet nyújtott be	16360	15,0	333	0,5
Bevándorlást kért a külképviseleten	4765	4,4	137	0,2
Bevándorlást kért a Magyar Köztársaságban	6620	6,1	2260	3,6
Bevándorlása folyamatban	2899	2,7	2456	3,9
Ideiglenes tartózkodási engedélyt kapott	19207	17,7	19148	30,1
Menekültstátust kért	823	0,8	815	1,3
Menekültként elismert	1915	1,8	1914	3,0
Menekült eljárás	406	0,4	406	0,6
Menekültjog helyett m.o.-i tartózkodást kért	2240	2,1	2238	3,5
Harmadik országtól kéri	510	0,5	510	0,8
Menekült jogállás	79	0,1	79	0,1
Összesen	108706	100,0	63564	100,0

4. táblázat

Alapvető szociodemográfiai sajátosságok a teljes mintában és az almintákban

Sajátosságok	Teljes minta	Bevándorló	Menekült
1000 férfira jutó nő	811,7	1155,0	456,4
Átlagéletkor a teljes időszakra	31,8	33,9	29,3
Tartózkodási hely funkció szerint Budapesten	32,9	23,6	47,1
Urbánus térségben	35,0	36,7	32,3
Rurális térségben	32,1	39,5	20,6
Tartózkodási hely régiók szerint			
Központi körzet	43,4	36,0	54,8
Dunántúl	15,9	22,8	5,4
Szellemiek aránya	30,6	44,1	15,0
Felsőfokú végzettségűek aránya	14,0	20,5	6,2
Romániából érkezettek aránya	77,3	63,0	99,3
Szellemi foglalkozásúak átlagéletkora	34,6	35,3	32,3
Eltartottak aránya az érkezők között	27,0	35,3	14,3

II. A koréves összetétel és demográfiai hatása

A hozzánk letelepedési céllal érkezők koréves összetétele részben abból a szempontból érdekes, hogy a helybeni népességhez adva, feltételezve az autochton népességgel azonos termékenységi magatartási és halandósági viszonyait, igazolhatjuk a főbb demográfiai következményeket. A koréves összetétel alakulása a bevándorlóknál közelít a szimmetrikus formához, és tükrözi, hogy a térbeli mobilitásra döntően a fiatal felnőtt kor határán lévők vállalkoznak.

Az önálló döntéssel bíró 14 év alattiak nemenkénti eltérést nem mutatnak. A férfiaknál vagy a hadkötelezettségi kor, vagy a családépítés 30 éves kor utáni fázisa mutat csúcsot. Ezek a születési kohorszok a magyarországi 70-es évekbeli nagyobb létszámú évjáratokhoz kapcsolhatók, így azok egyenetlen korösszetételét tovább fokozzák. A nők születéskor várható hosszabb élettartama tükröződik vissza a korfának abban a részében, ahol a 60 év felettiek nagyobb női aránya található. A bevándorlók még kiegyenlítettnek mondható fiatalos összetételéhez képest a menekültek korfája torz képet mutat. Szembetűnő, hogy a férfiak a 20–25 éves korban két és félszer annyian vannak, mint a nők. A kiskorúak azonos nemenkénti összetétele tükrözi azt, hogy a döntésbeli részvételük semleges. A menekültek döntő többsége a 20–40 év közötti időszakra tehető, a férfiaknál az arány 70,3 %, a nőknél 60,9 %. Ellentétben a bevándorlókkal, erre a kockázatos lakhelyválasztási előkészítésre a férfiak vállalkoznak. Az érkezők korösszetételének ez az alakulása azt mutatja, hogy a népesedési folyamatokat a menekültek kedvezően befolyásolják, sőt a korösszetétel hazai egyenetlenségeit, a 60-as évek elejének születési minimumát kiegészítik. A már eddig érkezettek is kismértékű, de hosszú távon valószínűsíthető módosulásokat okoznak.

A migráció demográfiai hatásainak a feltárására alkalmazott egyik módszer az lehet, ha az aktuális népesség alakulását tovább becsüljük és az ideérkezőkkel együttesen adódó népességre számított értéküket összehasonlíttjuk (OECD, 1991). Bár ennek az ötletnek a felhasználása kínál bizonyos lehetőségeket, ugyanakkor rendkívül korlátozó is. Korlátozó értékű az alábbi szempontok alapján:

- a) állandó paramétereket használ az ingadozó népesedési magatartásra;
- b) feltételezi, hogy a beérkezők azonnal és folyamatosan az autochton népesség jellemzőit veszik fel;
- c) egy statikus állapot hatását méri azáltal, hogy nem számol a további bevándorlási hatással. Így feltételezhetően alulbecsli a valószínűsíthető folyamatokat;
- d) nem veszi figyelembe azt, hogy az itt élő népesség demográfiai magatartására is hatással van a források növekedése egyes születési évjáratokban. Bizonyos jelenségek ezért elmaradnak, míg mások megsokszorozódnak;
- e) egyes események tartós fennmaradása hatással van egymás bekövetkezési valószínűségének alakulására, amit csak egy dinamikus modell képes követni.

Ezek a módszertani korlátok önmagukban is részlegessé teszik a felmerülő hatásoknak az értékelését. Így ezek korlátozó sajátossága miatt a következőket csak orientáló jelleggel ajánljuk az érdeklődők figyelmébe, s elsősorban azért, mert a nemzetközi vándorlásból adódó népességhiányok vagy -többletek hazai értékelésére ismereteim szerint kísérlet nem történt. Az ESCAP/POP program segítségével előreszámítottuk az országos népességet nemenként, ötéves korcsoportonként az 1990. évi népszámlálási bázis-

ből. Majd a tartózkodási engedélyt kérőkkel módosított népesség projekciót végeztük el 2000-, 2030-, és 2050-re, változatlan hipotézisekkel (5. táblázat). A teljes termékenységet 1,9-re, a korszecifikus termékenységi görbének a változtatásával az átlagot -0,5 és a szórását 1,5 értékre vettük.

5. táblázat

Magyarország népességének várható alakulása a vándorlás hatására

Év	Magyarországi népesség		Vándorlással módosított	
	Fiatalsági	Öregségi	Fiatalsági	Öregségi
1990	0,35767	0,38401	0,35517	0,38035
2000	0,31691	0,39149	0,31580	0,38809
2030	0,32402	0,48413	0,32440	0,48792
2050	0,32298	0,50556	0,32289	0,50518

A vizsgálat eredményei azt jelezték, hogy a hatások egy része rövid távon érvényesül, mint a módosított házassági piaci feltételek, a házasodások és születések számának növekedése, a munkaerőpiac bővülése. A hatások másik része a népességcsökkenés hosszú távú folyamatát lassítja, a népesség elöregedését mérsékeli, ám az eltartási terheket nem szünteti meg, csupán a XXI. század első évtizedeire tolja el.

A valódi demográfiai hatások nagy távlatban érvényesülnek: a népességcsökkenés mérséklődésében, a korösszetétel torzulásainak a növelésében, az öregedés folyamatának néhány évvel későbbi felgyorsulásában, az eltartási terhek kritikussá válásában. A korösszetétel-beli változásoknak elfogadott mérőszáma a munkaképes korúaknak az idősebbektől, illetve a fiataloktól való függőségi viszonya, az ún. *dependency ratio*, az eltartási teher. A számításnak két fő típusát szokás alkalmazni:

a) az egyik a 14 év alattiak aránya a munkaképes korúakhoz képest;

b) a másik az 55-x éves nők és a 60-x éves férfiak aránya a munkaképes korúakhoz képest.

Az eredményeket az 6. táblázatban foglaltuk össze.

6. táblázat

Az átlagéletkor változása nemeként

Év	Férfiak	Nők
1990	-0,03	-0,05
2000	-0,02	-0,03
2030	0,05	0,05
2050	0,01	0,00

Látható a táblázatból, hogy a hatások módosító ereje 2030-ban jelentkezik. Ezrelékben kifejezhető javulást okoz, növeli az öregek arányát, amennyiben további utánpótlás külső forrásból nem következik be. Igen nagy távlatban (2050) éppen a korlátozó feltételek alkalmazása miatt, tízezrelékben kifejezhető változások adódnak. Abban az esetben, ha további bevándorlás nem történik, akkor az átlag életkor 2030 után meg-növekszik.

A hatások nem visszafordítható része hosszú és nagy távlatban érvényesül azáltal, hogy az idők száma nő, a fiatalok száma csökken. Az egyik a munkaerőforrás szűküléséhez vezet, a másikkal a szociálpolitika feladatai növekednek meg.

Összességében azt hiszem, hogy ezek a demográfiai hatások ma még embrionálisak, nem játszanak releváns szerepet az előreszámításban, sőt bekapcsolásuk gyengítené a távlati megbízhatóságot. De tartós fennmaradásuk esetén feltétlenül azzal kell számolnunk, hogy számottevő összetételbeli változásokat okozhatnak.

7. táblázat
A tartózkodás helye 1990. év végén

Tartózkodási hely	Bevándorlók		Menekültek	
	Fő	%	Fő	%
Budapest	9065	23,8	11828	47,3
Pest	4644	12,2	1856	7,4
Nógrád	1144	3,0	131	0,5
Heves	977	2,6	179	0,7
Borsod-Abaúj-Zemplén	2067	5,4	396	1,6
Szolnok	774	2,0	125	0,5
Hajdú	3618	9,5	3101	12,4
Szabolcs	1834	4,8	834	3,3
Bács	1258	3,3	182	0,7
Békés	2495	6,6	2865	11,5
Csongrád	1521	4,0	2138	8,6
Győr-Sopron	1043	2,7	194	0,8
Komárom	1353	3,6	173	0,7
Vas	625	1,6	107	0,4
Veszprém	1068	2,8	93	0,4
Zala	558	1,5	81	0,3
Fejér	1712	4,5	285	1,1
Somogy	875	2,3	158	0,6
Tolna	560	1,5	89	0,4
Baranya	877	2,3	167	0,7
Ismeretlen	386		128	
Összesen	38454	100,0	25110	100,0

III. A foglalkozási és a végzettségi jellemzők alakulása

A munkaerőpiac szempontjából fontos az az ismeret, amit az ideérkezők foglalkozási és végzettség szerinti összetételéről kaphatunk. Az alapvető különbség az, hogy az 1988 előtt érkezettek között magasabb a szellemiek (28,6 %) és a felsőfokú végzettségűek aránya (12,3 %). A menekültek között a szellemiek még az érkezettek felét sem érik el (12,9 %), kevesebb az eltartott. A felsőfokúak aránya alacsonyabb (4,8 %). Ez az összetételbeli különbség is kifejezi azt, hogy az 1988-at megelőző időszakban átgondoltabb, az útra felkészültebb népesség indult el, mint az 1988–89-es exodus idején. Akaratlanul is eszembe jut a TV egyik riportja, ami azt sugallta, hogy „89–90-ben azok

mentek el, akik idehaza sem boldogultak". A gyökértelen állapot jeleit mutató mozgási folyamat arra utal, hogy az alkalmazkodásban, az önvizsgálatban is hiányosságok vannak.

Az 1980-at megelőző időszakban érkezők között – részben a családegyesítés kapcsán – az eltartottak, a nyugdíjasok és a tanulók nagyobb arányt mutattak, valamint a mérnökök és az orvosok, akik tudása könnyebben átmenthető. Érdekes, hogy a humán érdeklődésük 94,9 % a 1980–90 között jött. A nagyobb tömeget alkotó szak- és segéd munkások 70–80 % a az elmúlt évtizedben érkezett. A naptári éves adatsor különösen rávilágít arra, hogy a menekülthullám gerincét a középszintű végzettséggel rendelkező, szak- és szakképzetlen munkások jelentették.

A hazánkba érkezők összetételének egyik fontos jellemzője az állampolgárság, ami közvetett jelzéseket adhat az áramlás irányára vonatkozóan is. A jellegzetes 1988-as választóvonal itt kevésbé markáns eltéréseket tükröz. Folyamatosan és hosszú idő óta a hozzánk érkezők 68 % a Romániából jön, közel 12 % alatti a Szovjetunióból, 7,7 % Nyugat-Európából, 2 % körüli a Csehszlovákiából, Lengyelországból, Bulgáriából érkezettek aránya (7. táblázat).

Nemzetiség szerinti vizsgálatra nincs módunk, de feltételezhető, hogy a magyar nemzetiségűek nagyobb hányadban szerepelnek a környező országokból érkezők között, mint a távolabbiakból. Összességében 83,8 % a környező országokból érkezettek aránya. A makrotérési változásokról annyi feltétlenül megjegyzendő, hogy Dél-Európa döntően a 70-es években mutatott bevándorlási érdeklődést hazánk iránt, a Szovjetunióból érkezettek 62 % a 1980 előtt jött, de a Romániából jövőeknek csak 1/3-a jött 1980 előtt. A naptári éves 80-as adatokban az ingadozás rendkívül kicsi. Az adatok nem tükrözik azokat a változásokat, amelyek az elmúlt évtizedben akár csak a kontinensen belüli vándorlás tekintetében is bekövetkeztek. A vizsgálat idején, 1991 első felében, még utalást sem találunk ázsiai, illetve – Románia kivételével – a környező országokból való határozottabb bevándorlásra. A bevándorlók állampolgárságuk szerint megosztottabbak és időben a román kapcsolat megerősödését mutatják.

IV. Regionális elhelyezkedési különbségek az országon belül

Az összefoglaló adatokból már kitűnik, hogy az alminták két csoportja különbözik a regionális preferáltság vonatkozásában. Ez a kérdés akkor is érdekes számunkra, ha az esetek egy részében ez csak az ideiglenes letelepedés képét mutatja. Az ideérkezők választása tükrözi azokat a lokális jellemzőket, amelyeket a Magyarországra érkezők preferálnak és képesek is elérni.

A 7. táblázat a megyék szintjén tekinti át a különbségeket. Eszerint a bevándorlók egyre kevésbé tartják a fővárost kedvező, elérhető letelepedési lehetőségnek, Pest és Hajdú megye kiemelt szerepén túl a térségi eloszlásuk egyenletes. A menekültek fele ugyanakkor a fővárost célozza meg, valamint Hajdú, Békés és Csongrád megyéket. A gazdasági fejlettségen kívül ebben a választásban szerepet kap az otthoniakhoz való földrajzi kötődés kedvezőbb távolsága, sőt gyökértelenségük is. A menekültek ingatlanvásárlásainak csak egy része esik e térségbe. (Dövényi, 1990). A területi és település-

fejlesztési szempontoknak feltétlenül figyelembe kellene venni ezeknek a tendenciáknak a területi aspektusait.

V. Foglalkozás és végzettség

A bevándorlók között mindig magasabb volt a szellemiek aránya (2/3–1/3). 1987-ben vált a fizikai–szellemi összetétel azonossá és fordult ellentétes arányba, ami jelenleg is fennáll.

A menekültek között a fizikaiak aránya 4-szerese volt a szellemieknek már 1988-ban, ezt követően 7-szeresére nőtt és 1990-ben visszaállt az 1988-as szintre. A menekülési hullám hatással volt a szellemiek nagyobb elindulási arányára, de a tömeget a fizikai foglalkozásuk jelentették.

Irodalom

- [1] *UN: Trends and Characteristics of Internal Migration since 1950. Demographies Studies, 1979.*
- [2] *M. Okolski: Migratory Movements from Countries of Central and Eastern Europe. A report to the Council of Europe. 1990. Oct.*
- [3] *A menekültek főbb társadalmi-gazdasági jellemzői. KSH, 1991.*
- [4] *Sik E.: Jelentés az erdélyi menekültekről. TÁRKI, 1989.*
- [5] *M. Poulain: Towards Harmonization of Migration Statistics within the Scope of the European Community. NIAS Conference, Wassenaar, 1990. Sept.*
- [6] *Hoffmann Novotny: Future of Migration. NIAS Conference, Wassenaar, 1990. Sept.*
- [7] *C. Höhn: Population Policies in Advanced Societies: Pronatalist and Migration Strategies. European Journal of Population, No. 3–4. [1987].*
- [8] *L. Rédei: Does Hungary remain a sending country? NIAS conference, Wassenaar, 1990. Sept.*
- [9] *Dövényi Z.: A betelepülők letelepítésének társadalmi és területi szempontjai. Kutatási anyag. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 1990.*
- [10] *UN: Recommendations on Statistics of International Migration. Statistical Papers, No. 58. [1980].*
- [11] *S. Öberg: What is important? Options. JASA, 1990.*

A menekültkérdés néhány területi aspektusa Magyarországon¹

I. Előzetes megjegyzések

A menekülés a migráció egyik sajátos típusához, az ún. kényszervándorláshoz sorolható. Amióta a világ világ, menekültek mindig voltak, de különösen megnőtt a számuk a XX. században: nem teljes körű adatok szerint századunk első 60–70 évében a világon mintegy 100–150 millió embernek kellett menekülnie, vagy üzetett el hazájából. Jelenleg kb. 17 millióra tehető azok száma, akik kénytelenek voltak elhagyni szülőföldjüket.

Bár a menekültkérdés a világ egyes részein eltérő súlyú probléma, az utóbbi években azonban megfigyelhető volt ezen a téren is a gondok növekedése. Ez érvényes Európára is, ahol az összes menekültnek csak kb. 3 %-át regisztrálják, számuk azonban 1988–1990 között éppen megduplázódott. Ez a növekedés természetesen eltérő mértékben érintette az egyes európai országokat: több államban egyáltalán nem voltak regisztrált menekültek (pl. a volt szocialista országok többségében), az NSZK-ban viszont 1990-ben már közel 200 ezer menekült jelentkezett.

A menekültek létszáma alapján Magyarország 1990-ben nyolcadik volt az európai országok között, s a több mint 18 ezer menekülttel olyan országokat is megelőzött, mint pl. Olaszország és Spanyolország. A befogadható menekültek száma függ azonban az egyes országok méretétől is, az erre képzett különböző fajlagos mutatók jól jelzik Magyarországnak az európai átlag feletti teljesítményét.

A 10 000 lakosra jutó menekültek száma alapján 1990-ben Magyarország az ötödik helyen állt Európában: a mutató értéke 18 volt, s ennél nagyobbakat csak Ausztriában (30), az NSZK-ban (32), Svédországban (36) és Svájcban (56) regisztráltak. A hazai érték lényegesen meghaladta az átlagot: a Szovjetunió nyugati részével együtt számított Európában 10 000 lakosra hét, a szűkebb (Szovjetunió nélküli) Európában kilenc menekült jutott.

Méginkább kitűnik a menekültkérdés súlya az egyes országokban, ha az illető államok eltartóképességéhez viszonyítjuk a menekültek számát. Az egy milliárd dollár megtermelt GDP-re jutó menekültek száma alapján toronymagasan Magyarország vezet (kb. 700 menekült/1 milliárd dollár GDP), messze megelőzve Svájcot és Svédországot

¹ 1988–1990 között a BM Menekültügyi Hivatala meghívásából az MTA Földrajztudományi Kutatóintézete kiterjedt vizsgálatokat végzett a Magyarországra érkező menekültek letelepitési lehetőségeivel kapcsolatban. A kutatáshoz Becsei J., Beluszky P. (MTA RKK), Berényi I., Cséfalvay Z., Dövényi Z., Kocsis K., Nikodémus A., Rétvári L. és Tiner T. vett részt. A jelen összeállítás a vizsgálat három kötetben összefoglalt eredményeinek egy részét tartalmazza, de figyelembe veszi a menekültügy fejleményeit is.

(kb. 200 a mutató értéke), valamint az NSZK-t (kb. 170). Mindez azt jelenti, hogy eltartóképességéhez viszonyítva Magyarország vállalja a legnagyobb terhet Európában a menekültek befogadásában.

Ez a relatíve jelentős teher önmagában is felveti azt a gondolatot, hogy nem elegendő a menekültek pusztá ellátásáról gondoskodni, hanem maximálisan törekedni kell integrálásukra a társadalomba. Ennek első lépése a menekültek egzisztenciához juttatása, megfelelő letelepítése. Ez rendkívül fontos momentum, mert hosszú távon is eldöntheti a letelepítés sikerességét. Ez azt jelenti, hogy ezt a lépést nagyon körültekintően, több szempont figyelembevételével lehet megtenni. A jelen tanulmány ehhez kíván adalékot nyújtani.

II. A menekültek letelepítésének néhány szempontja

Általános nemzetközi tapasztalat, hogy a menekültek a fogadó ország egyes területeit preferálják, másokat viszont gyakorlatilag elkerülnek. Ezt a spontán letelepedést körunkban egyre inkább az irányított letelepítés kívánja átvenni – több-kevesebb sikerrel. A két szélső pólus – a teljesen spontán letelepedés és a menekültek lakóhelyének hatósági kijelölése – között számos átmeneti fokozat van, így az érintett országok elég sok lehetőség közül választhatnak.

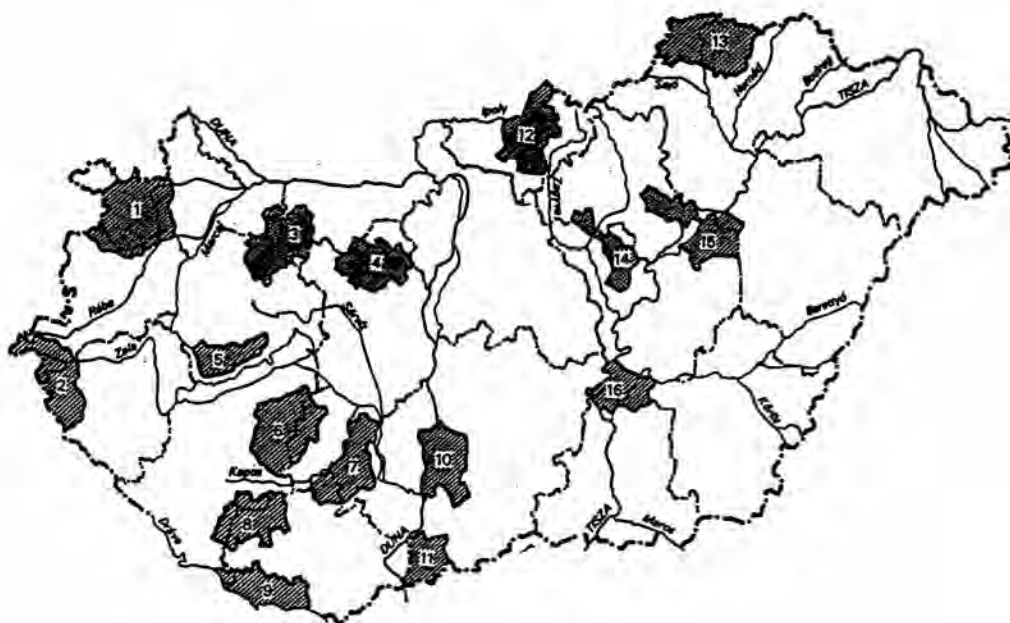
Magyarországon a menekültügy még nem tudott eljutni abba a fázisba, hogy az érkező menekülteket tudatosan, előre kidolgozott szempontok alapján telepítse le az ország egyes részein. Ennek alapvetően az az oka, hogy néhány év alatt olyan tömegben érkeztek menekültek az országba, hogy csak alapvető ellátásukról lehetett gondoskodni, s tudatos területi irányításuk alig jöhetett szóba.

Így a menekültek lényegében maguk választották meg lakóhelyüket, s ennek következtében jelentős területi különbségek alakultak ki: a Romániából érkező – túlnyomórészt magyar nyelvű – menekültek többsége a fővárosban és Pest megyében, valamint a román-magyar határ melletti Hajdú-Bihar, Békés és Csongrád megyében telepedett le. A menekültek szempontjából ez a választás érthető és logikus: Budapestet és környékét az átlagnál jobb munkaerőpiaci helyzet, a határ menti területeket pedig az elhagyott haza közelsége miatt választották.

Ennek a területi konfigurációnak azonban nem elhanyagolható hátrányai is vannak. Ezek közül elég csak arra utalni, hogy a budapesti lakáshelyzet már korábban is kritikus volt, így a jelentős számú menekült tovább növelte a gondokat ezen a téren is. A határmenti területeken pedig az jelenti a fő problémát, hogy az érintett megyék eltartóképessége nem olyan nagy, hogy komoly feszültségek nélkül elviselje a több ezer menekült megjelenését.

Mindenképpen kívánatos tehát olyan területek kiválasztása, ahol a menekültek letelepítése a legkisebb feszültséggel jár, ugyanakkor jól integrálhatók a gazdaságba és a társadalomba. Olyan térségeket kell tehát találni, amik a menekülteknek és a befogadó ország érdekeinek is megfelel. A fenti alapelvek alapján kezdtünk keresni az országban olyan kistérségeket, amelyek előzetesen alkalmasnak látszottak kisebb-nagyobb számú menekült befogadására.

1. ábra Letelepítési potenciállal rendelkező térségek

- 1) Cser-Répcesík; 2) Vasi-hegyhát-Órség-Hetés; 3) Bakonyalja; 4) Vértes-Velencei-hegység;
 5) Balaton-felvidék; 6) Somogyi-dombság; 7) Tolnai-hegyhát-Völgyesség; 8) Zselic; 9) Ormánság;
 10) Kalocsai-síkság; 11) Bácska; 12) Észak-Cserhát-Karancs; 13) Cserhát-Aggteleki-karszt;
 14) Északkelet-Jászság; 15) Közép-Tiszavidék; 16) Tiszazug

A többlépcsős vizsgálatban összesen 16 kistérséget néztünk meg alaposabban ebből a szempontból (1. ábra). Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ezeken kívül más területek nem jöhetnek szóba, de az első szakaszban ennyi kistérség elegendőnek látszott. Ennek megfelelően a vizsgált csoport szükség esetén kiegészíthető újabb területekkel.

A menekültek letelepítésére előzetesen alkalmasnak látszó kistérségek kiválasztásánál abból indultunk ki, hogy ezen körzetekben a letelepítést integrálni kell a területfejlesztési politikába. Ez azt jelenti, hogy ezekben a kistérségekben a menekültek odakerülése javíthatna a helyzeten, dinamizálni tudná ezeket a területeket. Ennek a megközelítésnek megfelelően olyan területek jöhetnek szóba, ahol több-kevesebb gazdasági-társadalmi probléma vár megoldásra, s ebben a menekültek letelepítése is pozitív szerepet kaphat. Ezért nem vettük figyelembe a jól fejlett területeket (ide egyébként is áramlanak a menekültek), valamint a teljesen leromlott, krízishelyzetben lévő vidékeket, amelyek teljesen más kezelést igényelnek. Azokat a köztes helyzetű kistérségeket kellett tehát kiválasztani, ahol viszonylag kis beavatkozással kedvező irányú változást lehet elérni.

Az összehasonlíthatóság érdekében valamennyi kistérséget azonos szempontok szerint vizsgáltuk. Ezek a következők:

– *A településhálózat* jellemzőit vizsgálva áttekintettük a vidék fejlődéstörténetét, a kultúrtáj kialakulásának és változásának jellemző vonásait. Sorra vettük a települések alapvető paramétereit (pl. népességszám, településsűrűség), feltártuk a településhálózat előnyös és hátrányos vonásait. Törekedtünk arra is, hogy a vizsgált területek közé eltérő településhálózatú kistérségek kerüljenek: így vannak aprófalvas vidékek (pl. Zselic, Aggteleki-karszt-Cserehát), közepes méretű településekkel rendelkező területek (pl. a Vértes–Velencei-hegység köze, Közép-Tiszavidék), de akad olyan kistérség is, ahol az óriásfalvak és kismezővárosok a jellemzők (ÉK-Jászság).

– *A földhasznosítás helyzetének* vizsgálata azért volt lényeges, hogy képet kapjunk az oly fontos primer erőforrás, a termőföld potenciáljának kiaknázásáról. Elemzéseink igazolták, hogy ezen a téren is vannak lehetőségek a jobbításra: a nagyüzemi gazdálkodás keretében korántsem volt minden optimálisan kihasználva. Nagy kérdés persze, hogy a mezőgazdaság küszöbön álló átalakítása milyen hatással lesz a földhasznosításra, így ez a kérdés további vizsgálatokat igényel.

– *A gazdasági potenciál és a munkaerőpiac* helyzete változott meg leginkább a vizsgálat elvégzése óta, s ez a változás minden körzetben negatív irányú volt. 1989–90-ben a munkanélküliség még nem jelentett komoly gondot egyetlen kistérségben sem, 1992 elején viszont szinte mindenütt az első számú társadalmi problémává vált. A gond persze nem mindenütt egyforma: a dunántúli kistérségek egy részében a munkanélküliség jelentősen kisebb az országosnál (pl. Cser–Répcesík, Vasi-hegyhát–Órség–Hetés), másutt viszont lényegesen nagyobb (pl. Cserehát–Aggteleki-karszt, Észak-Cserhát–Karrács).

– *A lakás- és a kommunális ellátottság* vizsgálata keretében igyekeztünk feltárni azt a lakásállományt, amit az egyes kistérségekben szükség esetén a menekültek letelepítésére igénybe lehetne venni. Látszólag ez viszonylag egyszerű lenne, mivel az 1980-as évek elején országosan mintegy 100 ezer lakás állt üresen. Itt az alapvető probléma abban jelentkezik, hogy a mobilizálható lakások száma ennél lényegesen kisebb, mivel a területi elhelyezkedés, méret, komfortfokozat stb. miatt több tízezer üres lakás számításba sem jöhet a letelepítés szempontjából.

– *A közlekedési adottságok* vizsgálata során elsősorban a vizsgált kistérségek megközelítési lehetőségeit tekintettük át. Fontos feltételnek tartottuk, hogy „Isten háta mögötti” vidékek ne jöhessenek szóba a letelepítésnél.

– *Az etnikai viszonyokat* alapvetően két szempontból vizsgáltuk. Kizáró oknak tartottuk a magyar nemzetiségű menekültek letelepítésénél azokat a településeket, illetve kistérségeket, ahol nagyobb számban élnek nemzetiségek. A történelmi tapasztalatokat és saját vizsgálataink is azt jelzik, hogy ezekben a falvakban elkerülhetetlen feszültséget okozna a magyar menekültek betelepítése.

Szintén óvatosan kell eljárni az olyan településeknél, ahol nagyobb számban laknak cigányok. A tapasztalatok szerint nem kedvezőek a letelepítési feltételek azokban a helységeken, ahol a cigányság aránya meghaladja a 10 %-t.

Az elvégzett, s lehetőség szerint részletes vizsgálat alapján az a nem túlságosan biztató következtetés vonható le, hogy *jelenlegi* állapotában a körzetek egyike sem lenne

területi elhelyezkedés, méret, komfortfokozat stb. miatt több tízezer üres lakás számításba sem jöhet a letelepítés szempontjából.

- A közlekedési adottságok vizsgálata során elsősorban a vizsgált kistérségek megközelítési lehetőségeit tekintettük át. Fontos feltételnek tartottuk, hogy „Isten háta mögötti” vidékek ne jöhessenek szóba a letelepítésnél.

- Az etnikai viszonyokat alapvetően két szempontból vizsgáltuk. Kizáró oknak tartottuk a magyar nemzetiségű menekültek letelepítésénél azokat a településeket, illetve kistérségeket, ahol nagyobb számban élnek nemzetiségek. A történelmi tapasztalatokat és saját vizsgálataink is azt jelzik, hogy ezekben a falvakban elkerülhetetlen feszültséget okozna a magyar menekültek betelepítése.

Szintén óvatosan kell eljárni az olyan településeknél, ahol nagyobb számban laknak cigányok. A tapasztalatok szerint nem kedvezőek a letelepítési feltételek azokban a helységekből, ahol a cigányság aránya meghaladja a 10 %-t.

Az elvégzett, s lehetőség szerint részletes vizsgálat alapján az a nem túlságosan bízható következtetés vonható le, hogy *jelenlegi* állapotában a körzetek egyike sem lenne képes jelentősebb számú menekült tisztességes befogadására. Ezen tény továbbgondolása azonban semmiképpen sem vezethet oda, hogy a menekültek letelepítésével – mint megoldhatatlan problémával – nem kell foglalkozni, s „szabad” folyást kell hagyni a dolgoknak. A valóság ennek éppen az ellenkezője, leginkább krízishelyzetben van a legnagyobb szükség a menekültügy minél átgondoltabb és szervezettebb intézésére.

Mindössze néhány adalék ehhez:

- Magyarország történetében – legalábbis az utóbbi néhány évszázadban – jó néhány betelepítés és menekültbefogadási hullám zajlott, s ezek közül nem egy krízishelyzetben (az I. világháború után, a II. világháború alatt). A mainál rosszabb körülmények között is sikerült a menekültek, illetve a betelepülők gondjait megoldani, s ez elemi kötelességünk a mai szituációban is.

- A dolog másik oldala, hogy a menekülteket *hatékonyan* kell letelepíteni. Ez azt jelenti, hogy tervszerű elhelyezésükkel hozzá kell járulni az ország térszerkezeti, településhálózati stb. jellemzőinek javulásához. Ez nyilván nem jelenti azt, hogy a meglehetősen kiszolgáltatott menekülteket olyan településekben kell elhelyezni, ahonnan az eredeti lakosság már jórészt elvándorolt, de mindenképpen meg kell találni azt a „*modus vivendi*”-t, ami mindkét félnek megfelelő.

- Az erdélyi menekültek letelepítése azon kivételes esetek közé sorolandó, amikor az ún. közhangulatot különösebben nem szabad figyelembe venni. A krízishelyzetből adódóan nem kevesek nem örülnek túlzottan a menekülteknek. Ez alapján véve érthető, de nem lehet alapja egy központi döntésnek. A hazánknál lényegesen jobban álló NSZK-ban sem örvend az állampolgárok jelentékeny része még a német származású menekülteknek sem: az 1989 elején végzett közvéleménykutatások kimutatták, hogy a szövetségi polgárok kb. 40 %-a nem látja szívesen a kelet-európai országokból jövő német származású bevándorlókat. Mindez azonban a legkevésbé sem zavarta az NSZK-vezetést ezek befogadásában.

A következő kérdés nyilván az lehet, hogy milyen alapvető szempontok alapján történjen a menekültek letelepítése. Megítélésünk szerint az alábbiak mindenképpen megfontolandók:

- Elkerülhetetlen egy szakképzett és mindig rendelkezésre álló apparátus létrehozása, ami mindenkor naprakész információkkal bír és képes az akár lökészerűen érkező menekülttömegek elhelyezésére és letelepítésére is.

- A menekültek letelepítéséhez fel kell osztani az országot olyan kisebb térségekre, ahol központilag preferálják a letelepülést, s ki kell jelölni azokat is, ahol különböző okok miatt nem kívánatos nagyobb tömegű menekült megjelenése. Az utóbbira jó példa éppen a főváros és környéke, ahol a kritikus lakáshelyzet miatt a menekültek csak fokozzák a társadalmi feszültséget, másrészt a menekültek lakáshoz juttatása csak aránytalanul drágán volna megoldható.

- El kell azonban ismerni a menekültek szabad lakó- és munkahelyválasztási jogát is, ezért gazdaságon kívüli eszközöket nem lehet alkalmazni. Megítélésünk szerint a megoldás módja az lenne, ha a menekültek külön támogatásban részesülnének, ha a központilag kijelölt körzetekben telepednének le. Ez tulajdonképpen az a variáció lenne, amit a kutatás egyik fázisában „az irányított területi decentralizáció” stratégiájaként foglalmaztunk meg. Ennek keretében a menekültek nagyon kedvezményesen jutnának lakáshoz, de külön támogatást kapnának a befogadó települések, illetve munkahelyteremtő beruházások is megvalósulnának.

- A részletes vizsgálatok szerint a menekültek letelepítésére alkalmassá tehető kistérségek fejlesztését természetesen össze kell hangolni más programokkal is. Végre lehet hajtani pl. olyan munkahelyteremtő beruházásokat, ahol az új állások egy részét a menekültekkel töltenék be, a többi viszont az őslakosok elhelyezkedését szolgálná. Az ilyen programokra akár nemzetközi pályázatokon is lehetne pénzt szerezni.

- Ennek a stratégiának jelentős előnyei vannak, de felléphetnek negatív jelenségek is. Az utóbbiak közé tartozik, hogy a menekültek csak időlegesen telepednek le a preferált térségekben, s rövidesen elvándorolnak a nagyobb városokba. Ez a lehetőség kétségtől fennáll, de ennek mértéke előre kiszámíthatatlan.

Amennyiben döntés születne a menekültek tervszerű letelepítéséről, akkor mindenképpen szükséges az eddigi vizsgálatok újraértékelése, illetve folytatása. Ez azonban már a kistérségeknek egy szűkebb körére terjedne ki, s valóban egy nagyon részletes és alapos „átvilágítás” lenne. Ennek első lépéseként már készült egy anyag a Tiszazugról, s ennek módszertani tanulságai egy nagyobb vizsgálatnál felhasználhatók lennének.

III. Kitekintő megjegyzések a menekültpolitikához

Egy többéves kutatás szükségszerűen hoz magával olyan „hordalékot” is, ami esetleg nem tartozik szorosan a vizsgálati témához, de nincs tanulságok híján. A mi esetünkben is születtek olyan elképzelések, illetve tapasztalatok, amelyek a formálódó magyar menekültpolitikában esetleg használhatók lennének. Ezek közül néhány:

Egy ország menekültpolitikája nem szorítkozhat kizárólag a napi feladatok megoldására, a „tűzoltó munka” végzésére. Megítélésünk szerint *elengedhetetlen egy olyan menekült politika elvi és gyakorlati kidolgozása, ami hirtelen és szélsőséges*

eseményekre is felkészült és azonnal hatékonyan tud reagálni. A dolgokat konkretizálva: ma még nem tudjuk, hogy mikortól kerül bevezetésre a világútlevél a Szovjetunióban, de maximálisan fel kell készülni a gazdasági menekültek innen várható rohamára is.

Az intézkedések kidolgozásánál egy dolgot mindenképpen vezérelvként kell kezelni: *egy ország demokratikus berendezkedésének nem fokmérője menekültpolitikája.* Az Egyesült Államok demokráciáját senki sem kérdőjelezi meg, jóllehet a világ talán legkeményebb bevándorlási politikáját folytatja. Svédország megítélését sem befolyásolja, hogy nem csatlakozott a menekültügyi egyezményekhez, s Ausztria sem számít katonai diktatúrának, mert katonai erővel akadályozza meg a gazdasági menekültek beáramlását. Magyarországtól sem vár(hat)ja el senki sem, hogy Európa „védőbástyájaként” befogadjon a világ különböző részeiből érkező – szinte kizárólag gazdasági – menekülteket, s azokról gondoskodjon is.

Ennek megfelelően egyértelműen meg kell fogalmazni és széles körben köztudottá tenni *a magyar menekültpolitika sarkalatos elveit.* Megítélésünk szerint ezek között az alábbi sarokpontoknak mindenképpen helyet kell kapniuk:

- A menekültek közül egyértelműen előnyt élveznek a magyar anyanyelvűek, ezek számbeli korlátozás nélkül befogadandók. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ösztönözni kell az áttelepülést.

- Az ország – teherbíró képességének alakulásától függően – fenntartja a jogot a nem magyar menekültek számának kontingentálására, szükség esetén a befogadás szüneteltetésére.

- A már befogadott menekültek – az ország érdekeit is figyelembe vevő – elhelyezése érdekében a Menekültügyi Hivatal az eddigieknél nagyobb mértékben fog koordináló szerepet betölteni.

Az utolsóként említett alapelvet szükségesnek látszik kissé részletezni is. Terepbejárásaink során lépten-nyomon szembekerültünk azzal a problémával, hogy az egyes települések vezetői legjobb esetben is csak nagyvonalú becslést tudtak adni az ott élő menekültek számáról. Ennek megfelelően nincs náprakész és megbízható információ a menekültek összes számáról és az országon belüli térbeli megoszlásáról sem. Ez meglehetősen nagy bizonytalansági tényező a Menekültügyi Hivatal számára, ezért feltétlenül szükségesnek látjuk egy olyan *információs rendszer* kiépítését, ami a menekültek településszintű folyamatos nyilvántartását lehetővé teszi. Ennek néhány előnye:

- Lehetővé teszi a menekültek támogatásának racionalizálását és nagymértékben csökkenti a visszaélések lehetőségét (pl. a segélyek többszöri felvétele).

- Pontos képet ad a menekültek országon belüli elhelyezkedéséről, így lehetővé teszi letelepítésük optimalizálását, olyan térségekbe irányításukat, ahol jobb lehetőség van befogadásukra.

Az információs rendszer kiépítésének vannak bizonyos technikai feltételei, amelyek megteremtésére szintén szükség lenne. Ezeken tűnődve merő kíváncsiságból utánanézünk annak, hogy az I. világháború után a jelenleginél jóval nagyobb menekülttömeg befogadását milyen szabályozás alapján végezték. Az akkori megoldások közül nem egy ma is használható és bevezethető – legalábbis megítélésünk szerint. Néhány a régi-új technikák közül:

- Annak idején minden menekültnek jelentkeznie kellett a határállomásokon felállított „Beköltözőket Ellenőrző Kirendeltségnél.” Itt ellátták őket a megfelelő iratokkal, s

azt követően csak azok kaptak támogatást, akik ilyen igazolással rendelkeztek, s a kiadott igazolvány alapján történt a menekültek nyilvántartása. A „zöld határon” keresztül ide-oda járkálás ebben a rendszerben nem volt kifizetődő.

– Minden település köteles volt naprakész nyilvántartást vezetni az ott élő menekültekről. Az Országos Menekültügyi Hivatal időről-időre név szerinti bontásban (!) részletes adatokat kér a településektől a területükön lakó menekültekről. A mai világban aligha jelentene problémát egy hasonló nyilvántartás elkészítése, mindössze kötelezővé kellene tenni az önkormányzatoknak, s szigorúan megkövetelni a bejelentkezést a menekültektől is.

– Megfontolásra ajánlható a menekültügy I. világháború utáni területi szerveződése is. A budapesti székhellyel működő Menekültügyi Hivatalnak hét területi kirendeltsége volt, ezekhez 2–3 vármegye tartozott. Közvetlenül ezek voltak kapcsolatban az egyes megyék alispánjaival, s nem az országos központ. Talán el lehetne tűnődni azon, hogy a nyolc köztársasági megbízotti hivatal mellett nem lenne-e realitása a menekültügy regionális szervei kiépítésének?

– Egy korabeli rendelet (2300/1921. M.E. sz.) arról intézkedett, hogy a szolgálati beosztásuknál fogva helyhez nem kötött menekültek lakóhelyének kijelölését a menekültügyi hatóság végzi, figyelembe véve az egyes települések felvevőképességét.

A menekültek irányított letelepítésének eszméjét talán nem ártana ma egy kicsit leporolni, s arányosabbá tenni az egyes megyék közötti közteherviselést a menekültügyben is. Jelenleg néhány megye aránytalanul nagy részt kénytelen vállalni a menekültek letelepítésében, s ezekben joggal emlegetik, hogy a menekültügyi egyezményt Magyarország írta alá, nem pedig Békés vagy Hajdú-Bihar megye. A demokrácia és az önkormányzat nagyon szép dolog, de csak akkor, ha nem mások kárára gyakorolják. Ezért meg kellene teremteni a törvényes feltételeit annak, hogy szükség esetén az egyes önkormányzatok kötelezhetőek legyenek bizonyos számú menekült elhelyezésére. Az elmúlt években végzett vizsgálataink éppen a menekültek arányosabb területi elhelyezéséhez kívántak segítséget nyújtani.

Menekültügy és politika, menekültügyi politika

Sajátos ambivalenciával küszködik a jelenségek elemzésére hajlamos közember és a szakemberek sora napjainkban. Miközben minden politikai fórumon eldöntetett az Európához való felzárkózás, azt senki sem firtatta, vajon milyen is ez a sokat megélt kontinens, meddig terjednek határai földrajzilag és érdekeinek megvédésére milyen eszközök használhatók fel. Azt gondolom, az európaiságnak egyaránt része a tekintélytisztelt, s az abból eredő kissé egyoldalú értékelés, másfelől a kételkedés, a többféle megközelítés elfogadása.

Az európai migrációs folyamatokat is csak ilyesféle „színén és visszáján” érdemes szemlélni, ezért szaporodnak a kérdőjelek.

1991 szeptemberében tartották az Európa Tanács keretén belül a migrációs kérdésekről felelős miniszterek sorrendben negyedik konferenciáját. A tagként vagy megfigyelőként részt vett országok, nemzetközi szervezetek érdekei és tapasztalatai bár jelentős mértékben eltértek, mégis készek voltak közös határozat elfogadására. Ennek láttán több következtetés vonható le. Például, hogy milyen hatékonyan működik az az európai szervezet, melybe régi vágyunk volt bekerülni. Ám emellett ki boncolgatja, hogy a most taggá vált, felzárkózási kényszerrel és sokféle válsaggal birkózó országok érdekei miként szorulnak háttérbe a nagy kompromisszumkeresésben. A keleti régió eddig hagyományosan menekülteket, kényszerszállásokat kibocsátó szerepe mellé ugyanis felzárkózik a migránsok befogadása is. E kettős szerep összeütközéseket okoz a fejlett országok egyre elzárkózóbb migrációs politikájával, amely azonban folyamatosan elfogadásra talál az európai integrációs fórumokon.

A miniszteri tanácskozás két témát vitatott meg: milyen hatása van kontinensünkre a jelenlegi és a jövőbeni migrációnak, másrészt miként lehet javítani a befogadó társadalom és a migránsok közötti, illetve a származási országgal fenntartott kapcsolatokat. A tanácskozás kiindulópontjául szolgáló elemzés – melyet a londoni egyetem Migrációs Kutatóintézetének igazgatója készített – megállapítja, hogy az európai migrációs folyamatokat (például a külföldi munkavállalók, menekültek beáramlását) a kormányok csak részben képesek kontrolálni. A vendégmunkások, kényszerszállások áradatát ugyanakkor nem mérsékeli érdemben a fogadó országok növekvő munkanélkülisége, sem a menedékjogi eljárás többéves időtartama, kétes kimenetele. A miniszterek leszögezték, hogy nem nyugszanak bele szándékaikkal és válogatási elveikkel össze nem férő migráció növekedésébe. Ezért egyeztetett módon fellépnek ellene, világos különbséget téve a vívmánynak tekintett szabad utazás és a feltételekhez kötött letelepedés között. A konferencia által elfogadott határozat kifejezi, hogy Európa nem kívánja fenntartani a mai immigrációs szintet a jövőben, a növekedés megállítására törekszik. Korlátozni kell tehát az immigránsok belépését a megfelelő szociális, kulturális és munkaerőpiaci feltételek hiányában. A fő cél, a korlátozás mellett, hogy a már letelepe-

dett immigránsok gazdasági, szociális és kulturális körülményeit stabilizálják, beilleszkedésüket támogassák. Ez elősegíti a befogadók és a jövevények közötti kiegyensúlyozottabb kapcsolatok kialakulását, az idegengyűlölet és a diszkrimináció hátterbe szorítását. Az európai stabilitás érdekében egyfelől sokoldalú kapcsolatokat kell kialakítani a szociálisan megosztott Európában a fejlett és fejletlen régiók között, másfelől a közös, védelmi jellegű migrációs politikát az egyes országok kormányzati politikájába be kell illeszteni mint hosszú távú elemet.

Mit jelentenek számunkra ezek a mondatok?

A strukturális (helyenként abszolút) munkanélküliség, a sokszálú rokon kapcsolatok, a felértékelt nyelvtudás megszerzése, valamint a szakmai és egzisztenciális/tőkegyűjtési ambíciók miatt Magyarország is érintett a fejlettebb országokba irányuló migrációban. Ezt a múltban itthon, most pedig a befogadók korlátozzák, természetesen eltérő indíttatással és hatékonysággal. Mindezek ellenére, szakemberek becslése szerint a két népszámlálás között több, mint százezer, demográfiailag tipikusan a nemzetközi vándormozgalomban részt vevő hagyta el az országot. Bár e kiáramlás ma már nem politikailag minősített kérdés, társadalmilag és a munkaerőpiac szempontjából több elemzést érdemelne. A rendelkezésre álló közvéleménykutatási adatok (Szonda-Ipsos, 1991.) szerint a közeljövőben nem változnak drámaian ezek az arányok, nem készül emigrálni a lakosság zöme. Ám a kvalifikált kisebbségnek nagyobb az esélye a vándorlásra. Minél szelektívebb a fejlett országok befogadási politikája, saját társadalmi békéje, munkaerőpiaca és kultúrája megvédése érdekében, annál specializáltabb munkaerő/ fiatal/nyelvtudó/polgár hagyhatja el potenciálisan az országot. Ez nem csak a „brain-drain”-re vonatkozik, hanem bizonyos munkaerőigényes/veszélyes/monoton/alulfizetett munkakörökre, ágazatokra is. Itt tehát nem a kérdés érzelmi oldaláról vagy értéktani szempontok felsorolásáról van szó (például fogy a magyar, a kivándorló elveszíti magyarságát, környezetének nemzetietlen példát mutat az életstratégia megválasztásában stb.), mert ez rendkívül ingoványos talaj.

Az előbbieket értelmében a számunkra vonzó bevándorlási országok magatartása erősen érint minket. E szigorító politika ösztönöz például a reális tájékoztatásra, az itthon tartás racionális politikájának kialakítására és a külföldön megélhetésüket a szelektív befogadási gyakorlat vagy más okból miatt elvesztettek visszatelepülésének megoldására.

Másfelől a meghirdetett elzárkózó, védelmi jellegű politika a most befogadóvá váló, még sérülékeny szerkezetű társadalmak mozgásterét megnöveli. Lehetővé teszi ugyanis, hogy akár drasztikus adminisztratív lépéseket tegyenek a nemkívánatos bevándorlók, feketemunkások, menekülők beáramlása ellen, hasonlóan a nyugati előképekhez. Paradox módon azonban ezek az újonnan betagozódó közép-kelet-európai országok, gyenge politikai, jogi és szociális infrastruktúrájuk miatt ma még nem képesek „hatékonyan” élni ezzel a lehetőséggel. Érzik, hogy lépéskényszerben vannak, hiszen a Balkánról és az afroázsiai térségből feltörekvőkhöz képest már van mit félteniük, közepes fejlettségük a még szegényebbeknek már vonzó. Ám politikailag még nem elég erősek ebben az új közegben, a konszenzusteremtés mechanizmusai törekenyek, másfelől még emlékeznek a migrációs tiltások kijátszási technikájára. Ezért kevésbé hiszik, hogy a „tiltott gyümölcs” nem édes, bár ezt szeretnék elhiteni velük. Az elmúlt évtizedekben megtapasztalták, hogy a központi intenciók erős polgári akarattal és rugalmassággal

megkerülhetők. Így hiányzik a szigorúbb önvédelemhez szükséges infrastruktúra (igazgatási szakemberek, kommunikációs eszközök, korszerű adatkezelés stb.), hiányos a társadalmi érdekkifejezési rendszer, nincsenek társadalmilag elfogadott prioritások (a migrációra vonatkozóan sem, tehát például mely immigráns csoportot tekintenénk kívánatosnak a munkaerőpiac, a demográfiai helyzet, a nemzetiségi és humanitárius szempontok figyelembevételével, továbbá milyen legyen a számukra nyújtandó támogatások jellege).

Elvileg tehát van mód a restriktív befogadási alapelvek bevezetésére, mert a fejlettebb régió is ezt a gyakorlatot folytatja, így hallgatólag biztosítanak minket szolidaritásukról ennek követése esetén. A praxisban azonban csak arra van esély, hogy a külsőségeket, az adminisztratív intézkedéseket vezessük be. Ez azonban több veszéllyel, mint eredménnyel jár, mert nem társul hozzá a következő:

- tisztázott gazdaságpolitika (amely nélkül aligha létezhet a gyakorlatban hatékony foglalkoztatáspolitika, az átképzés, a munkanélküliségi ellátás, a külföldi és a külföldön való munkavállalás kérdésében csak improvizatív válaszok szülehetnek, ahogyan a munkaerő társadalmilag elfogadott reprodukciójához szükséges bérrendszerre, a fizetőeszköz konvertibilitására, a hazautalások, megtakarítások vagy a vállalkozások egészére vonatkozóan);

- átfogó társadalompolitika (amelyben rögzítik a lét jogán járó szociális minimumokat, állampolgárságtól, személyi igazolványtól, állandó lakcímtől függetlenül, tisztázzák a társadalmi szolidaritás mércéjét a kisebbségek, a fogyatékosok, az alacsony jövedelműek, a vendégmunkások, a menekültek biológiai és társadalmi létéhez);

- korszerű oktatás- és tájékoztatáspolitika (amely megalapozza az emberi jogi ismereteket, elfogadtatja a kulturális sokszínűséget, a kisebbségek, a migránsok hagyományait is);

- a társadalmi csoportok közötti érdekek felismerését és összehangolását végző fórumok, technikák sora (például a szakszervezetek ma legitimációs és vagyoni vitákat folytatva nem reagálnak sem a legális, sem az illegális külföldi munkavállalókra, a nyomásgyakorló csoportok közt a lakástalanokét, bevándorlókéit sem találjuk meg, új még a népszavazás, a taxisbloká, a katolikus iskolaegyesület vagy éppen a környezetvédők felvonulása);

- korszerű biztonságpolitika (amely túllép a hagyományos katonai értelmezésen, s kitekint a nemzetközi szintérre, figyelembe veszi a biztonságérzet társadalmi hátterét, annak megengedéséhez és az egyensúly helyreállításához szükséges lépéseket).

A kormányzati bel- és külpolitikának még nem, vagy csupán jelképes része a migrációs prioritásrendszer. A migráció ma úgy depolitizálódott, hogy egyszersmind elveszítette a politikusok érdeklődését. Ezért késik a nemzetközi népmozgással járó hosszú távú társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai kihívások felismerése. A megkezdődött társadalmi átalakulás tehát nem kedvezett a sokoldalú megközelítést igénylő migrációs folyamatok elemzésének, megértésének és kezelhetővé tételének. Ugyanakkor a migrációs nyomásnak nem álltunk ellen, a beáramlás legálisan és illegálisan is egyre nőtt, így valóban „elvtelenül” liberális gyakorlatot folytattunk a vendég/feketemunkásokkal, menedéket kereső vagy szerencsét próbáló külföldiekkel szemben. Az Európához vezető kissé keleties (kiabálástól hangos, nyüzsgő, szegényes, kissé hivalkodó) út kedvezett a befogadásra váróknak. (Az utóbbi három évben a

menekülők, bevándorlók, legális munkavállalók és feketemunkások együttes, regisztrált és becsült száma meghaladta a 200 ezer főt.) Szeretnénk közelebb kerülni a fejlett országokhoz, s a legkönnyebb a külsőségeket átvenni. A tartalmi adaptáláshoz polgárok kellene, akik tulajdonosként, munkavállalóként, bérliként vagy éppen fogyatékosként megtanulnak nyíltan, kíméletlenül küzdeni érdekeikért, másrészt egyértelmű embe-riességi gesztusokat tenni.

Ezt a mintát a mai integrációs szervezeteken keresztül is bemutathatjuk. A migráció terén erre a Schengeni Egyezmény jó illusztráció.

Ezen a kicsiny luxemburgi településen 1985 nyarán az NSZK, Belgium, Luxemburg és Franciaország képviselői elvi megállapodást kötöttek arról, hogy közös határaikon fokozatosan felszámolják a külföldiek ellenőrzését. Később Olaszország, Spanyolország és Portugália is csatlakozott az egyezményhez, melyet máig csupán Franciaország ratifikált. Az elvi egyetértést a gyakorlati egyeztető munka követte, és így született meg a mintegy másfélszáz paragrafust tartalmazó végső szerződés. 1993-tól a tagállamok külső (tehát nem egymást elválasztó) határai erődítményszerű, ostromlott falakká alakulnak, míg a belső (tehát a tagállamokat elválasztó) határokon a rendszeres határellenőrzést a váratlan, akciószerű kontroll váltja fel. Ez megkönnyíti a „Schengen-államok” polgárainak szabad mozgását, miközben szűkíti a kívülállók belépési lehetőségét. A megvalósításhoz az érintett államoknak össze kell hangolniuk beutazási (beléptetési, vízumkiadási) politikáját. (Ennek jeleként például 1991 áprilisában a legelső hat Schengen-állam eltörölte a vízumkényszert, miközben a világ többi, mintegy 110 ország számára fenntartotta azt a Schengen-zónában.) Az összehangolás első fázisa, hogy elismerik az egymás által kiadott vízumokat, majd később egységes beutazási engedélyt adnak ki, szabaddá teszik polgáraik utazását, míg a zónában letelepedett külföldieknek és az EK-n kívüli országok polgárainak az úticél megjelölését, a valuta felmutatását kötelezővé teszik.

A harmonizálás másik területe a menedékjog. Egyrészt közelítik egymáshoz az egyes országok elbírálási szabályait, másrészt megakadályozzák, hogy a kérelmezők több országban is benyújthassák kérelmüket.

A külföldiek tartózkodására vonatkozó normák összehangolásának eredményeként például a külföldi kiutasítása az egész Schengen-zónára vonatkozik, bármelyik országban is született a döntés, így tehát határozottabban léphetnek fel az illegális migránsokkal szemben.

A fentiek megvalósításához a rendőrségi, vámügyi, menekültügyi hatóságok szorosan együttműködnek (például a veszélyes bűnözők üldözését lehetővé teszik a másik állam területén is), létrehozzák közös információs rendszerüket Strassbourghban.

A közös védelem elvére épült egyezmény a nemzeti/állami szuverenitás önkorlátozásával jöhetett létre, hasonlóan az EK országok polgárainak szabad mozgását rögzítő általános megállapodáshoz.

Elgondolkodhatunk ezek alapján, vajon érdekeinknek, habitusunknak, gazdasági és lelki állapotunknak valóban ez, a gyengébbeket kirekesztő modell-e a legvonzóbb. Ráadásul az európai integrációkban egy jó darabig csak a szegény rokon sorsa vár ránk. Így a legkisebb királyfi kitörési kísérletére várva eltöprenghetünk azon, milyen lehet a durva, „baráti, internacionalista” rend után, az európai standardok előtt a harmadik út, van-e esélye a kölcsönös szegénységen és a regionális sajátosságok tiszteletén alapuló új

együttműködésnek Közép-Kelet-Európában, felismerték-e ezek az országok azon közös érdekeiket, amelyeket a mai integrációkban nem lehet vagy nem tudnak érvényesíteni. A felismerés része persze az új felzárkózók államadósságának és történelmi vitáik okozta csapdahelyzet is: minél nagyobb a felhalmozódott adósság, annál sérülékenyebb, kiszolgáltatottabb a helyzetük a hitel/világpiacon és a nemzetközi politikai szintén. Ezért tehát kisebb az önként korlátozható szuverenitásuk is.

Találunk-e olyan régiót, amely történelmi perekkel, adóssággal, gazdag szomszédsággal, menekültekkel terhelt? Bár minden példa sántít, vegyük szemügyre Latin-Amerikát, de legalábbis a menekültügy ottani kezelését! 1984-ben Cartagenában tíz állam (Belize, Columbia, Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras, Mexico, Nicaragua, Panama, Venezuela) egyezményt kötött a menekültkérdésben. Ez része a térség országai közötti együttműködésnek, melyben rögzítik a befogadó és a kibocsátó ország közötti, valamint a régió és az ENSZ Menekültügyi Főbiztossággal való kapcsolatok fejlesztésének ügyeit. Például felállítanak olyan háromoldalú bizottságot, amelyben a befogadó és a kibocsátó ország képviselője mellett a Főbiztosság azért működik együtt, hogy segítsen a menekültek hazatelepítésében.

Az egyezmény szerint a menekültek beilleszkedésének lényege, hogy mielőbb önfenntartók legyenek. E szegény országok együttműködnek a menekültügyi szakemberek képzésében, felhasználva a Főbiztosság segítségét. Szükséghelyzetben azonnal támogatást kérnek közösen a térségbe tömegesen érkező menekültek megsegítésére a nemzetközi közvéleménytől. Tiszteletben tartják továbbá a menekültek szándékát, akaratuk ellenére nem telepítik őket sem haza, sem más országba. Az egyezmény részei megelőzik, hogy a menekültek vagy mások a befogadó országban a származási országgal szembeni tevékenységet fejtsenek ki.

A régió sajátosságaira tekintettel a tömeges menekülésre sajátos fogalmat dolgoztak ki. Így menekülteknek tekintik mindazokat, akiknek élete, biztonsága, szabadsága a származási országban az általános erőszak, a külföldi agresszió, a belső konfliktusok, az emberi jogok durva és tömeges megsértése vagy a közrendet jelentős mértékben megzavaró körülmény miatt veszélyeztetett, és ezért hagyták el hazájukat. Ennek fényében érthető, miért hangsúlyozzák, hogy a menedék békés, politikamentes és kizárólag emberbaráti jellegű intézmény. Másfelől, hogy miért kívánják mielőbb önálló egzisztenciához, saját produktív élethez hozzásegíteni a menekülteket, hazai vagy nemzetközi erőforrások révén. Az emberi jogok, a bánásmód minimumát a menedéket keresőknek is biztosítani kell, nem csupán a már menedéket nyert személyeknek a megállapodás szerint. Ennek elősegítésére az emberi jogokat, a nemzetközi előírásokat, normákat az oktatás részévé teszik.

A fenti összegzésből remélhetőleg kitűnt, hogy igyekeztek reális, követhető célokat maguk elé tűzni e szegény országok.

A menekülést kiváltó konfliktusok megoldásába az üldözött, az üldözöttet (nevében a befogadót) és egy semleges harmadik felet (az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságát) együtt kell leültetni tárgyalni.

Rokonszenves az, hogy szükséghelyzetben, tömeges meneküléskor közösen fordulnak a nemzetközi szervezetekhez segítségért, hiszen ma te fogadsz be, holnap talán nekem kell. Ezt az egymást támogató fellépést a menekültek ellátására, hazatelepítésére, a szakemberképzésre és a menekültek önálló életre alkalmassá tételére egyaránt

vonatkoztatják, tehát az egymás túllícitálása, a kompetíció vagy az egymás rovására való előnyszerzés nem illik ebbe a képbe.

A tömeges menekülésre (például a romániai forradalom idején, vagy napjainkban a jugoszláviai polgárháborúból) is választ keresnek ezek az országok, s ilyen körülmények között fontos hivatkozni arra, hogy a befogadás humanitárius, politikamentes tevékenység, amellyel nem egyeztethető össze például a pártcsatározás, a közeleti vagdalkozás a menekültek rovására.

Végül az unalomig ismételtetett emberi jogok közül a menedéket kérő emberhez méltó bánásmódot, valamint a haza-/továbbtelepítés önkéntességét, továbbá a tömegtájékoztató és az oktatás ismeretterjesztő szerepét mindenekelőtt tiszteletben kell tartani, mert ez sokkal kevésbé pénz, mint inkább lelkiismeret dolga.

A fentiekben szereplők számomra követhetőbbek a nagy európai mintához képest, mert szóhasználatuk és emberképük is a szegénység közvetlenségét sugározza. Kérdőjelek bizonyára ezekkel kapcsolatosan is papírra vethetők, a helyi konfliktusokat nem ismerjük részletesen, de ez, az önmagukról kialakított kép, válságokkal, dezintegrációval, türelmetlenséggel és más nyavalyákkal megvert Közép-Kelet-Európánkban néhány percnyi töprengést megérdemel. Ehhez azonban paradigmaváltásra is szükség van, hogy kilépjünk Európa-centrikus gondolkodásunkból, legalább kitérőként, a modellkeresések közepette, nem csak a menekültek és kényszervándorok érdekében.

Irodalom

- [1] *Tóth J.-Kolláth Gy.*: A menekültkérdés néhány főbb szociális, jogi, igazgatási problémája. (In: A menekültek és a kisebbségek jogai I-II.), Bp., MTA Államtudományi Kutatások Programirodája, 1989.
- [2] *Tóth J.*: Vázlat az immigrációval foglalkozó szervezetről és feladatairól. Bp., Magyar Közigazgatás, XL. 9. sz. [1990].
- [3] *Tóth J.*: A modern népvándorlás kihívása Kelet-Európa számára. (In: Menekültek – az üldözés különböző formái), Bp., Gondolat, 1991.
- [4] *Tóth J.*: A politikai migrációtól a migrációs politikáig. Bp., Mozgó Világ, XX. 11. sz. [1991].
- [5] *J. Tóth*: Ungarn und Seine Nachbarn. Wien, Fortschrittliche Wissenschaft, Vol. 32. Nr. 4. [1991].
- [6] *J. Tóth*: Development of Hungarian Refugee Policy. Conference paper, issued by Fondazione Giovanni Agnelli, 1992.
- [7] *Sík E.-Tóth J.*: Loss of Innocence, the Socio-Historical Aspects of the Hungarian Refugee Policy. Conference paper, Vol. 2. „Obligations and their Limits – Refugees at Home and Abroad”, Toronto, 1991.
- [8] *J. Tóth*: Changing Refugee Policy in Hungary. International Migration Review, 1992. special issue.

A nemzetközi vándorlás témakörével foglalkozó kutatók, szakértők listája

Az utóbbi években megváltozott a magyarországi migráció helyzete. Egyre több bevándorló, vendégmunkás és menekülő érkezik az országba, másrészt alig követhető a magyar lakosság kiáramlása. A megnövekedett népességmozgásokkal egyidejűleg számos olyan elemzés, kutatás, adatfeldolgozás indult meg, amely hozzájárulhat a tendenciák tárgyi megismeréséhez, az eddigi hiányok pótlásához.

Úgy véljük, hogy a további munkákat nagymértékben segítené az, ha az egyes kutatási, elemzési tevékenységekről, mind a kormányzati szervek, mind maguk az egyes részterületeket kutatók kölcsönösen tájékoztathatnák egymást. Annak érdekében, hogy a nemzetközi népességmozgások és a hozzájuk kapcsolódó tudományos, jogi, politikai, szociológiai és más aspektusok hazai kapcsolatai ismertebbé váljanak, a nemzetközi és az itthoni szervezetekkel való kapcsolatteremtéshez segítséget tudjunk nyújtani, szükségesnek tartjuk az általunk kezdeményezett kérdőívek alapján az adatok megismerését, összegyűjtését és a mellékletben azok közreadását.

Célunk egy olyan regiszter összeállítása volt, amely támpontot adhat a résztvevőknek arról, hogy milyen típusú témákkal és kik foglalkoznak, és egyben a migrációs kérdésekkel foglalkozó Kormánybizottság mint megrendelő részére a jövőbeli együttműködés kereteit is kirajzolja.

Kezdeményezésünkkel mintegy 50 kutatói és alapítványi szervezetet kerestünk meg, valamint a témához feltételezhetően kapcsolódó állami szervet. Sajnálatos, hogy a kért határidőn túl egy hónappal is csak kevés értékelhető válasz érkezett vissza. A szerkesztők úgy vélik, hogy az alábbi összeállításnál bővebb azoknak a köre, akik a téma időszerűségére való tekintettel fontolgatják, avagy már el is kezdték a nemzetközi vándorlás valamely területének a vizsgálatát.

Kérjük, hogy az alábbi rendszer szerint tájékoztassanak a megadott címen:

1. Az intézmény neve	7. Fő közreműködők
2. Téma	8. A tevékenység tartalmi jellemzése
3. Témavezető	9. Adatbázis, módszer
4. Levelezési cím	10. Folyamatos munkakapcsolat
5. Telefon	11. Publikációk
6. Fax	

dr. Rédei Mária
BM Menekültügyi Hivatal
1093 Budapest Pf. 314
Fax: 138-2643

1. BM Menekültügyi Hivatal
2. Az elmúlt évtizedek nemzetközi magyar népesség mozgásai.
3. *L. Dr. Rédei Mária*
4. 1221 Budapest, Gerinc u. 103.
5. 117-2570
226-4103
6. 138-2643
7. Központi Statisztikai Hivatal, BM Idegenrendészeti adatbázisai, Munkaügyi Minisztérium, Külügy-minisztérium
8. A magyar ki-bevándorlás folyamatainak a feltárása, a tendenciákból adódó demográfiai következményeknek az elemzése, a migráció megközelítésére alkalmazott definícióknak a megismerése, a kelet-nyugati migráció sajátosságainak a tanulmányozása.
9. 1956-tól a rendelkezésre álló adatok alapján az idősorok összeállítása, 1980-tól a tartózkodási engedéllyel rendelkező személyek adatai alapján demográfiai hatáselemzés, a hazai adatok nemzetközi összehasonlítása.
10. A hazai hozzáférhető adatok alapján az OECD-nél több évtized óta működő folyamatos migrációs megfigyelési rendszerrel (SOPEMI), a hazai kutatók közül *Sik Endrével, Nagy Boldizsárral, Tóth Judittal, Puskás Júliával, Dövényi Zoltánnal, Fejős Zoltánnal.*
11. – Does Hungary remain a sending country? Demographic Consequences of the International Migration. Waassenar, NIAS/Netherlands, 1990.
– The Past 100 years Migration – Demographic Impact of the Hungarian Flow. In: Refugees in Hungary. Ed. *H. Adelman – E. Sik – G. Tessényi*; York Lanes Publisher Ltd, Toronto, 1992.
– National Report for SOPEMI. OECD, Paris, 1992.
– A magyar migrációs folyamatok 1956–1990. Földrajzi Értesítő, 1992.
– Küldő országból a fogadóba történő átmenet. Régió (a Magyarságkutató Intézet lapja), 1991.
– Magyarországon tartózkodási engedéllyel rendelkezők alakulásának az áttekintése és a demográfiai hatás elemzése. MTA Politikai Tudományok Intézete, 1991.

1. BM Menekültügyi Hivatal
2. A migráció politikai, szabályozási és igazgatási kérdései
3. *dr. Tóth Judit*
4. 1903 Budapest. Pf. 314.
5. 118-1400
6. 138-2643
7. –
8. –
9. –
10. MTA Politikai Tudományok Intézete
Európa Tanács, CAHAR, Hexagonale Migrációs csoportja, Centre for Refugee Studies Toronto.
11. *Tóth J.*: On Immigration Policy in Contemporary Hungary. In: *Adelman-Sik-Tessényi* (megjelenés alatt).

1. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék
2. Menekültjog. A magyarországi mozgásokkal kapcsolatos nemzetközi jogi és összehasonlító jogi kérdések.
3. Dr. Nagy Boldizsár
4. 1364 Budapest, Pf. 109.
5. 118-8055
6. 118-8055
7. –
8. Kutatásaim fő célja háttéranyagok biztosítása és döntési alternatívák vázolása a döntéshozók (Menekültügyi Hivatal, parlamenti pártok, a nyomásgyakorlásra képes közvélemény) számára. E mellett nemzetközi fórumokon beszámolok a magyarországi fejleményekről és eldöntendő kérdésekről.
9. Könyvtár, a Menekültügyi Hivatal és a UNHCR budapesti képviselőjének alkalmankénti segítsége, külföldi látogatások idején a helyi források. Ha beindul, akkor az on-line kapcsolat Genffel.
10. Menekültügyi Hivatal, UNHCR Budapesti Képviselője, Vöröskereszt, Sharon Rusu (Immigration and Refugee Board, Canada), James Hathaway (York University, Osgoode Hall Law School, Refugee Law Research Unit), Guy Goldwin Gill (International Journal of Refugee Law/Carleton University, Ottawa), B. E. Harrel-Bond (Refugee Studies Programme, University of Oxford), Nuala Mole (Interights, London), Elspeth Guild (Immigration Law Practitioners' Association, London), Hans Thoolen (UNHCR Centre for Documentation on refugees, Genf), Rainer Hofmann (Max Planck Institute für Ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Heidelberg), Kemal Kirisci (Bogazici University, Istanbul).
11. – Menekültek-menekülők. Külpolitika XVI. évf. 4. sz. 114–142. old. [1989].
 – A jog harangjai. Esély, 2. sz. 72–76. old. [1989].
 – Menekültek Magyarországon. A félmúlt és a jelen, Élet és Tudomány, XLV. évf. 46. sz. 1452–1453. old. [1990].
 – A zuhanó kapurostély. Beszélő, Új folyam 50. sz. 14–15. old. [1991].
 – The Hungarian Refugee Law. In: Refugees in Hungary (H. Adelman-E. Sik-G. Tessényi, ed.), York Lanes Publishers, Toronto, 1992.
 – Before or after the Wave. In: The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees: Principles, Problems and Potential, International Journal of Refugee Law, Special Issue, Vol. 3. [1991]. Rövidített változatát I. Refugee Participation Network, No. 11, pp. 28–30. [1991].

1. Kossuth Lajos Tudományegyetem
2. Menekültek, Erdély
3. dr. Veliky János
4. 4010 Debrecen, Pf. 48.
5. –
6. –
7. Egyetemi hallgatók
8. A folyamat kialakulásának okai, elhelyezkedésük a hazai társadalomban.
9. Sajtó, statisztika, interjúk
10. Magyarságkutató Intézet, Budapest
11. Megjelenés alatt

1. Központi Statisztikai Hivatal
 2. Magyarországot érintő nemzetközi vándorlási adatok gyűjtése, publikálása, elemzése.
 3. *Dr. Vukovich Gabriella*
 4. 1525 Budapest, Pf. 51
 5. 202-4011/518
 6. 135-3542
 7. *Dr. Juhász Judit, Dr. Gorincsek Gyuláné*
 8. –
 9. –
 10. BM Menekültügyi Hivatal, ORFK
 11. –
-

1. Magyar Közigazgatási Intézet
 2. –
 3. *dr. Szente Zoltán*
 4. 1112 Budapest, Ménesi út 5.
 5. 185-2122
 6. 186-9312
 7. –
 8. Közigazgatás és menekültügy
 9. –
 10. –
 11. A közigazgatás szerepe a menekültügyben. Magyar Közigazgatás, 1. sz. 38–51. old. [1992].
-

1. MTA Állam- és Jogtudományi Intézet
2. Emberi jog, Menekültügyi Nemzeti Társaság
3. *Dr. Lamm Vanda*
4. 1250 Budapest, Pf. 25.
5. 117-5785
6. –
7. –
8. –
9. –
10. Association for the Study of the World Refugee Problem
11. Dokumentációs és bibliográfiai összeállítás az intézetben található.

1. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet
2. A menekültkérdés regionális aspektusai.
3. *Rétróni Zoltán és Dövényi Zoltán*
4. 1062 Budapest, Pf. 64.
5. 132-5996
6. 131-7991
7. *Becsei József, Berényi István, Kocsis Károly, Kovács Zoltán, Iván László, Timet Tibor*
8. A menekültek optimális és regionális elhelyezésének vizsgálata
9. Publikált statisztikai adatok, saját felmérések, terepbejárás
10. *L. Rédei Máriával*
11. –

1. MTA Néprajzi Kutatóintézet
2. Kivándorlás-indítékainak kulturális összetevői, alkalmazkodás, identitásalakítás, közösségalkotás a kivándorolt magyarok körében.
3. *Hofer Tamás*
4. 1014 Budapest, Országház u. 3.
5. 116-0160, 116-0080
6. –
7. Az MTA és ACLS (American Council of Learned Societies) közös kutatómunkája 1983–87 között folyt, a publikálás még folyamatos. TS-4/5 és TS-5/2 kutatással kapcsolatos. TS-3/1 kutatásban vándorlási életút feltárások.
- 8-9. Az identitás megőrzése hagyományalkotással, összehasonlító magyar-amerikai kutatás.
Népi kultúra és nemzettudat.
A társadalmi mobilitás és kulturális sejtkepződés vizsgálata családtörténetek, életpályák és kapcsolat-
háló elemzésével.
10. A fő közreműködőknél lásd az intézményi vonalat.
Intézetközi tevékenységként: *Fejős Zoltán, Niedermüller Péter, Jávora Kata, Kercsényi Edit.*
11. Bővebben az Intézeti Kiadványok jegyzékéből.

1. MTA Politikai Tudományok Intézete
2. Immigráció
3. *Sik Endre*
4. 1068 Budapest, Benczúr u. 33.
5. 167-1544
6. 135-9600
7. *L. Rédei Mária, Závecz Tibor, Tóth Judit, Hárs Ágnes, Hunyadi Zsuzsa*
8. Immigráció
9. Empíria (másodelemzés, esettanulmány)
10. BM Menekültügyi Hivatal
Centre for Refugee Studies (York Univ.)
11. – *Sik E.*: Az erdélyi menekültek Magyarországon. In: Társadalmi Riórt. TÁRKI, Budapest, 1990.
– *Sik E. – Tarjányi J. – Závecz T.*: Aus Rumanien nach Ungarn: Die Siebenbürgen-Flüchtlinge 1987–1989. Journal für Sozialforschung Vol. 30. No. 1. pp. 81-116. [1990].
– *Sik E.*: Policy Networks to cope with crisis (The case of Transylvanian Refugees in Contemporary Hungary) Innovation, Vol. 3. No. 4. pp. 729-748. [1990].
– *Sik E.*: Menekülésről, vándorlásról. Mozgó Világ, 1. sz. [1991].
– *Sik E.*: Az Érdektelenség és Komorodás Kora. Beszélő, Új folyam, 10. sz. [1991].
– *Adelman H. – Sik E. – Tessenyi G.*: Immigration in Contemporary Hungary. York University, Toronto, Canada (megjelenés alatt).
– *Sik E. – Tóth J.*: The Loss of Innocence (The sociohistorical aspects of the Hungarian refugee policy). Előadás, a Migration c. folyóiratnál megjelenés alatt.
– *Sik E.*: Reconversion of Wealth in the Course of Migration. Előadás.
– *Sik E.*: The Birth of Refugee Policy Networks in Hungary (1988–89) Journal of Refugee Studies (megjelenés alatt).

1. MTA Történettudományi Intézet
2. II. világháborús népességmozgás Magyarországon.
3. *Stark Tamás*
4. 1250 Budapest. Pf. 9.
5. 175-9011/455
6. 156-6373
7. –
8. II. világháborús népességmozgás Magyarországon.
9. Az egykori Népgondozó Hivatal, Népjóléti Minisztérium Irattára, új Magyar Központi Levéltár, Hadtörténeti Levéltár.
10. –
11. *Stark T.*: Magyarország második világháborús embervesztesége. MTA Történettudomány J., [1989].

1. MTA Történettudományi Intézet

2. Kivándorlás tengerentúlra, 1870-től a kivándorlás etnikai közösségek szerint 1970-ig.
 3. *Puskás Júlia*
 4. 1145 Budapest, Amerikai út 71/b.
 5. 164-3239
 6. –
 7. –
 8. A tengerentúlra és Észak-Amerikába irányuló kivándorlás.
 9. Statisztikai és levéltári nem publikált anyagok, Oral history
 10. Teleki Alapítvány, Temple University, Philadelphiai Bevándorlási Intézet, Immigration Research Center Minneapolis, Multicultural Society Toronto, Brémai egyetem, American Studies, Krakkói és a Maribori egyetemi kapcsolat, *Journal of American History*.
 11. – (Ed.) *Overseas Migration from East-Central and Southeastern Europe 1880–1914*, *Studia Historica*, Budapest, 1990.
 - Some Results of My Research on the Transatlantic Emigration from Hungary on the Basis of Macro- and Microanalysis. In: Ed. *J. Puskás*: *Overseas Migration from East-Central and Southeastern Europe 1880–1914*. *Studia Historica*, Budapest, 1990.
 - „Dollárok csábos csengésének szirénhangja”. *Amerika imázsa Magyarországon, 1880–1914*. *Veritas Historiae*, Budapest, 1990.
-

1. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal

2. Témakoordinálás
3. *Horváth Ágnes*
4. 1357 Budapest, Kossuth tér 4.
5. 131-3149
6. 153-0124
7. –
8. A nemzeti és etnikai kisebbséggel összefüggő kutatási, jogi és szabályozási tevékenységek összehangolása.
9. NEKH Információs és Dokumentációs osztálya
10. –
11. –

1. Teleki László Alapítvány Magyarországgal kapcsolatos Intézet
2. A magyarországi kivándorlás a XX. században.
3. Formálódó munkacsoport
4. 1827 Budapest, Budavári Palota, F. épület
5. 175-1189
6. 175-1189
7. *Fejős Zoltán, Puskás Júlia*
8. Vizsgálataink célja, hogy a XX. századi magyarországi elvándorlások főbb típusait, fázisait, alapvető sajátosságait feltárjuk. Törekszünk arra, hogy az elvándorlás makrofolyamatait lokális, mikrovizsgálatokkal párosítsuk.
9. Társadalomtörténet, történeti szociológia, kulturális antropológia-néprajz
10. MTA Történettudományi Intézet, Országos Levéltár, nemzetközi történeti migrációkutatás legjelentősebb észak-amerikai és európai központjaival.
11. Igény esetén részletes bibliográfiát küldünk.

Műszaki szerkesztő: Érdi Júlia

A borítót tervezte: Pap Klára

Szedte, tördelte: Tóth András

A kötet technikai gondozását a Panem Kft. végezte.

1385 Budapest, Pf. 809.

Nyomtatást készítette

a Nyomadipari Szolgáltató Kft., Kaposvár—121671

Felelős vezető: Mike Ferenc

**MTA
Politikai
Tudományok
Intézete
Nemzetközi
Migráció
Kutatócsoport
Évkönyve**